AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 16 • TEMMUZ 2006 • 5 YTL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2006/07

- Popüler Kültüre Bilim Karşı
- Dünya Felsefe Günü
- Şiir ve Toplum
- Mahmut Yesari ve Tipi Dindi
- Bir Roman Değerlendirmesi: Arkadaş
- Hep Yolda

YILDIZ GÜNCESİ'nde

— Başkalarıyla İlişkimiz

— Sorunla Yaşama Alışkanlığı

— Yolculuk

— Düşünceye Karşı Bomba

— Tekzip Yazarları Üstüne

— Edebiyat Starları

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Yayın Türü: Aylık yerel süreli yayın

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
Berrin TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni
Cengiz GÜNDOĞDU

Kurum Yazmanı
Şadiye GÜLE

Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım
Deniz SARAÇ

Baskı
ILICAK Matbaası

Dağıtım
DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu
•Cengiz GÜNDOĞDU, •Servet ÇOLAK, •Berrin TAŞ

Danışma Kurulu
•Prof.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Prof.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabrı BÜYÜKDÜVENCİ *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasın CEYLAN *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, •Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç..Dr.Zeynep DİREK *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet İNAM *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, • Prof.Dr. Sevgi İYİ *(Maltepe Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ömer Nacı SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Harun TEPE *(Hacettepe Üniversitesi)*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul Tel./Belgeç (0212) 249 80 19
E-mail: insancildergisi@hotmail.com **www.insancil.com**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 60.000.000 TL. - 60 YTL
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul Hesap No. 1042 0577792
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul 1042 301000 0153677 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

İbrahim ORTAŞ	POPÜLER KÜLTÜRE BİLİM KARŞI	1
Serkan KORDU	UNUTURSAM SÖYLEYİN BANA (Şiir)	4
M. Tuba ONGUN	DÜNYA FELSEFE GÜNÜ (Açış Konuşması)	5
Zeynep ALPASLAN	SADUN'A (Şiir)	6
Mustafa ÖZMEN	ŞİİR VE TOPLUM	7
Berrin TAŞ	HEP YOLDA	12
Atila OĞUZ	DÜŞ IRMAĞI (Şiir)	15
Güngör GENÇAY	MAHMUT YESARİ ve TİPİ DİNDİ	16
Çiğdem İSTANBULLU	KAHVALTI (Şiir)	18
	BİR ROMAN DEĞERLENDİRMESİ "ARKADAŞ"	19
Nalan ÇELİK	YÜRÜMEK İSTİYORUM (Şiir)	24
Barış ACAR	KUŞBAKIŞI ORTAÇAĞ - II	25
Şiir Atölyesi	RAHİME HENDEN'İN DÖNÜP BAKACAK MISIN? ADLI ŞİİRİNİN İRDELENMESİ	30
Deniz SARAÇ	(Şiir)	32
İnci AYDIN	YARALI BÖCEK-KAÇAK ŞAİR	33
Işıl ÇAĞDAŞ	GEÇİT (Şiir)	34
Advİye AZMAZ	BAT BE DÜNYA... HAK ETTİK	35
Nerİman ÇELİK	ÇELİŞKİ (Öykü)	41
Tekin AĞACIK	MADIMAK SOBA (Şiir)	42
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	43
İlke BEREKETLİ	FOTOĞRAF (Şiir)	48

POPÜLER KÜLTÜRE BİLİM KARŞI

İbrahim ORTAŞ*

Uzun zamandır ülkemizde eğitimin kalitesi tartışılmaktadır. Üniversite çevreleri olarak kendi aramızda da öğrencilerden yakınıyoruz. Ancak son günlerde ülkemizin ulusal ve uluslararası üne sahip TÜBA üyesi, popüler bilim yazarı sayın Prof. Celal Şengör'ün düzenlediği bir bilimsel etkinliğe üniversite öğrencilerinin itibar etmemesi ile başlayan haklı yakınması vesilesiyle yeniden tartışma başladı. Sayın Şengör *Cumhuriyet Bilim Teknik* ekindeki köşesinde de konuyu işledi. Son olarak Orhan Bursalı, *CBT* (13 Mayıs 2006 sayı: 999) dergisindeki köşesinde, "Celal Şengör Ortalığı Karıştırdı" başlığı ile konunun ne denli toplum tarafından önemsendiğini ortaya koymaya çalıştı.

Olayın özü, İTÜ'de aynı gün ve aynı saatte bir tarafta ABD'li bilim adamı konferans verirken diğer tarafta sinema ve ses sanatçısı Hülya Avşar'ın da bir başka etkinliği gerçekleştirilmiş; bilimsel konferansa 4 öğrenci, Hülya Avşar'ı dinlemeye ise 600 öğrenci gitmişti. Bunun üzerine Sayın Prof. Dr. Celal Şengör hoca bilime olan ilgisizlik, bir diğer ifade ile "öğrenci kalitesi"nin bu kadar düşmüş olması karşısında üniversiteyi artık bırakacağını Rektör'e çıkarak açıkladı. Bu durum için İTÜ Rektörü Sayın Prof. Dr. Faruk Karadoğan, "*Einstein'la Michael Jackson bir dünya üniversitesinde yan yana gelseydi, Jackson daha fazla ilgi toplardı*," diyor. Doğrudur, sorun yalnız bizde değil, başka ülkelerde de yaşanmaktadır. Ancak bizdeki durum biraz daha acıklı.

Türkiye'nin En İyi Beyinlerini Eğitemediysek Sorunu Kendimizde Aramamız Gerekir

Hemen hatırlatalım ülkemizin yılda bir defa düzenlediği ÖSS sınavına giren lise çıkışlı öğrencilerin % 0,1'lik dilimine giren en başarılı öğrencileri bu üniversitemize gelmektedir. En iyi üniversitelerimizde bile "öğrenci kalitesi"nin özlenen düzeyde değilse, ki öyle olmadığını görüyoruz, o zaman KİME KIZACAĞIZ. Türkiye'nin en iyi beyinleri ODTÜ, İTÜ ve Boğaziçi üniversitelerini kazanarak yaşama atılmaya çalışıyorlar. Eğer bizler bu kişileri eğitemediysek, sorunu kendimizde aramamız gerekir diye düşünüyorum.

Hocamın tepkisi anlayışla karşılanır. Ancak sorun yalnızca öğrencide mi? Acaba söz konusu etkinliğe kaç bilim adamı arkadaşımız katılma gereksinimi duydu? Ülkenin lise eğitimi almış 2 milyon öğrencisi içinde seçilmiş zeki öğrencileri neden bilimsel etkinliğe merak sarmıyor sorusu soruldu mu? Sorulduysa cevabı nedir? Bu durumda benim sorumluluğum nedir diye kendi kendimize sorduk mu? Eğitim kurumlarımızın ve yöneticilerimizin payı nedir?

Biraz da kendimize dönmemiz gerekir. Bizler her türlü olumsuz etkiye rağmen öğrencilerimize tartışmayı öğretebildik mi? Sınıfta arada bir konuyu tartışmaya açıp çocukların tartışmasını sağlayabildik mi? Tartışma sırasında birbiri ile ters düşen öğrencilerimizin ders sonu yine bir araya gelme şansını sağlayabildik mi? Öğrencilerimize araştırmacı ruhu sağlayabildik mi? Kütüphaneye göndermek, dönem sonu ödevleri hazırlatmak, sınıfta ders verdirtmek gibi hayata hazırlamak ve araştırmacı merakını geliştirmemiz gerekirdi. En azında öğrencilerimize bir dönem ödev, proje yaptırarak üretici yapabildik mi? Maalesef önce biz yapılması gerekeni yapmadıysak, bunları öğrenciden bekleme hakkımız ne kadar gerçekçi olur?

Türkiye'de Bilim Yapılmıyor

Ülkemiz bilim yapan ve bilimden yararlanarak artı-değer yaratan bir toplum olmadığı için bilim toplumun gündemine taşınmadı. Ülkemizi yöneten yöneticilerimiz de maalesef bilimi ve eğitimi öne almak yerine bir daha seçilebilme kaygısı ile konuyu en son sıralara bıraktılar. Bugün geldiğimiz noktada ülkemiz eğitim ve kültür yaşamı popüler kültüre yenik düşmüş durumdadır. Toplumun bilimi sevmesi, ondan yararlanması, bilimi bir yaşam biçimi olarak algılaması anlayışından yoksun durumdadır. Hal böyle olunca, başta basın olmak üzere TV-radyo ve yazılı basın bilim ile ilgili yazılara çok az yer vermeye başladı. Bilimin önemi anlatılmadığı için insanlar yeri başka şeyler tarafından doldurulan konulara yönelmektedirler. Bu da eşyanın tabiatına uygundur.

Arabesk Toplumu

İnsan beynini bir bilgisayarın hafızasına benzetirsek, bilgisayarın hafızasında olmayan bir komutu çalıştıramazsınız. İnsan beyni de ne tür bilgi ile yük-

lenmişse ona uygun arayışlara cevap verecektir. Dilimiz, dinimiz, kültürümüz, beğenimizin hepsi bu şekilde doldurulmakta ve ondan sonra da beğen diye sorulmaktadır. Bilim ve bilim anlayışı, yaratıcılık yeni bir şey öğrenme ve ondan zevk alma, bu konuda kendine cesaret verip okuyarak bilim yapma anlayışı maalesef bugün insan beynine en son uğrayan "aylak bilgi" olarak gelmektedir. Bizim gibi para-güç ilişkisine giren ve buradan bir türlü çıkamayan ve sürekli güç paranoyası içinde debelenen toplumlarda bilim, hiçbir zaman para etmediği için değer görmemektedir. Çok yakında yapılan bir anket çalışması sonuçlarına göre "anne babalar artık çocuklarını öğretmen veya doktor olmasını değil şarkıcı, futbolcu olmasını istiyor" Bağımsız Eğitimciler Sendikası (BASK) Ankara'da 1855 öğrenci velisi ile yaptığı anket sonuçlarında çıkan özet sonuç, veliler mevcut eğitim sistemine duyarsız, özel dershane ve okulların sosyal adaletsizlik yarattığı için çocuklarının geleceğini popüler alanda görmektedir. Bir zamanların gözde mesleği öğretmenliğe velilerin ilgisi yüzde 5 üzerinde gerçekleşmiştir. Geçmişte çocuğum okusa da hayatı kurtulsa diyenler bugün "futbolcu" veya "artist" olsa da hayatı kurtulsa diyor. Bilim adamlığının ilk basamağına adım atan bir araştırma görevlisinin aldığı maaş 850 YTL civarında ise kimseye bilim yapmaya ve eğitime davet edemezsiniz.

Bilim Adamları Kendi Aralarında Yarışmalıdır

Öncelikle bilim yapan bizlerin, bilimi benimsemiş olmamız ve yaptıklarımızla toplumun önüne çıkmamız gerekir. Bilim adamlarının arzusu bilimsel düzeyde birbirleri ile tartışarak yarışmak ve geliştirmek olmalıdır. Şan ve şöhret en son başvurulması gereken bir konu olmalıdır. Eğer Bacon'ın ifadesi ile bilim güç ise bilim adamı zekası ve bilgisi ile isterse şan ve şöhreti yaratabilir. Ancak bilim adamı kimliği ve sorumluluğu ün için, şan ve şöhret için değil, sorun çözmek için kendini organize etmelidir.

Bilim Adamı Popülarite Peşinde

Dünyada bilim kuruluşları ve bilim adamları bizdeki kadar medyatik değildir. Batıda üniversite ile ilgili genelde bilimsel bir başarı üzerine odaklaşırken, bizde kim kime ne dedi, kim kimi kandırdı, kim kimi şikayet etti gibi konular ile gündeme gelinmektedir. Çok yaygın bir şekilde yönetici veya siyasete yakın olma hastalığı son yıllarda artan oranda kendisini hissettirmeye başladı. Kişiler hiçbir beyinsel etkinlik, yaratıcılık sergilemeden üniversite üzerinden şöhrete kapılır oldular. Klasik dönem bilim adamları toplumla iç içe, toplumun sorunlarını ve ülkenin sorunlarını eleştirel bakış açısı ile yüksek düzeyde ele alırlardı. Ancak şimdi eleştiri yok, yalnızca benimsenen görüşler etrafında alan yaratılmaya çalışılmaktadır.

Şöhret peşinde koşan ve ön plana geçmek isteyen yöneticilik merakı bazen şöhret olma dürtüsünü körüklemektedir. Üniversitelerimiz bilim yaparak bundan tatmin olmadıkları için bazen alınganlık gösterilmektedir. Oysa şu gerçeği kabullenmemiz gerek: Bazı bilim adamları şu veya bu gerekçeyle popüler üne kavuşabilir ama bilim yapmanın ünle ve bilimsel çalışmanın medyatik patırtıyla doğrudan hiçbir ilgisi yoktur. Hocaların bilim aşkı ile yanıp tutuşmadığı ortamda öğrencilerin bilim sevdalısı olmasını beklememek gerekir. Çetin Altan 6 Mayıs 2006 tarihli *Milliyet*'teki köşesinde "*Şöhret, değişik alanlarda da olsa evrenselleşememiş bir üniversitede, adı Türkiye'de duyulmamış bir uzmanın konferansına ağır basar,*" diyor.

Biz Ne Yaratabildik?

Sorun ne aile ne de basit ilgisizlik. Temelde sorun, içine düşürüldüğümüz durum ile ilgili. Herkesin kendi kendisine sorması gerekir, nereden nereye sürüklendik? Bunun nedenleri nedir? Bunda bireysel olarak benim suçum nedir demesi gerekir. Tabii hepsinden önce biz bilim adamlarının sorması gerekir: Son 60 yılda Türk eğitim sistemi nasıl bir değişim geçirdi? Bu değişim ülkemizin yetişmiş insan gücünü yaratabildi mi? Değilse bunun sorumlusu kim?

Sayın Şengör gibi kendisini hepimizden daha sorumlu gören hocamızın, geçmiş yıllarda üniversitelerin birer ileri ortaokul olarak yönetilmesini isteyen, sıkı merkeziyetçi anlayışla üniversitelerdeki farklı anlayışları şiddetle bastıran YÖK yöneticilerine sahip çıkarken acaba bir gün bu sorunla karşılaşılacağını düşündüler mi? Üniversitelerin görevi meslek adamı yetiştirmek değil diyor Sayın Şengör. Meslek için bir diploma verilir diyor, bu da her yerden temin edilir diyor; aynen katılıyorum. Üniversite bir ülkenin her şeyidir, çünkü bir ülkenin gelecekteki yetişmiş insan potansiyelini oluşturmaktadır. Bugün bu potansiyeli yaratamadığımız ortada. Eğer siz çocuklarımız yalnızca okula gitsin derseniz, o zaman da anasının kuzusu olarak size bir diploma alır getirir. Ancak çok boyutlu düşünme, yaratma, kendini ifade etme ve ülkeyi ileriye taşıma cesareti ve azmini bulamaz. Yani ülkenizin gençliği devlet memuru olur. Devlet memuru anlayışı ile hiçbir ülke ileriye gitmez. Doğanın diyalektiğine aykırıdır.

Nitelikli Mezunlar Yetiştiremiyoruz

Mezuniyetlerine bir hafta kalan son sınıf öğrencilerime kaç kişi yeni mezun bir mühendis olarak bir yabancı dil biliyor, kaç kişi her yönü ile bilgisayar kullanabiliyor, kaç kişi düzenli gazete, dergi, kitap okuyor, hepsinden önemlisi size bir ay sonra bir işletmenin yönetimi bırakılsa nasıl bir plan proje ya-

par ve yönetirsiniz diye sorduğumda cevap yok. Öğrencilerin yazılı kâğıtlarındaki cümleler ve ifadelere bakıldığında durum hiç de kabul edilecek nitelikte değildir. Bu durumu görünce Sayın Şengör hocanın kırgınlığına katılmamak mümkün değil. Ancak yine de sorunu kendi eğitim sistemimizde aramamız gerekir. Bu çocukların zeka sorunu olmadığına göre, durumu bir bütün olarak sorgulamak zorundayız.

Gençler Verileni Yansıtıyor

Gençliğine kendisini ifade etme olanağı tanımayan, bilime özendirmeyen, bilimsel konferansları çekici kılmayan, müzeleri, sanat ve müzik faaliyetlerini geliştirmeyen, derslerinde tartışma yaratmayan üniversite ortamında gençlerin tercihi Hülya Avşar olacaktır. Yarattığınız insan beynine en iyi hitap eden Hülya Avşar'dır, İbrahim Tatlıses'tir, yüksek volümlü müzik yapan rap ve rock gruplarıdır. Bence gençler tercihlerini doğru yapmışlar. Yani eklleri biçilmiştir. Çocuklar kafalarında olmayan bir şeye yönelmemişler.

Bugün dünün yansımasıdır. Dün ülkemizin eğitimine yön veren kişilerin yarattığı ortamda yetişen gençler bilime ilgi duymuyorlar, kısacası gelecekelerine ilgi duymuyorlar. İlkokuldan itibaren ezbere ve sınava endeksli ve at gözlüklü olarak bilim zevkinden uzak yetiştirilmelerinden kaynaklanan bir sonuç. Bir bütün olarak gençliğin yaşama çıkış kapısı olarak gösterilen üniversiteyi kazanmak veya kazanmamak üzerine kurulan yapılanma, milyonlarca kişiyi resmen bunalıma sokmuştur. Her yönü ile kuşatılmış, doğru dürüst eğitilmemiş, kitap okumamış, yaşamdan zevk alma anlayışı kazandırılmamış kişilerin tercihini varın siz düşünün.

Öğrencilerin bilime ve araştırmaya olan ilgisizliğini anlatmak istiyorum. Çünkü bizler eğitim süreci ile çocukları üretici duruma getiremedik. Bir gün eline çekiç alıp bir kayayı kıramayan ve mikroskop altında farklılığını göremeyen bir öğrenci nasıl soru sorabilir. Burunlarının dibindeki Gölcük bölgesinde deprem olan arazide dolaşarak bir fay hattını baştan sona izlemeyen ve gördükleri karşısında kendi kendisine soru sormayan, sonunda öğrendiklerini rapor etmeyen ve geleceğe ilişkin bir proje üretmeyen jeoloji öğrencileri meraklı olur mu? Bence sorun, eğitim sisteminin yetişkin ve gelişmiş insan yetiştirmeyi hedeflemiyor olmasıdır. Eğitim yerine ezbere dayalı anlatılan (öğretilen) dersler, test usulü sınavlar, pratik yok, sözlü yok, iş güvencesi yok, burs yok, gelecek konusunda kaygılı, ne yapsın gençler. Sanırım tüm bunlar üst üste konulduğunda gençler, acı çektikleri bir süreçte arabeske yönelmişlerdir. Asıl sorulması gereken biz görevimizi yaptık mı? Biz eğitim kurumlarının isteklendirme dürtümüz nedir? Kaç öğretim üyemiz alanı ile ilgili ulusal ve uluslararası kongreye katıldı? Kaçımız kendi alanımızdaki bir bilimsel dergiye üyeyiz ve düzenli olarak okuyoruz. Kaçta kaçımız kitap okuyoruz, derslerimizde konu ile ilgili kitapları öğrencilerimize öneriyoruz. Kaç öğretim üyesi sosyal etkinliklere katılıyor. Kaç öğretim üyemiz ciddi bir gazete, dergi okuyor. Tabii denilebilir ki maddi durumumuz yetmiyor. Doğru, sorun isteklendirme ve sorumluluk bilinci ile ilgili.

Haklı Olmak Yetmez, Haklı Kalmak Gerekir

Sayın Celal Şengör hocamızın mevcut öğrenci kalitesinin düşüklüğüne tepki göstermesi haklı, ancak haklı yerde kalması gerekir. Sayın hocamız, bildiğimiz kadarı ile üniversiteyi birçoğumuz gibi geçim kapısı olarak görmüyor, istediği Batı üniversitesinde veya vakıf üniversitelerinde rahatlıkla şimdiki maaşının birkaç misline iş bulacak güce ve yeteneğe sahiptir. Para pul peşine düşmediğini de biliyorum ve bu yönü ile de kendilerini kutluyorum. Ancak bu ülkenin yetiştirdiği bir bilim ve düşün adamı olarak topluma vermesi gerekenler vardır. Bu toplumun aydın bilim adamlarının bu konuda ciddi sorumluluğu bulunmaktadır. Uzaydan birileri gelip bizim üniversitelerimizi düzeltemez. Biz kendi gücümüze güvenerek bugün içinde yaşadığımız hantal ve verimsiz durumun nedenlerini ortaya koymak zorundayız. Yeri geldiğinde yapıcı eleştirilerini yapmak zorundadır. Bilim adamı olarak en önemli görevimiz olan eleştirel bakış açısını sürekli canlı tutmak zorundayız. Üniversite yönetimlerini, YÖK ve Milli Eğitim politikalarının aksayan yönlerini ve çözüm önerilerimizi açık açık ifade edeceğiz. Yoksa ülkemiz üniversiteleri üniversite değil ortaokul olmaya doğru yol almak zorunda kalacaktır. Bu yük omuzlarımızdadır.

Aksini düşünürsek, kimse ile kötü olmayayım, her gelen yöneticiye; efendim siz en iyisini yapıyorsunuz, siz olmasanız bu üniversite batar diyerek yönetimlerin sevdiği iyi bir insan olabiliriz. Veya neyime gerek benim üniversiteye ihtiyacım yok, gider Amerika veya Fransa'da istediğim şekilde daha fazla olanaklar ile daha iyi bilim yaparım da diyebiliriz. Ancak manevi sorumluluk sahibi, bu ülkenin iyiliğini düşünen her aydın bilim adamı yerinde kalarak her şeye rağmen daha iyisi için olumlu eleştiri ve çözüm yollarını ortaya koymak zorundadır. Zorluklara göğüs germek ve öğrencilerimize sahip çıkmak ve onları her yönü ile hayata hazırlamak zorundayız. Bu Türkiye'nin aydınlık geleceği için zorunludur. Hepsinden önemlisi bir tane de olsa bir öğrencinin bilinçli olarak bölümümüzü tercih etmesi bizim için gurur kaynağı olacaktır. Ayrıca Sayın Şengör bir tarafta bilimsel çalışmalarını yapmalı diğer tarafta karşılaştığı bu olumsuzlukları her platformda anlatmalıdır. Bizler de her hafta kendisinin içinde bulunduğu

UNUTURSAM SÖYLEYİN BANA...

I.
Duvarın arkası aydınlık
Ama alamam seni içeri
Önce hesaplaşmalısın karanlıkla
Bakışların dik olmalı çünkü
Aydınlığa...

II.
İçime topluyorum umutsuz bakışları
Ve öldürmek için onları
Çıra gibi yanıyorum...
Korkmuyorum kış vakti göçmekten
Rüzgâra karşı kanat çırpmaktan
Gideceğimiz yer
Hepimizin...

III.
Hadi!
Karanlığa bir su da sen dök
Serinlesin aydınlık
Gittiğim yerden
Ellerim ellerine değsin...

Şerkan KORDU

durumu ve karşılaştığı sorunları anlatan yazılarından yararlanarak beynimizi beslemeye çalışıyoruz. Üniversite içinde olmayan biri üniversite sorunlarını görüp yazamaz.

Aşağıyı Eleştirmeden Kendimize ve Üste Bir Bakalım: Bu Gençler Bizim

Bu ülke bizim ve burayı da bizden başkasının adam etme şansı olmadığına göre hep beraber ülkemizi çağdaş konuma getirmek zorundayız. Ülkemizin Soğuk Savaş'a kurban edildiğini ve bunun sonucu demokrasisinin yara aldığını, eğitim sistemimizin Celal Şengör hocamızın da bilerek veya bilmeyerek destekçisi olduğu süreçlerde (YÖK süreci) sulandırıldığını biliyoruz. Ancak her şeye rağmen bilim adamları ve aydınları olarak ülkemizin muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarılması konusunda üzerimize düşen görevi yapmak zorundayız. Bu topraklar bizim, bugün elimizdeki öğrenciler bu ülkenin en seçkinleridir. Bunlardan başka da gencimiz yok. Toptan bu gençler adam olamaz deyip atamayız. Çözüm biziz. Önce bireysel sorumluluğumuzu yerine getireceğiz. Yurttaş bilinci ile öğrencilerimizle, yöneticilerimizle, kurumlarımızla ilişkilerimizde iletişim kanallarını koparmadan daha iyisi için eleştirilerimizi yapmalıyız ve yapacağız. Özgüvenimizle kendi sorunlarımızı kendimiz çözeceğiz.

Sayın Orhan Bursalı'nın ifadesi ile iyi ki "Ortalığı Karıştırdınız" hocam. Bu sorunu ciddi olarak tartışmalıyız. Yoksa bugünkü eğitim ve öğretim profilimiz ile XXI. yüzyılı yakalama şansımız olmayacaktır.

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi
iortas@cu.edu.tr

DÜNYA FELSEFE GÜNÜ*
(Açış Konuşması)

M. Tuba ONGUN**

Değerli konuklar, değerli öğretim elemanları, sevgili öğrenciler,

Bilim ve felsefe ilişkisinin bu panelde kapsamlı olarak ele alınacağını öğrendiğimde bundan büyük bir mutluluk ve heyecan duydum. Duyduğum heyecan ve mutluluk, insanlığın on binlerce yıllık tarihsel serüveninde çok kritik bir aşamaya ulaştığımız ve bulunduğumuz noktada felsefenin yol göstericiliğine gereksinimimizin her zamankinden de büyük olduğu düşünce ve inancından kaynaklanmaktadır.

Hepimizin çok iyi bildiği gibi yüzyıllar içinde felsefe, bilimin ve bilimsel düşüncenin yolunu açmış, tikel deneyimlerden bağımsız düşünmeye ağırlık vermiş, bilimlerin ya da onların temel yasalarının üstünde yükselen bir disiplin olagelmiştir. Buradan hareketle bilimin felsefenin temeli olduğu söylenebilir. Gurvich'in tanımıyla felsefi bilgi üretimi bir ayıklama çabasıdır. Varolan bilgiler ve bilimsel önermelerden hareketle, söz konusu önermeleri; zamanla, mekânla, tikel olay ve koşullarla sınırlı olmayan, sınırsız-sonsuz geçerlilikte önermeler haline getirmektir.

Felsefenin XXI. yüzyılda insanlığı, "varoluşumu anlamlı kılma, yaşamımızı biçimlendirme ve yönlendirme konusunda" rehberlik yapmasını, neden yaşamsal önemde gördüğümüzü izninizle kısaca açıklayayım.

F Fukuyama'nın *Tarihin Sonu ve Son İnsan* isimli kitabı kanımca talihsiz bir kitaptır. Yazıldıktan en fazla 10 yıl sonra eskimiştir. Gelişmeler göstermiştir ki, liberalizm ne "insanlığın ideolojik evriminin son noktasıdır", ne de "tarihin ya da ideolojilerin sonu" XXI. yüzyılda liberalizmin, insanlığın, sosyo-ekonomik durum ve gelişmesi açısından doğurduğu sonuçlara birazdan değineceğim. Ancak ondan önce üzerinde durmak istediğim daha önemli bir noktayı vurgulayayım. O da yeni bir teknolojik devrim içinde bulunduğu savunulan dünyamızın sorgulanması gereken fiziki varlığıdır.

İnsanoğlunun yaşamının maddi temellerinin, insanlar tarafından hızla tahribi çağımızın en yakıcı sorunudur. Ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma, kutuplardaki buzulların çözülmeye başlaması, erozyon, orman örtüsünün yok edilmesi, çölleşme, toprağın tuzlanması, tatlı su kaynaklarının kıtlaşması ve kirlenmesi, denizler ve okyanusların kimyasal atıklarla bozulması söz konusu tahribatın en belirgin örnekleridir. Konunun vahameti, bu sorunların hemen hiçbirisinin 30 yıl önce dünyanın gündeminde yer almamasından kaynaklanmaktadır. Son 15 yıla damgasını vuran küreselleşme, insan yaşamının maddi temellerinin tahribini hızlandırırken, teknoloji devriminin "mucizeleri", bu gidiş karşısında çaresiz kalmaktadır. Ünlü iktisatçı Paul Samuelson, yaşanan doğal felaketler karşısında 1980'lerin ikinci yarısında "*Korkmayın, Sanayi Devrimi'nin mucizeleri tükenmez,*" diyerek, XIX. yüzyıl İngilteresi'nde çelik üretiminde odunun yerini kok kömürünün almasının doğayı kurtardığını anımsatıyordu. Benzer "mucizeler" küresel kapitalizmin yol açtığı amansız rekabet ve büyüyen eşitsizliklerin neden olduğu doğa yıkımı karşısında şu ana kadar kayda değer hiçbir etki yaratmamıştır.

Yeni bir teknolojik devrimin içinde bulunuyoruz. Söz konusu teknolojik devrim çoğu defa "bilgi toplumu çağına geçiş" olarak adlandırılmakta, başka bazı bilim çevreleri tarafından ise 2. Sanayi Devrimi olarak tanımlanmaktadır. Bilgi toplumu kavramının doğru olmadığı kanısındayım. Çünkü "*information*" sözcüğünün Türkçe karşılığı bilgi değil "malumat" olabilir. Bilgi sözcüğünün İngilizce karşılığı bilindiği gibi "*knowledge*"dır.

"Bilgi toplumu" kavramının temellerinde, çağımız teknolojisinde belki en önemli atılımların, mikroelektronik ve bilişim alanında gerçekleşmesinin payı vardır. Hiç kuşkusuz teknolojik atılımlar, mikroelektronik ve bilişimle sınırlı değildir. Biyogenetik ve üstün ırk tohum üretimi, ileri kimya sanayi ve polimer teknolojileri, doğal hammaddelerin yerini yeni materyallerin alması, uzay-havacılık alanındaki teknolojik ataklar yaşadığımız çağa damgasını vurmaktadır.

Kapitalizmin tarihsel serüveni içindeki üçüncü küreselleşme dalgasını yaşıyoruz. İlki XVII. yüzyılın başlarında, ikincisi XIX. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmıştır. Birincisi, sömürgeciliğin, ikincisi emperyalizmin dünya egemenliğini simgeliyordu. Günümüzde yaşanan küreselleşmenin dinamiklerinin ele alınması, bu Panel'in gündemini aşmaktadır. O nedenle bu konu üzerinde durmayacağım. Ancak ya-

şadığımız küreselleşmenin ekonomik boyutlarıyla XIX. yüzyıl sonlarında yaşanan küreselleşmeden daha ileri bir serbestleşmeyi temsil etmediğini belirtmekle yetineyim. XIX. yüzyıl sonlarında gelişmiş ülkelerden, az gelişmiş ülkelere sermaye transferi 1990'ların sonunda gerçekleşenden daha büyüktü. 1913 yılında dünya ihracatının dünya gelirine oranı da 1999 yılı rakamlarından daha büyüktü.

XIX. yüzyıl sonlarına göre küresel kapitalizmin ayırt edici özelliklerinden bir diğeri çok uluslu şirketlerin rolünden kaynaklanmaktadır. Karliner adlı iktisatçının 1997'de belirtmiş olduğu gibi çok uluslu şirketler, "*global jeopolitiği ve ekonomik globalleşme sürecinin pilotaj ve ilerleyişini*" gerçekleştirmektedir.

Peki neoliberal küreselleşme ismi verilen çağımızın küresel kapitalizmi insanlığa neler sağlamıştır? İnsanlığa neler sunmaya adaydır?

Liberalleşme ile küreselleşme sürecinin son 20 yılında dünyada ekonomik büyüme tarihsel standartların altında gerçekleşmiştir. Yapılan kimi tahminlere göre 1960-1980 yılları arasında kişi başına küresel üretim % 80'in üzerinde artmışken, bu artış 1980-2000 arasında % 33 olmuştur.

Eşitsizlikler her düzlemde büyümektedir. Bir örnekle yetinelim. 1960 yılında dünyanın en zengin ülkelerinin gelir düzeyi en yoksulların 37 katıydı. Şimdi 74 katıdır. Gelir ve servet eşitsizlikleri o kadar büyümüştür ki, dünyanın en zengin 3 bireyinin varlıkları, dünyanın en yoksul 48 ülkesinin toplam gayri safi yurtiçi hasılasına eşittir.

Dünya ekonomisi büyük bir kumarhaneyi andırmaktadır. Uluslararası ticari işlemlerde kullanılan her dolara karşılık .100 doların üzerinde para, reel ekonomiyle hiçbir bağlantısı olmayan ticari işlemlerde kullanılmaktadır. Uluslararası döviz piyasasında işlem gören tutar yaklaşık 1.8 trilyon dolardır. Bu tutarın % 80'i girdiği piyasayı bir haftada terk etmektedir.

Milyarlarca dolar silahlanma amacıyla harcanırken açlık 852 milyon insan için günlük bir gerçek haline gelmiştir. 13 milyon çocuk, her yıl önlenebilir hastalıklardan ölürken, 1 trilyon dolar reklam harcamalarına gitmektedir.

Neoliberal küreselleşme, siyasal liberalizm açısından neler getirmiştir? Bu alanda geçmişte sağlanan kazanımların bile tehlikeye girebileceğini, trajik, anlamsız ve asla onaylanamaz nitelikteki 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında en gelişmiş ülkeler bile yaşamıştır. Dünya hakimiyeti peşinde koşan güçlerin özgürlüklerin dostu olamayacağı açıktır. Kaldı ki siyasal liberalizm geçmişte de sınırsız özgürlükler getirmemiştir. 1789 Fransız Devrimi'nin aydınlanmacıları, "Eşitlik, Özgürlük, Kardeşlik" şiarı altında toplanmayı önerdikleri halde, Haiti Adası'ndaki zenci kölelerin isyanını 30.000 askerle bastırmışlardır.

Sadun'a

Sisli bir gecede
Bilmeden kimse
Açmıştı kollarını
Binlerce yıldız çiçeği
Kavuştu kelebeğine
Marmara'nın koynunda

Zeynep ALPASLAN

Dolayısıyla halkına özgürlük vaat eden 1789 Devrimi dünyada kolonyalizmin altın çağını simgeliyordu.

Değerli konuklar, değerli öğretim elemanları, sevgili öğrenciler,

Teknolojik gelişmelerin hızla gerçekleştiği bir çağda karşımızda duran tablo, XXI. yüzyıl insanlığının gereksindiği, uygarlığın sağlamakla yükümlü olduklarının çok uzağındadır. Yakın geleceğin uygarlığı, insanlığı ayrım yapmaksızın kucaklayan, kamusalcı ve uzun vadeli bir toplumsal perspektife sahip, eşitsizliklerin alabildiğine üremesine izin vermeyen, bilimi kısa vadeli çıkarların ve kâr güdüsünün güdümünden kurtaran, insanların özgürleşmesinin sosyoekonomik temellerini atan bir toplumsal sisteme dayanmak zorundadır.

Felsefe, zengin birikimi, insanoğlunun "varlık", "anlam" ve "ne"lik sorunlarına eleştirel, analitik ve sistemli yaklaşımı ve düşüncenin en yüksek biçimi olma özellikleriyle, insanlığın geleceğine güçlü bir ışık tutabilir.

Kritik nokta geleceğin toplumunun hangi sosyoekonomik yapılar ve politik kurumlar temelinde kurulacağıdır. Üzerinde yoğunlaşılması gereken temel husus budur. Felsefenin söz konusu sorunlara ciddi katkılar sağlayacağına inancımı bir kere daha belirtirken, bu panelin düzenlenmesinde emeği geçen herkese teşekkür ediyor, panelistlerimize başarılar diliyorum. Saygı ve sevgilerimle.

* Bu metin 21 Kasım 2005 tarihinde Gazi Üniversitesi ile Bilim ve Bilimsel Felsefe Çevresi işbirliğiyle Gazi Üniversitesi'nde düzenlenen Dünya Felsefe Günü'nde sunulmuştur. Düzenleme Kurulu'nda Dr. H. Haluk Erdem ve Dr. Hürkan Çelebi'nin yer aldığı etkinlikte "Felsefe, Bilim ve Toplum" başlıklı bir panel düzenlenmiştir. Panele Prof. Dr. M. Tuba Ongun başkanlık etmiştir. Panelin konuşmacıları şöyledir: Prof. Dr. Yaman Örs, Prof. Dr. Kurtuluş Dinçer, Prof. Dr. Kadir Cangızbay, Doç. Dr. Osman Gürel.

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Rektör Yardımcısı

ŞİİR VE TOPLUM

Mustafa ÖZMEN

Giriş

"*Şiir herhangi bir dilde yazıldığı için de dillerin kaynakları üzerine bir kitaptır. Dil toplumsal bir üründür, insanların birbiriyle haberleştiği ve birbirini inandırmak için kullandığı bir araçtır; bu nedenle şiirin kaynakları üzerine yapılacak bir inceleme toplumun incelenmesinden ayrı düşünülemez.*"(1)

Mustafa Özmen

1979 yılında Sivas Zara'da doğdu. İlk ve orta öğretimini Zara'da yaptı. Açıköğretim Fakültesi, Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu. 2001 yılından bu yana İnsancıl Atölyesi'ndeki felsefe, edebiyat, estetik, şiir seminerlerine katılmaktadır.

Caudwell, şiir ile toplum arasındaki ilişkiyi böyle açıklar. Şiir incelemesi, aynı zamanda toplumun, tarihin incelenmesidir. Şiir, edebiyat alanındaki ilk yaratı olduğundan, şiir incelemesi aynı zamanda edebiyatında incelenmesidir.

Şiir ve toplum konusunu irdelerken, göz önünde tutmamız gerekenler şunlardır; toplumu belirleyen maddi koşullar... sınıflı toplumla beraber sınıf savaşımları... toplumun iç dinamikleri... çelişkileri... çatışkıları... yani şiiri şiir yapan koşullar... Şiiri belirleyen, toplumun sosyal ekonomik yapısıdır. Şiir toplumdan, toplum şiirden ayrı düşünülemez.

İster şiir olsun, ister öykü ya da roman. İçinden çıktığı toplumun eseridir. Şiir tek başına şiir, öykü tek başına öykü değildir. Örneğin, Engels *İki Şehrin Hikâyesi*'ni irdeler ve bu irdeleme ona yeni bir ufuk açar.

Şiirin Kökeni

"*Şiir, insan aklının estetik faaliyetlerinin en eskilerinden biridir. Bir halkın ilk edebi sanatlarından şiir, ayrı bir ürün olarak bulunamıyorsa, bu, onun bütün edebiyatla birlikte bulunuşundandır; tarihin, dinin, hatta yasaların ortak taşıyıcısı oluşundandır. Uygar bir halkın ilk edebiyatının bugüne kaldığı her yerde bu edebiyatın hemen hemen şiir olduğu yani ritmik yada ölçülü olduğu görülmektedir.*"(2)

Bugün edebiyat tarihlerine göz attığımızda, karşımıza çıkan ilk eserlerin şiir olduğu görülür.

Şiir, edebiyatın başlangıcı kabul edilir.

Şiirin kökenine inildiğinde, kabile toplumu görülür.

"*Ortada kesin bir kanıt olmamasına rağmen, ritmik ya da vezinli dilin, yazının bulunuşundan önce hep kaba bir müzikle birlikte olduğu düşünülebilir. Gerçekten de müziğin kendisinin ilkel şiirle birlikte doğduğunu, hareketler ve sıçramalar, bağırmalar ve anlamsız haykırışlar, sopaların ve taşların birbirine vuruşuyla çıkarılan birtakım yapma seslerle ifade edilen bir yerli beden ritminin, dansın, şiirin ve müziğin ortak atası olduğunu ileri sürebiliriz.*"(3)

Kabile toplumunda şairin birçok görevi vardı. Şair büyücüydü, rahipti, hekimdi. Dinsel törenleri düzenleyen de, hastaları tedavi eden de şairdir.

Toplumsal koşulların, ekonomik yapının değişimiyle şiirde değişime uğrar. Kabile toplumunda şiir büyü, dua, tarihti... Sınıflı topluma geçişle beraber şiir bu konumunu yitirir.

Şiir dili dediğimiz dil, sınıflı toplumda da devamlılığın sürdürür. Günlük konuşma dilinin dışındaki şiir dili, daha etkin, daha kalıcıdır. Dine ilişkin kitaplar yazanlar, yasa hazırlayanlar, rahipler bu etkili dili kullanmaya devam ederler(Hesiodos evrenin oluşumunu şiir diliyle, yine Solon yasaları hazırlarken şiir dilini kullanır). Günümüze değin varan atasözlerinde, deyimlerde şiirsel dilin etkisi büyüktür.

Sınıflı Toplum ve Şiir

Kabile toplumunda yapılan işler, ritmine uygun şiirlerle, şarkılarla, danslarla yapılırdı. Çapa yaparken; söylenen şiir yada şarkı, işe uygun ritimle yapılır. Dans ise işi kolaylaştırırdı. Kabile toplumunda şiir, şarkı, dans, iş iç içedir.

Kabile toplumunda yetenekleriyle öne çıkanlar daha sonra önder olurlar. Bu önderliklerin getirdiği koşullar o önderleri ayrıcalıklı kılar. Ayrıcalıklı bir sınıf doğar.

"*(...) ayrıcalıklı koşulların ve toplumsal üretimden arslan payını almalarının ortaya çıkardığı boş zaman bu sınıf içinde düşüncenin ve kültürün gelişimini hızlandırır.*"(4)

Kabile döneminin şiiri, ayrıcalıklı sınıf ile iş bölümünün ortaya çıkışıyla yerini yeni bir şiir, yeni bir şair anlayışına bırakır.

"(...) yazıyı gerekli kılan ihtiyaçlar, şiirinde kolektif şenliklerden ayrılmasını ve yalnız insanlar tarafından tadına varılmasını gerektiriyordu."(5) Şiir, kolektif yaşamdan ayrılır. Tek tek insanlarca yazılmaya ve okunmaya başlanır.

Bu geçiş, keskin bir geçiş değildir. *"Sınıflar öncesi toplumda ve sınıflı toplumun ilk dönemlerinde ozan, yalvaç ve rahiple bir tutulurdu."*(6)

İnsanın ilk mücadelesi doğayla olandır. Şiirin ilk mücadelesi de doğayla başlar. Şiirle insanın ilk mücadelesi aynı yerde başlıyor. Doğadan.

Şiir üreticidir. Yeniler kendini. Bir çağın şiiri, öbür çağı karşılamaz. Yeni kuşak, yeniden yaratır kendini. Kabile şiiri, sınıflı topluma geçişle aşılır.

Sanat başkaldırır. Düzeni sorgular. Tarih boyunca şiirden, şairden rahatsız olan yöneticilere rastlanır.

Platon da şairleri "Devlet"ine sokmayan bir filozoftur. Platon şairleri ya "Devlet"ine sokmaz ya da eserlerini sıkı bir sansürden geçirir. *"(...) ama bizim devletimize Tanrıları ve iyi insanları öven şairlerden başkasını sokmayacağımızı unutmazsın."*(7)

Aristoteles ise tragedyalarının toplumsal işlevini sorgular. Şiirine toplumsal bir görev verir. Arındırma... *"Tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkulardan temizlemektir."*(8)

Böylece şiire ilişkin tartışmalar başlar. Bir yandan da toplumsal çatışmalar şiirlere yansır. Homeros ayrıcalıklı sınıfın şiirini yazarken, Hesiodos toplumun ayrıcalıklı olmayan, sıradan insanın şiirini yazar.

"İnsan İlişkileri

Seni seveni çağır sofrana, sevmeyeni değil. / Çağırdığın daha çok komşuların olsun. / Köyde başına bir şey gelecek olsa / Komşuların hemen yardıma koşar."(9)

"Şair boyuna ahlanıp sızlanmamalı, toplumda beliren gereksinmeleri dile getirmeli. Ben şaire çifte görev yüklüyorum. Yaşanana, yaşanmış olana, tanıklı etmek ve yeni yeni ufuklar açmak"(10) der, Kemal Özer. Hesiodos'ta bu sözlerin karşılığını görebiliriz. Yaşadığı çağın insan ilişkilerini inceleyen şair çağına tanıklık da eder. Hesiodos *İşler ve Günler* adlı eserinde toplumun yaşamıyla ilgili her şeyi şiirine alır.

Şaire toplumsal görevler de verilir. Roma da Vergilius'a kırları, kır yaşamını şiirlerle yazma görevi verilir. Toplumsal koşullar o gün Vergilius'un bu tür şiirler yazmasını gerekli kılar. "Bucolica"lar, "Georgica"lar kırsal yaşamı öven şiirlerdir.

Burjuvazi ve Şiir

"(...) temel soru hep şu olacaktır. İnsan nedir?"(11)

Burjuvazi yeni insan, yeni yaşam söylemiyle iktidara gelir. İnsanlık için yeni bir dönem başlar. Burjuvazinin iktidarı ele geçirmesi, dönemine göre devrimci bir adımdır.

Kapitalizm zorlayıcı tüm ilişkileri ortadan kaldırır. *"Devletçe desteklenen mülkiyet hakkı ile olan zorlayıcı ilişkileri ortaya koyar gibidir. İnsanlar, bir feodal toplumda serflerin lorda, lordun ise kendinden daha üstün bir lorda bağlı oluşu gibi zorla birbirlerine bağlı değildirler artık, serbest pazardan bağımsız şekilde mal alırlar. Pazara yalnızca ürünlerini değil yeteneklerini de götürürler; kendi emek güçlerini hiçbir engelle karşılaşmadan en fazla verene satma hakkına sahiptirler. Bir yasaksız pazara bu serbestçe giriş, kapitalist toplumun özgürlüğünü' meydana getirir."*(12)

Burjuvazinin iktidara gelirken kullandığı söylem "özgürlüktür." Ama ...

"Gerçekte pazar, insanlar arasındaki gerçek ilişkilerin kör bir ifadesinden başka bir şey değildir. Bu ilişkiler, zor ilişkileridir; üretim araçlarının sahipliği ve özgür emekçinin -çıplak ellerinden başka hiçbir mülkiyeti olmayan özgür emekçinin- emek gücünün satın alınması yoluyla işleyen kapitalizmin karakteristik sömürüsüdür. Fakat salt kör bir irade olduğu için zorlayıcıdır, bir kargaşadır ve bir doğa gücünün şiddeti kontrol edilemeyen pervasızlığı ile işler. Kapitalistle ücretli emekçi arasındaki bu zor ilişkileri sırf üstü örtülü olduğu için daha gaddar, daha yüzsüzdür.

Bu yüzden, kapitalist ekonomi, yalancı bir bireyciliğin ve çoğunluk yönünden içi boş bir özgürlüğün ekonomisidir."(13)

Sanat, sanatçı üretimini bu "özgür pazar"da yapacaktır. Kapitalizm her şeyi metaya dönüştürdüğü gibi sanatı da meta derkesine düşünür. Kapitalist sistemde sanatçının durumunu Marks şöyle açıklar: *"(...) bir yazar da üretken bir emekçidir, ama düşünce üretisiyle değil, eserlerini basan yayımcıyı zengin edişiyle, ya da bir kapitalistin yanında ücretli bir emekçi olarak çalışıyorsa."*(14)

Sanatçı, kapitalizmle birlikte ücretli emekçiye dönüşür. Kapitaliste para kazandırdığı ölçüde sanatçıdır. Sanatçının tasarımlarının önemi yoktur. Önemli olan pazara,para kazandırabilecek bir metanın sunulmasıdır. Sanatın kullanım değeri kapitalizmle yok edilir. Eserin kapitalistçe yalnızca değişim değeri vardır.

Kapitalizmin söylemleri iktidara gelince açıklık kazanır. İnsanlar "özgürdür". Bu özgürlük ise içi boş bir özgürlüktür. Sanat burjuvaziden kaçmaya ve eski günlerini aramaya başlar. Romantizm akımı bu

arayışın bir ürünüdür. Ama tarih geriye doğru ilerlemez. Tarihsel süreç burjuvazinin karşısına yeni bir sınıf koyar. İşçi sınıfı. İşçi sınıfı örgütlenmeye başlar. Sömüren ile sömürülen yine karşı karşıyadır. Burjuvazi ile işçi sınıfının mücadelesi şiirde de yerini bulur.

Şiir, kapitalistçe söylersek; "para etmediğinden" değer yitirir.

Burjuvazinin kendi sanatçıları da bu durumdan rahatsızdır. Sanatın içi boşaltılır, işlevsiz kılınır. Burjuva sanatı bireyin iç sorunlarını, sıkıntılarını anlattığı, içini döktüğü bir sanat haline gelir. Söylemi "*sanat, sanat içindir*" ile sanat toplumsal yapıdan koparılmaya çalışılır.

İşçi sınıfı, sanatın yeni dinamiğidir. Sanatın toplumsal olduğu düşüncesi ile, "*toplum için sanat*" söylemi ile hareket eder.

Toplum İçin Sanat

"*Sanatçının görevi birlikte yaşadığı insanlara olayların gerçek anlamını açıklamak, toplumsal ve tarihsel gelişmenin gerekliliğini ve kurallarını anlatmak, insanla doğa ve insanla toplum arasındaki temel ilişkiler sorununu çözümlemekti. Ödevi, yaşadığı kentin, sınıfın, ulusun insanlarına bir kişilik ve yaşama bilinci aşılamak, toplu yaşayış düzeninin güvenliğinden çıkıp ve bölünmüş bireyselliği kaygılarından, güvensiz bir yaşama düzeninin korkularından kurtarmak, bireysel hayatı toplumsal hayata, kişiseli evrensele yöneltmek, insanın yitirilmiş olan birliğini yeniden kurmaktı.*"(15)

Toplumculuk, sanatıyla, sanatçısıyla topluma karşı sorumludur. Sanatçı bilinçlidir, bilinçli bir mücadele verir. Topluma öncülük etme, yabancılaşan insanı yeniden kurgulama sanatçının toplumsal görevidir.

Toplumcu sanatın yüzü insana dönüktür. Toplumcu sanat; insanı daha anlaşılır kılmaya, insanı anlamaya, insanı anlatmaya yönelik, insani bir harekettir.

Sanatçı Kişi

"*(...) şairin kişiliğindeki şairlik yani kendi yapıtında dile gelen kişiliği, onu günlük dertleri, çıkarları ve sevinçleriyle birlikte somut günlük kişiliğinin üstüne çıkartır, tüm küçük, gündelik rastlantısal olan şeylerden onu sıyırıp, en iyi insanal niteliklerin bir taşıyıcısı olarak ideal bir kişilik içinde ortaya koyar.*"(16)

Şair somutu yaşar ama somutta kalmaz. Soyutlama yaparak gündelik sorunları aşar. Sanatçı, insani yaratımların, insani olan bir dünyanın temsilcisidir.

Şairlik denilen şey nasıl oluşur. "*(...) bu başkalaşımın ölçüsü, sanatçının içinde yaşadığı ve yaratımda bulunduğu toplumsal koşullara bağlıdır, çünkü sanatçının gerek günlük 'ben'i, gerek lirik, şiirsel 'ikinci bir kişilik kazanışı' toplumsal çevrede bu çevrenin kendine özgü yaşam ve düşünce tarzı içinde ortaya çıkmaktadır.*"(17)

Sanatçının kişiliğini içinde bulunduğu çevre belirler. Toplumun şair üzerindeki etkisini Belinski şöyle dile getirir: "*Bir şair ne denli büyükse doğduğu topluma o denli ait olup, kendi yetisinin gelişmesi, doğrultusu, hatta kendi özelliği toplumun tarihsel gelişmesine o denli bağlıdır.*"(18)

Büyük diye nitelendirdiğimiz şairler, Belinski'nin dediği gibi toplumlarına o kadar aittirler ki, toplumlarıyla özdeşleşirler. Bunu Nazım'da, Mayakovski'de, Neruda'da görebiliriz. Şili deyince akla gelen ilk isimlerden biri kuşkusuz Neruda'dır.

Kagan, sanatçının ideal bir kişilik içinde olması gerektiğini belirtir. Nedir ideal olan? "*(...) ideal, üretken tasarım yoluyla ortaya çıkar, onun için tasarımsal bir şeydir, yani gerçek olanla benzerlik gösterdiği kadar, ayrılık da gösteren bir şeydir.*"(19) Şöyle devam eder. "*(...) ideal ile ilişki içinde olmaksızın gerçek dünya hiçbir değer taşımaz.*"(20) Sanatçı ideal arayışı içinde olmalıdır. Bu arayış sürekli bir üretim gerektirir.

Sanatçıya duyulan hayranlık, saygı, ideale ulaşma isteği, ona toplumda öncü rolü verir. Sanatçı topluma yaşam içinde yardımcı olan öğretmendir.

İdeal, tasarım yoluyla üretkenliktir. Hep daha iyiyi daha güzeli ister. "*(...) insanların her yerde ve her zaman ulaşabilmek için çaba gösterecekleri en yüksek bir amaç olarak idealde modellendikleri zaman olanaklıdır.*"(21) Sanatçı; model yaratan, ufuk açan, olguları gören ve gösteren olmalıdır.

İdeal, insanın tarihidir. Kagan bunu şöyle açıklar. Gorki'nin sözüyle başlayan bölümde, "*(...) insan dört ayağı üzerinde sürünmekten kurtulduğu zaman, doğa ona, baston olsun diye ideali armağan etmiştir.*"(22)

Cengiz Gündoğdu, "*Gorki'nin ışıltılı bilicinden fışkıran bu söz, idealin, insan için sağlam bir tutamak oluşturduğunu gösterir,*" der.

İdeal ile Yürüyen Toplumculuk

Günümüz toplumcu sanatının görevi; insanın insanı sömürmediği, sömürüsüz bir dünya yaratmaktır... Toplumcu şiir köklü bir gelenekten gelir. Omzunda milyonlarca yıllık bir insanlık mücadelesi vardır. Toplumcu şair, idealiyle, insanlığın gülümseyen yüzüdür. Neruda... Mayakovski... Lorca... Ritsos... Dünyayı kucaklıyor bu gelenek. Pir Sultan... Şeyh Bedrettin... Nazım Hikmet... Bu topraklar bereketli... Bu gelenek dünyayı, evreni kucaklayan bir gelenek. Yalnızca insanlara değil. Kuşlara... ırmaklara... dağlara... çiçeklere karşı da sorumlu olduğunu bilen bir gelenek. Bu gelenek canlı cansız tüm varlıklar için varlığını ortaya koyan bir gelenek.

Omzunda milyonlarca yılın yükü ve bu yükün bilincinde bir gelenek. Bu geleneğin sözcülerinden Engels bunu şöyle açıklıyor: "*(...) ilk çakmaktaşı insan eliyle bıçak haline getirilinceye kadar, öyle dönemlerden geçilmiştir ki, bizce bilinen tarihsel dönem onunla karşılaştırılınca önemsiz görünür.*"(23)

Bugün toplumcu geleneğin sıkı sıkıya sarıldığı bir geleneği var dedik. Burjuvazinin sanatı tükenmiştir. Burjuva demokratik devrimi ve ardından gelen hayal kırıklığı... burjuva şairlerinin bugün "mırıldanması" bundandır. Şiiri tükenmiştir. Burjuvazinin günümüzde şiir değil "şiirimsi" şeyler yazması bu tükenişin bir göstergesidir.

Toplumcu sanattın gerilediği bir dönem yaşanıyor olabilir. Ama onun gizilgücü bu geçici süreci aşacak güçtedir. Çünkü; toplumcu şiir her şeye rağmen sokağın sesi, soluğu olmaya devam ediyor... Toplumcu şiir mırıldanmıyor... Haykırıyor... Gülüyor... Ağlıyor...

Sesi sokağın sesi... Dağ rüzgârının sesi... Irmak çağıltısının sesi... Dolmuştaki insanın, gece vardiyasında çalışan işçinin, hastane kuyruğundaki yetmişlik ninenin, dünyaya ağlayarak gelen sevimli bebenin sesi...

Şimdi söz şiirlerin...

İşte mırıldanmayan bir şair, mırıldanmayan bir şiir... Kemal Özer... "Zonguldak"... Toplumcu şiirin, geleneğin gizilgücü...

"*Yerin derinliklerinden geldiler, ellerinde / susmak bilmeyen bir yeraltı güneşiyle, ne kadar / diplere bastırılsa o kadar boğulmak bilmez yankısıyla / yüreklerinin. // Ağır ağır geldiler, karanlık samıçlardan sıza sıza, sağır küplerde birike birike, yararak kasların içine / yuvalanmış sızıları ve ciğerlerinde yer etmiş / ışıksız lekeleri. // Geldiler bir büyük sesin harfleriyle ağızları dopdolu / suskun çamuru küremek için kentin gölgeli / sokaklarından, sıyırıp almak için yıllardır gökyüzüne / birikmiş pası, ovmak için sisli alnını sabahın. // Sonra her gün geldiler, artarak geldiler, kadınlar / çocukları ve alkışlarıyla, yoğurt mayalar gibi geldiler, / pişkin ekmekleri bölüp de paylaşır gibi, su gibi, ateş gibi. // Her gün yeni ağızlar eklendi ağızlarına, yeni / yollarla tanıştı ayakları, her gün yeni kabuklar çatladı / yeni kulaklar işitmeye başladı söylediklerini, bir kent // oldular sonunda // ve adını değiştirdiler ülkenin.*"

İnsana inancın şiiridir "Zonguldak" Şairin sesi gürdür. Bu ses dört bir yana ulaşır.

Edebiyatımıza birçok akım girdi... Birçoğu ya tutunamadı ya da hararetle savundukları akımlarını terkeylediler... Çünkü bir idealleri yoktu. İkinci Yeni de bu akımlardan biridir... Neden mi tutunamadı... Edip Cansever'in "Ey" adlı eserinden bir bölüm: "*Bu böyle kimin gittiği? Sen dur ey! / Belki de ellerimiz mi? Biraz ince, biraz da çok kelimeli! / Bu sanki niye durduğumuz mu; açıkken sevişme bölgeleri / Ay, pencere, göz! siz git ey!*" Çünkü bir sorunsalları yoktu. Sanatı işlevsiz kılan şiirler, daha doğrusu şiirimsiler yazdılar.

Ülkemizde susturulmaya, yok sayılmaya çalışılan birçok şair vardır. Bu şairlerden biri de Ömer Faruk Toprak'tır. Bu örneği veriyorum. Çünkü ben bu şairin adını, böyle bir şairin varlığını hiç duymadan büyüdüm. Bu şairler neden unutturulmaya, yok sayılmaya çalışılıyor... "Şili III" şiiriyle cevap veriyor şair... "*on bir eylül'de karanlık yağmur camlara vurmasa/ sevda sözcükleri getiren türkünü/ belleğimin duvarlarına yazardım / öbür gözünde kırmızı gül mutsuz yaşam / cesur yüzün gelir karşıma dalsam / şimdi senin topraklarına yaklaşıyorum / bir gece yarısı sınırı aşacağım / bütün kurşunlar geçti gitti benden çok kanlarım aktı gene yaşıyorum // beni santiago'ya gizlice girdi sanacaklar / bazı aydınları meydanlarda asacaklar / etimin içine işlese bile yaralar / her sabah güneşin nasıl önlenemez / altın tarlalarda nasıl durmaz rüzgâr / öyle durmadan yürüyecek ışıklarım / ben özgürlük'üm geleceğim gene mutlaka*".(24) Şili'yi, 11 Eylülü kendine sorunsal yapan, Şili'nin özgürlük mücadelesini kendine sorunsalı yapan bir dünya şairi.

Günümüz şairinin de özgürlük sorunu vardır. Şair çevresine örülen duvarları yıkmak zorundadır. Şair önce kendi duvarlarını, ardından çevresindeki tüm duvarları yıkmak zorundadır. Şair bu anlamıyla bir işçidir. Yıkım işçisi. Şair işçidir. Yeniden yaratmanın işçisi.

Toplumcu şair bilinçli davranmak zorundadır. Nesnel koşulların gerektirdiği biçimde yazmalıdır. Şairin görevi; yaşadığı günü ve önündeki bin yılı kurgulamaktır. Bilinçli bir yolun göstericisi olmalıdır. Şairin bilinçli olması sürekli bir çalışma gerektirir. Şair günü yirmi dört saat yaşar. Bu yaşam biçimini çevresine hissettirir. Brecht'in insanı sorgulatan, bilinçli bir şiiri... "Okumuş Bir İşçi Soruyor" "*Yedi kapılı Teb şehrini kuran kim? / Kitaplar yalnız kralların adını yazar. / Yoksa kayaları taşıyanlar krallar mı? / Bir de Babil varmış boyuna yıkılan, / Kim yapmış Babil'i her seferinde? // Kitapların her sayfasında bir zafer yazılı. / Ama pişiren kimler zafer aşını? / Her adımda fırt demiş fırlamış bir büyük adam. / Ama ödeyen kimler harcanan paraları? // İşte bir sürü olay sana / Ve bir sürü soru.*"(25)

Toplumcu şairin aşka bakışı, ölüme bakışı, yaşama bakışı kendini şiirinde gösterir... Mayakovski'nin, "Lenin Destanı" Şairin ölüme bakışı ve yaşama bakışı...

Mayakovski bu destanı yazarken şöyle der: "*Çok korkuyordum bu destandan. Çünkü basit bir siyasal öyküleme düzeyine düşmek çok kolaydı.*"(26) Şair basit bir öyküleme yapmaz... "*Vaktidir /*

başlıyorum / Lenin'i anlatmaya // Fakat / dinmiş değil / içimdeki acı / Vaktidir çünkü / o unutulmaz tasa / bilinçli / apaçık / bir sancıya dönüştü. // Onun sloganlarını / bir kasırga gibi / yeniden / yaymanın vaktidir. // Bize göre değil / gözyaşı selleri akıtmak // O şimdi / herkesten daha çok / yaşıyor. // Aklımız / gücümüz / ve silahımız olarak. // Çelenkler / süslüyor başını // Korkuyorum / kapanır diye / Lenin'in / kocaman / gerçek / bilge / ve insan alnı. // Korkuyorum / kirletir diye / geçit törenleri / anıtkabirler / ve kalıplaşmış / saygı duruşları / Lenin'in sadeliğini."(27) Ölüm Lenin için bir son değil. Bir başlangıç. Şairin bu şiirde ölüme ve insana bakışını görüyoruz. Lenin'in ölmüş lider olmasından kaynaklanan bir destan değil bu destan. Mayakovski, Lenin'in düşünceleri ile sadeliğine ilişkin bir şiir yazar.

Berrin Taş, *Cehennem Şiirleri*'nde hem çağının şairidir, hem geleceğin şairidir. Şiir, 19 Aralık katliamına tanıklık ederken, insanlık idealine ilişkin bir tasarım yapar. *Cehennem Şiileri*, insani değerlerin yerle bir edildiği bir dönemde yeniden yüzünü insana dönmenin şiiridir. *"Koğuşlarda sabah / güne yeniden başlamak değildi / dirençle öğütülmüş / uzun bir geceden artakalanlardı // düşler düşlere eklenirdi / özlemler özlemlere / dam altında sabah / uzun bir geceden artakalanlardı // zaman / uykunun en tatlı saati zaman / sinsiliğin çalar saati / günler / 19 Aralık 2000'de durdu // İksion / Thomas Paine'i / Ropespierre'i dinlerken / ateşli gözyaşları / alevli tekerleği ıslatıyordu / kendi kendine söylendi / keşke... ah keşke hiç suç işlemeseydim / suçun ve cezanın bilinmediği / bir vatanım olsaydı.."*(28) Şairin ideali, suçun ve cezanın bilinmediği bir vatan. İnsanın ışıltılı düşü.

Kapitalizm insanı paramparça ettiği gibi doğayı da paramparça etti. Çevre kirliliği, azalan temiz su kaynakları, nükleer atıklar... Yeni şairin, yeni sorunları... Doğayı anlama mücadelesi, doğayı yeniden kazanma mücadelesi olmalıdır. Günümüz şairi şunun bilincindedir. Doğayı, insanı parçalayan kapitalizm, hem insan için hem doğa için tehlikelidir. Şair yalnız insanıyla değil, doğasıyla yeni bir dünya düşü kurmalıdır.

Kadın Sorunu... Aynı zamanda erkek sorunu... Kapitalizmin metaya dönüştürdüğü kadın bedeni, kadın-erkek arasındaki insani olmayan ayrımlar, namus cinayetleri... berdeller... erkek egemen yaşam tarzı... Şairin bir başka sorunsalı... Kadının özgürlük mücadelesi... Günümüz şiirlerinin ana damarlarından biri olmak zorundadır kadın mücadelesi. Bu mücadele 8 Mart'tan 8 Mart'a yapılan etkinlikleri aşmak, bu mücadeleyi 365 gün 24 saate yaymak zorundadır.

Kadın mücadelesinin tarihini dile getiren bir şiir... Bir kadın şairden... Nursen Ural'dan. "Sekiz Mart '1857' Trajedisi"

"Tutuşturdu / renklerin açılımını döndüren / çarkıfelek / dokumacıların ateşini / yüz yirmi dokuz ateş çiçeği / varsıllıkta yıkılışının / insanlık onuru yaşamın / trajedisini fanusta sahneler / çimlenişi direngenliğin / estetik trajedisini / insanlığa / acılarını / ailelerine bırakıp, uçan kelebeklerim / kadınlığımın simgesi..." (29)

Dilek Yılmaz ayağa kalkan kadının şiirini yazar... "Kadının Sindrella Kompleksinden Kurtulması"

"Artık ne kurtarılma arzusu vardı, / Ne de kör bir adanma isteği... / Ayağa kalkıp; / Evrenin en uzak noktasına fırlattı, / Yıllardır özenle beslediği, / Güvenli düşlerini. // Tılsımlı sözcüklerden kurtulmak, / Nasıl da sevindirdi kadını. / İlle de ille, / Uyanmak özgürlüğe..."

Evet... Gün ayağa kalkma günüdür... Sanatın, şiirin ayağa kalkma günüdür. Toplumcu geleneğin yolunda, kendine güvenerek... İnsana güvenerek... Adım atma günüdür.

Dipnotlar:

1) Christopher Caudwell, *Yanılsama ve Gerçeklik*, çev.: Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, 1974, s. 13.
2)Christopher Caudwell, a.g.e., s. 21.
3)Christopher Caudwell, a.g.e., s. 23.
4)Christopher Caudwell, a.g.e., s. 51.
5)Christopher Caudwell, a.g.e., s. 65.
6)George Thompson, *İnsanın Özü*, çev.: Celal Üster, Payel Yayın evi, İstanbul, 1998, s. 79.
7) Platon, *Devlet*, çev.: Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 269.
8)Aristoteles, *Poetika*, çev.: İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002, s. 22.
9) Hesiodos, *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, çev.: Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat, Türk Tarih Kurumu, 1991.
10) Kemal Özer, *Soruların Gündeminde*, Yordam Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 152.
11) Györg Lukacs, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, çev.: Cevat Çapan, Payel Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 23.
12) Christopher Caudwell, a.g.e., s. 75.
13) Christopher Caudwell, a.g.e., s. 76.
14) Marx, Engels, "Artı-Değer Teorileri", *Lenin, Sanat ve Edebiyat*, çev.: Aziz Çalışlar, Ekim Yayınları, Ankara, 1990, s. 119.
15) Ernst Fischer, *Sanatın Gerekliliği*, çev.:Cevat Çapan, Payel Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 42.
16) M. Kagan, *Estetik ve Sanat Dersleri*, çev.: Aziz Çalışlar, İmge Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 378.
17) M. Kagan, a.g.e., s. 378.
18) M. Kagan, a.g.e., s. 379.
19) M. Kagan, a.g.e., s. 104.
20) M. Kagan, a.g.e., s. 106.
21) M. Kagan, a.g.e., s. 106.
22) M. Kagan, a.g.e., s. 104.
23) Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, çev.: Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara, 2002, s. 188.
24) Ömer Faruk Toprak, *Tüm Şiirleri*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 206.
25) Bertolt Brech, *Halkın Ekmeği*, çev.: A. Kadir-A. Bezerci, Say Yayınları, Ankara, 1991, s. 111.
26) S. Viladimirov ve D. Moldavski, *Mayakovski*, çev.: Ataol Behramoğlu, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 140.
27) S.Viladimirov, D.Moldavski, a.g.e.
28) Berrin Taş, *Cehennem Şiirleri*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2005.
29) Nursen Ural, "Sekiz Mart '1857' Trajedisi", *İnsancıl*, Mart 2006.
30) Dilek Yılmaz, "Kadının Sindrella Kompleksinden Kurtulması", *İnsancıl*, Temmuz 2005.

HEP YOLDA

Berrin TAŞ

9 Mayıs 2006

Geçtiğimiz ay yine seminerden seminere koşturup durdum. Barış Manço Kültür Merkezi'ndeki üç haftalık seminer de bitti. "Felsefede ve Kültür-Sanat Alanında Kadının Durumunu" anlattım. Üçüncü seminer bir tersinmeydi. "Kadın Nasıl Bıktırılır" dedim. Böylece kadının aile içinde ya da bir erkekle birlikteliği sürecinde karşılaştığı sorunları dile getirdim. Sonra da kendi şiirlerimi okudum. Şiire nasıl baktığımdan söz ettim. Şiir okumadan önce Nalan'a da söz verdim. Nalan da iki şiir okudu. Bir ara ben şiirlerimi okurken Nalan, benden de şiir okumak istedi. Bir şiirimi ezberinden okudu.

Us Atölyesi'nin çağrılısı olarak katıldığım seminerler tartışmalı geçti. Kadın sorunlarıyla ilk kez karşılaştıklarını düşündüm. Bu nedenle kadınla ilgili her zaman konuşulan somut gerçeklikleri anlamakta zorlandılar. Kadının ikincilliğini ilk kez duyuyor gibiydiler. Bu nedenle söylediklerim çoğunlukla başka bir dünyadan gelen ses olarak algılandı. Felsefede kadının görmezden gelindiğini söylediğimde kimi erkekler tepkiyle karşıladı. Neyse ben buna alışığım. Ne zaman elle tutulur bilgilerle kadının felsefeden dışlanışından konuşsam benzeri tepkileri alırım. Binlerce yıllık köhnemiş kalıplara ufak bir dokunuş bile erkeklerin zeminine saldırı anlamını taşıyor. Hemen karşı saldırıya geçmeye hazırlanıyorlar. Sözgelimi çoban topluluklarının, çiftçi toplulukların üzerine çökmesiyle kadının statü kaybına uğradığını söyledim. Bugün kadın statüsünü yeniden kazanmaya çabalıyor. Sizler de bugün benim söylediklerimin aynısını bir erkek söylese beni bırakır onu dinlemeye koşarsınız. Çünkü statüyü benim yanımda kazanamazsınız. Bir erkeğin yanında kazanırsınız, dedim. Geçmişten gelen bu bilgiyle günümüz arasındaki bağlantıya dikkat çekmek istedim. Kadınlar arasında mırıldanmalar başladı. Bir kadın hakaret ediyorsunuz bize, dedi. Bunun bir hakaret değil, bir saptama olduğunu anlatabilmek için uğraştım. Bir şair olarak kendi yaşadıklarımdan da kimi bilgiler verdim. İnanamadılar. Hani şu "bende erkek geni olduğu için güzel şiir yazabiliyorum iddiası" ya da "kadın zaten kendisi şiirdir, şiir yazmasına gerek yoktur" gibi saçma savlar, kadın cinsiyetinin öne çıkarılarak kadının yaratıcılığının görmezden gelindiği şu klasik anlayış.

Söylediklerimin çoğunu ilk kez duydukları için her sözüm tartışıldı. Kadın sorunlarının gündeme gelmesi iyi oldu. Koşturmaya devam. Seçtiğin yaşamın gereklerini yerine getir kadın.

19 Mayıs 2006

Dün Türkiye hareketli bir gün yaşadı. Bir önceki gün Danıştay üyelerine saldırı düzenlendi. Sonuç bir ölü, birkaç yaralı. Dünkü hareketlilik Türkiye'nin direnen güçlerinin ayağa kalkmasıydı. Yargı üyeleri, avukatlar, rektörler, öğretim görevlileri, emekli generaller, gaziler, öğrenciler, Türkiye'nin direnen güçleri Anıtkabir'e yürüdüler. Hükümeti istifaya çağıran sloganlar atıldı.

Danıştay 2. Daire üyesi Mustafa Yücel Özbilgin'in cenazesi on binlerce kişinin katılımıyla kaldırıldı. Bakanlar bu kalabalık ortasında canlarını zor kurtardılar. Emniyet güçlerinin koruma kalkanıyla ordan uzaklaşmak zorunda kaldılar. Başbakan, Antalya'da açılışlarda zaman öldürürken tepkisini dile getirmeye çalıştı. İnandırıcılığını yitirdiği için kimse etkilenmedi. İlginç nokta şu. Hükümet yarattığı terör ortamının altında ezilse de istifa etmeyi düşünmüyor. Başarısızlığını kabul etmiyor. Önümüzdeki cumhurbaşkanlığı seçimlerine dek Türkiye bu kaos ortamını taşıyabilecek mi. Sorun bu.

Böyle bir ortamda fırtınalı şiirlere gereksinim var. İnsanı ayağa kaldıran, sarsan şiirlere. Şairler sözcüklerin gücünü anımsamalı. Sözün silah olduğunu unutmamalı. Şiir yaylalarda, ovalarda, caddelerde, sokak aralarında çınlamalı. Meydanlarda sabahı, gelecek güzel günleri haykırmalı. İnsanın horlandığı her alanda konuşmalı. İnsani değerlerin yerle bir edildiği, bilimin, sanatın önemsenmediği her alanda konuşmalı. İnsana insanlığını anlatmalı. Şairler toplumsal değerlerin yaralandığı böyle bir dönemde öncülüğünü yeniden anımsamalı. İnsanın henüz parçalanmadığı en eski dönemlerde şiir nasıl toplumsal koşullardan bağımsız değilse günümüzde de öyle olmalı. Şiirin birleştirici gücü insanı ayağa kaldıran bir işlev edinmeli. Şair insana karşı görevini yerine getirmeli. Kimi zaman acıtan sözcüklerle, direnç çığlıklarıyla, ağıtlarla kendini göstermeli. Kimi zaman kışkırtmalı, yargılamalı, sorgulamalı şiir. İnadına konuşmalı şiir. İnsanın susturulmaya çalışıldığı her yerden şiirin sesi duyulmalı.

Konuşan şiirlerin sayısı pek fazla değil. Konuşan şiire bir örnek de Tevfik Taş'ın *Irak Yakın Acı* kitabıdır. Kanayan bir coğrafyanın uzağımızdaymış gibi duran acısını yakına getirir şair. "Irak Görünen Yakın" adlı şiirinde savaş günlerini yakınımızda duyumsatır bize. "*Kaçağım kendi evimde*" der. Savaşın insanı kendi evinde sömürge durumuna düşürmesidir bu. "*İlk füzelerden sonra // Bağrışmaları değişecek köylülerin / Ağızda acıyacak hurmalı ekmek // Değişecek avcıların avları*" İlk füzelerden sonra insan avlanan konumuna düşürülecek, hurmalı ekmek ağızda acıyacaktır. Hurma tatlıdır oysa. Hurmanın bile ağızda acıyacağı parçalanmış yaşamları çağrıştırır bu dizeler.

"*Şairim / Teğet geçmedim oğlak dönencesini / Yengeç dönencesinde şişer yelkenim // Gökte // Sevgiden / Yüce şeytanı olmayanım*" der şair. Oğlak dönencesini teğet geçmemek nasıl değerlendirilebilir. Şair güneşe bir noktadan bile teğet geçemediğini, güneşe dokunamadığını söylüyor. Güneş aydınlığın simgesidir. Şair kendini Mezopotamyalı duyumsar. Çatışmaların olduğu bir bölgede insanlık kışı yaşadığı için o da aydınlığa kavuşamamıştır. Kendini acı çeken insanlarla birlikte duyumsar. Yengeç dönencesinde yelkenin şişmesi insanı harekete geçiren, yola çıkmaya zorlayan koşulları anımsatır. Yengeç dönencesinde güneş yaz gündönümüne girdiğinde gökkuşağı, paralelini çiziyormuş gibi görünür. Bu durum yaz dönemine denk gelir. Şiirde yaz insanlığın yazıdır. Yelkeni insanlığın yazında ve göklerde şişebilir. Gökler hem özgürlüğü, hem sonsuzluğu simgeler. İnsanlığın günlük güneşlik yazı sonsuzca özlenen günlerdir. Özgürlüğün duyumsandığı günler.

Güzel günleri özlemek insanlığın büyük düşü umudu teslim almazsa, nasıl katlanılabilir cehaletin, bilgisizliğin kirlettiği yaşama.

23 Mayıs 2006

Dün Adana'dan geldim. Anneannemi toprağa verdik. İyice yaşlanmıştı. Hastaydı. Yatağında ölümü bekliyordu. Ölüm geldi aldı onu.

Anneannem akıllı bir kadındı. Yaşamı boyunca kendi istediği gibi yaşadı. Ne çocukları ve torunları, ne de yaşlanmak onun kendi istemlerinden vazgeçmesine neden oldu. Onun bulunduğu ortamlarda hareketlilik vardı. Çevresini yönetmeyi ya da yönlendirmeyi severdi. Sıkılınca da çeker giderdi.

Anneannem yıllar önce benim de yaşamımı yönetmeyi denedi. Ben izin vermeyince bir kavga sonrası bıraktı gitti. Yine de her bir araya gelişimizde kendi doğrularını dayatmaya çalışırdı. Onu incitmek zorunda kalmamak için uzak durmayı seçtim. Uzak dursam da anneanneme, bu başına buyruk kadına yaşamımdaki olumsuz etkileri için hep kızdım. Anneannem kendisine kızıldığını bilse bile kin gütmezdi. Aradan biraz zaman geçince olan biteni unuturdu. Unuturdu unutmasına ama kendi isteklerini yaptırabilmek için çevresini uğraştırmayı sürdürürdü.

Anneannem yönetilmeye izin vermezdi. Her zaman yöneten biri olarak yaşadı ve öldü. Kim bilir belki de doksan yıla yaklaşan yaşamı ona kimseye güvenmemeyi öğretmişti. Bu nedenle anneannem kalabalıklar ortasında bile yalnız bir insandı. Bütün çocukları ondan önce öldüler. Herkesten bağımsız yaşamı 20 Mayıs'ta sabaha karşı sessizce sona erdi.

30 Mayıs 2006

Bu sabah bir de baktım Mayıs bitiyor. Yazmak istediklerimin çoğunu yazamamışım. Yoğun geçen günler yazmaya zaman bırakmamış. Atölye programları yoğun, gündem hızla değişiyor. Şiirden uzaklaşmadım elbette. Yazmak, koşturmacanın gerisinde kaldı yalnızca.

Mayıs ayında bir lisede şiir üzerine konuştum. Şiirler okudum. Gençler güzel sorular sordular. Sözgelimi şiir masa başında mı yazılır, esin perisi mi beklenir, sorusu önemliydi. Birikim olmadan esin gelemeyeceğini söyledim. Elbette şair bir çiçeğe, doğadaki değişime duyarsız kalamaz, ama şairin sözcükleri olmazsa nesnelerle ilişki kuramaz, dedim. Masa başı şiirine de karşı değilim. Kimi şiirler masa başında yazılır. Şairin önüne koyduğu sorunsal masa başı çalışmayı da zorunlu kılar. Sözgelimi ben *Cehennem Şiirleri*'ni yazmaya karar verdiğimde masa başında çalıştım. Devrimciler F tipi hapishanelerine girmek istemediler. Eylemler yapıldı. Bu sorun Türkiye'de tartışıldı. Sorun çözülemedi. 19 Aralık 2000'de "hayata dönüş" operasyonuyla sorun bastırıldı. Bu dönemde yaşananlardan etkilendim. Tek şiirle bu süreci anlatamazdım. Yeni bir yol, yeni bir yöntem arayışına girdim. Bu da esin bekleyerek gerçekleşemezdi. Masa başında çalıştım.

Sanatçıların hapishanedekilerle görüşme istekleri olumlu karşılanmış, onlara tam da "hayata dönüş" operasyonu yapıldığı gün görüşme izni verileceği söylenmişti. Oysa aynı saatlerde operasyon başlamıştı. Sanatçıların kandırılması da beni etkiledi. Ayrıca bu operasyon sırasında yaşamını yitiren devrimciler, savaş alanına dönen hapishane görüntüleri, yaralananlar, kendini yakarak ateş topuna dönenler, kendimi çocuğunu yitiren anaların yerine koymam...

Bu koşullar altında *Cehennem Şiirleri*'nin yazılması gerektiğini bir zorunluluk olarak duyumsadım. Bu her şiir aynı biçimde yazılır anlamına gelmiyor. Sözgelimi Metin İlkin *İlk Kahraman Promete*'yi bir saat içinde yazdığını anlatmıştı bana. Bir an içinde esin gelerek yazmış gibi görünse de bu şiiri yazabil-

mesinde temel etken insanın ayağa kalkış sürecine ilişkin temel bilgisiydi. Bir anlık çağrışım arkada birikim olmadan şiire dönüşemezdi, dedim. Bir delikanlı, nasıl yani, dedi, ben gökyüzüne ya da doğaya bakarak şiir yazamaz mıyım. Evet, yazarsın, neden olmasın ancak sözcüklerin yetersizse karşılaştığın bu görüntü duygularını dışlaştırabilmen için yeterli olmaz. Yalnızca bu güzelliği yaşamakla kalırsın. Onu şiirleştiremezsin, dedim. Anladı söylediğimi.

31 Mayıs 2006

Sabah, *İnsancıl*'ın Haziran sayısı geldi. Her sayı yeniden doğum. Her yeni sayı geldiğinde bütün işler bir kenara bırakılır. Dergi sayfaları karıştırılmaya başlanır. Cengiz Gündoğdu, Şadiye Güle, ben, bir kenara çekilir, derginin sayfalarını çeviririz. Kimi zaman ufak tefek dizgi yanlışı bulunur. Aaa... bu da nerden çıktı diye konuşmaya başlarız. Ne kadar dikkat edilirse edilsin dizgi yanlışı olabiliyor. Haziran sayısında en çok hoşuma giden yeni şiirlerinde yayımlanmış olmasıydı. Bir de *İnsancıl* şairlerinin 1 Mayıs şiirleri yayımlandı. Mayıs ayına yetişemeyen şiirler. İnsana emek vermek ve bu emeğin sevincini duyabilmek güzel.

Günümüz şairleri otantik şiirler yazmayı sürdürmeli. Tevfik Taş'ın *Irak Yakın Acı* kitabı da otantik şiire güzel bir örnek.

Otantik kavramı günlük kullanımda farklı anlamlarda kullanılabiliyor. "Otantik" sözcüğü de "konsept" gibi, bir moda kavram. Otantik kebaplar yapılabiliyor örneğin. Ya da kimi lokantalarda otantik köşeler bulunabiliyor. Bu tür günlük dilde kullanımında otantiklik, herhangi bir yöreye özgü yerel bir tat anlatılırken ortaya çıkabiliyor. Ya da herhangi bir yöreye özgü yazma, hah, kilim, yastık gibi eşyaların belirli bir köşeye konularak ilginç bir ortam yaratma isteğini karşılıyor. Elbette insanın yaratıcılığı için kullandığım otantik kavramı günlük dildeki anlamının dışında bir gerçekliği anlatıyor.

Kimileri de otantik kavramı ile oryantalizmi birbirine karıştırır. Her ikisini de aynı anlama almak isterler. Filozoflara başvurmadan otantik sözcüğünü anlatmayı deneyeceğim. Milliyet'in *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*'nde otantik "*kaynağı üzerinde herhangi bir kuşku bulunmayan, kaynağı bilinen bir şey için kullanılır; belirtilen sanatçıya ait olduğu kesinlikle bilinen bir yapıt, bir yazı, bir mektup vb. için kullanılır. Otantik belgeler: Çallı'nın bu tablosu otantiktir*" denebilir. Buradan hareketle Tevfik Taş'ın şiirine otantik diyorum. Otantik anlamını şu biçimde geliştiriyorum. Kapitalizm tüketim anlayışıyla, savaşlarla, açlıkla biçimlenen günümüz toplumunda otantiklik sanatçının gerçekliği dünyaya gözlerini kapamadan kavrayışında içerilidir. Dünyaya gözü açık bir dikkatle bakan şair otantiktir. Otantik şair günümüz dünyasını görmezden gelmez, gelemez. Şairin varoluşuyla biçimlenen bu görüş otantikliğini koruduğu ölçüde insana seslenebilir. Otantik şiir geleceğe seslenme yetisini kazanabilen şiirdir.

Şiire yeni başlayan gençlerin sorumluluğu büyük. İnsancıl Atölyesi'nde edindikleri onca birikim onları geleceğin şiirini yazabilmek için zorluyor. Zorlamalıdır da.

Oryantalizm kavramına önce Ahmet Cevizci'nin *Felsefe Sözlüğü*'nden bakalım. Oryantalizm, "*1- Klasik anlamı içinde, Doğu kültürüne, Doğu dillerine ve tarihine vb. dair araştırma. 2- Çok daha özel anlamı içinde, Edward Said'in 1978 yılında yayınlanan çığır açıcı çalışmasının ardından Batı'nın kendi kimliğini ifade etmesinin, kendisini tanımlayıp eylemini meşrulaştırmasının dolayımlı ideolojik ve kültürel yolu.*" İkinci görüşe göre Batı, belli birtakım yerlere Yakındoğu, Ortadoğu, Uzakdoğu diyerek kendisini de Avrupa'yı da ayrı bir merkeze göre konumlandırmış. Buna göre batılılar rasyonel, barışçı, liberal, mantıklı ve gerçek değerleri benimsemiş insanlarsa doğululular bunlardan hiçbirisidir. Dünyaya kendi aynasından bakan Batı'nın yorumu bu.

Oryantalizm için Halil İnalcık'la yapılmış söyleşiye bakalım bir de. Halil İnalcık kendisine sorulan bir soruyu şöyle yanıtlıyor. "*Özetle demek istiyorum ki, Batı metodolojisiyle doğu kültürlerini, dinlerini, araştırma, oryantalizm, üniversiteye Köprülü ile girmiştir. (...) Oryantalist yaklaşımı şiddetle tenkit eden Edward Said var biliyorsunuz; oryantalist yaklaşım sırf Batı'nın koloni siyasetine hizmet etmek için ortaya çıkarılmıştır, diyor. Edward Said'den sonra oryantalizm aşağılayıcı bir mana aldı ama oryantalistler Şark kültürlerine, diğer ilim dallarını araştırırken kullanılan bilim metodolojisiyle yaklaşırlar. Doğu kaynaklarını en doğru biçimde yayımlayanlar da oryantalistlerdir. Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarını tespite çalışan İlm-ül Hadis var. Birçok yalancı hadis ortaya çıkmış. İslam'da hadislerin doğruluğunu tespit çok önemli bir araştırma disiplinidir. (...)* Kur'an'*da geçen şu kelime, Hz. Muhammed hayatta iken hangi manaya geliyordu: bunu araştırmak için mesela bilgin Arabistan çöllerine gidip kabileleri ziyaretle o kelimenin başka manalarını araştırıyor.*" (*Tarihçilerin Kutbu, Halil İnalcık Kitabı*, Söyleşi: Emine Çaykara, İş Bankası Kültür Yayınları, İkinci Basım, Ekim 2005, s. 297.)

Halil İnalcık, İslamda *Kur'an*'ın doğru yorumu için büyük bir çaba olduğunu söylüyor. "*Batı ilim metodolojisini izleyenler, doğru sanılan birçok hadisin uydurma olduğunu ortaya çıkardılar. Alman oryantalisti Joseph Schacht fıkıhta ekonomiye ait birçok ahkamın Roma, Bizans hukukundan geçtiğini ispat etti.*"

DÜŞ IRMAĞI

Sonbaharın bir günüydü,
Yüreğimin kızıllığına,
Bir kızıllık daha eklenmişti,
Fengo's*, gülümsemeye
başladığında dünyaya.

Issız sokaklar yoktu artık.
Baktığım bütün yüzler gülüyordu.
Meydanlar gölgelenmişti,
ben gölgemi arıyordum.

Hades işliyordu karanlığı ilmek ilmek.
Poseidon denizin afrolarını,
akıtıyordu yanan yüreğime.

Ulu Zeus da Hera'yla göz gözeydi,
bulutlar olabildiğine dingin.

Hephaistos kaybetmişti,
örsün üstünde dövdüğü düşlerini.
Siyah örtüler inmekte,
düşleri in sokaklarına şimdi.

Ulu Zeus uyandığında,
Hera'nın koynunda.

Troya'nın surları direnmekteydi,
Anatolia tek yürekti,
bin bir çeşit renkten.
Tanrısal Hektor'sa, beklemekteydi,
surların önünde,
Akhilleus'u.

Gün hesaplaşma günüydü.
Ya öldürecekti onu ucu sivri
üç metrelik kargısıyla.
Ya da ölecekti,
Akhilleus'un kargısıyla yiğitçe.

Atila OĞUZ

* Ay

Görüldüğü üzere bugün oryantalizm Batı'nın bakışıyla Doğu'yu yorumlamak anlamına geliyor. Fred Halliday, Edward Said'in eleştirisini güç/iktidar kuramlarıyla ilişkilendirmeye çalıştığını söyler. "*Bu yaklaşıma göre oryantalizm bir egemenlik söylemidir. (...) Oryantalizm boyunduruk altına alınan halkların kültürünü ve tarihini reddeder. Bu egemenliğe tepki olarak geliştirilen direniş sürecini görmezden gelir.*" (Fred Halliday, *İslam ve Çatışma Miti*, Türkçesi: Umut Özkırımlı, Gülberk Koç, Sarmal Yayınevi, Birinci Baskı, Mart 1998, s. 223.)

Böylece otantiklik ile oryantalizmin aynı anlama gelmediği anlaşılıyor.

Varoluşçulara göre insanın önceden belirlenmiş bir özü yoktur. İnsan özünü kendi belirler. Sartre'a göre insan ne ise ondan sorumludur, insan kendini seçerken bütün dünyadan, bütün insanlıktan sorumludur. Şairin de önceden belirlenmiş bir özü yoktur. Bir şair idesi yoktur. Özünü kendi belirleyen şair otantik şiir yazar, yazmalıdır.

Şair bir yaşam seçimiyle birlikte kendi şiir yolunu da belirler. Bu da öğrenilmiş yaşamlarla olmaz. Bir şiir yaşantısı, şairin seçilmiş yaşamının dışavurumudur.

MAHMUT YESARİ ve TİPİ DİNDİ

Güngör GENÇAY

Mahmut Yesari, 5 Mayıs 1895-16 Ağustos 1945 tarihleri arasındaki elli yılını geçirmişti dünyamızda.

Kitap olarak basılmış yirmi romanı ve bir öykücü olmasına karşın, dönemin gazete ve dergilerinde kalmış sayısız tefrikaları, yazıları, telif ve uyarlama olarak yazdığı oyunları bulunmaktadır.

Ünlü hattat Yesarizade Mustafa İzzettin Efendi'nin torunu olan Mahmut Yesari, 15-16 yaşlarında *Diken ve Gıdık* adlı mizah dergisinde "M. Esat" takma adıyla karikatürler yapmıştır.

I. Dünya Savaşı'na katılması nedeniyle Güzel Sanatlar Akademisi'nden ayrılmış, askerlik sonrası Reşat Nuri Güntekin'le *Kelebek* adlı mizah dergisini çıkarmış (1923-1924), Yakacık Sanatoryumu'nda veremden yaşamını yitirmiştir.

İlk baskısı 1933 yılında yapılan *Tipi Dindi*, döneminin ünlü romanlarından biridir.

Romanlarının Anahtarı

Çok üretken bir yazar olan Mahmut Yesari, toplumun değişik katmanlarından ele aldığı kişileri, öncelikle çok dikkatli bir biçimde gözlemlemektedir. Bunların yaşam kesitlerinden alarak, içselleştirip kurguladığı kareler ise, ustaca örülmüş romanlarını oluşturmaktadır.

Yazdığı bir yazıda, roman konusundaki düşüncelerini: "*(...) Roman yazmak için, evvelâ görmek lâzımdır: hayatı, insanları ve tabiatı inceleyerek görmek. (...) Hayat, bildiğimiz hayat; insanlar, bildiğimiz insanlar; tabiat da bildiğimiz tabiattır. Bunlara göz yumamayız...*

Olay kahramanlarının, kahramanların etrafındaki tiplerin, ne kadar hayalî olsalar, yine hayatla ilgisi olması icap eder. 'Hayalî şahıs' diye bir şahıs yoktur ve bir mâna da ifade etmez. Hayalî şahısları da yine hayattan toplayacağımız zerrelerle meydana çıkaracağız.

(...) Romanlarımdaki tiplerin hemen hepsi hayattan alınmadır. Onlar, küçük değişiklikler yaptığım için, üzerlerine alınmazlar." diyen Yesari, Cevdet Kudret'in tanımıyla; "*(...) bütün eserlerinde vakaya önem vermiş, zaman zaman duygusallığa kaçmış, kimi eserlerinde yer yer toplum sorunlarına da değinmiştir. Gözleme önem vermesinin bir sonucu olarak, açık, sade bir dille yazmıştır.*"

Romanın Özeti

Macit Bey, büyükannesinden kalan iki dükkânı satarak parasını yiyen, bir zamanlar zenginken giderek fakirleşen bir ailenin en büyük çocuğudur. Kendisi bu süreci: "*(...) Büyükbabamın konağı, sonra Boğaziçi'ndeki büyük yalımız. Nişantaşı'ndaki konağımız... han hisseleri... dükkânlar... Bütün bu kıymetleri bilinmeyen, idaresizlik yüzünden satılan, küçük manasız borçlar için elden çıkarılan mallar (...)*" diyerek dile getirmektedir.

Macit Bey'in Müzehher adlı on yedi yaşında bir kız kardeşiyle, bir de en küçükleri olan Niyazi adlı üvey kardeşi vardır.

Macit Bey, on sekiz yaşında evden ayrılmış, içki ve eğlence hayatına dadanmıştır. Kırk yaşına geldiğinde, çalıştığı şirketten istifa etmiş, elindeki avucundaki parayı bitirmiş, sevgilisi Nesrin de terk edince, kendini öldürmeye karar vermiştir.

Tam bu sırada, kız kardeşinin; "*Ağabey, / Beybabam hasta. Ağır hasta... Sana, bunu, göreceğimiz geldi de, eve gel, diye yazmıyorum. Beybabam çok ağır hasta... Seni görmek istiyor. Kaç gündür, seni sayıklıyor... Ağabey, pek yalnız kaldık. Korkuyoruz. Bizi, yalnız bırakma... Allah aşkına, bir iki gece için olsun gel...*" diyen mektubu alınca, "*(...) Müşterek hayatta, haklar da ortak; onda Müzehher'in de hakkı var, Niyazi'nin de hakkı var(...)*" düşüncesiyle intihar etmekten cayıp, onların yanına gider. Eve varınca, babasının birkaç gün önce öldüğünü öğrenir. Ancak, o güne kadar yüzlerini görüp adlarını duymadıkları Nurinigâs Kalfa, Sultanselimli Kerim Efendi ve daha birçok kişi, her türlü yalanı dolanı ve sahtekârlığı belli etmeden çeviren Süthala Ayşe Hanım tarafından eve yerleştirilmiştir.

Öncelikle, ölü evinin eşyalarını, antikalarını almak için eskiciler ve akrabalar gelir. Ardından kira isteyen ev sahibi, faizci, bakkal, sütçü, kasap ve diğer alacaklılar ile gerçekten alacakları olmayan sahtekârlar sökün eder.

Babalarının ölümünden sonra, iki küçük çocuk için sofra kurulmadığını öğrenen Macit bey kısık bir sesle; "*Bir aile ocağı yıkılınca, evvelâ ortadan sofra kalkıyor...*" demekten kendini alamaz.

Yüksek olan kirayı ödeyemedikleri için, Macit Bey ve kardeşleri başka bir eve taşınırlar. Fakat eşyaların yükte hafif, pahada ağır olanlarıyla, yeni mutfak eşyaları ve değerli süs eşyaları Süthala Ay-

şe Hanım'ın düzeniyle yok edilir. Çok geçmeden dedikodular yeni taşındıkları mahalleye de yetişir. Esnaflar, iflas etmiş bir zengin aileye veresiye bir şey vermezler.

Macit'i mirasyedi olarak gören arkadaşları, ihtiyaçtan söz etmeye başlayacağı sırada, onu susturup gülerler. Çünkü hepsi, onu eski haliyle anımsar ve *" Gene nerede sabahladın?... Ne var bu kadar baştan kara vuracak?... Artık mirasa kondun, işi gücü de bıraktın! Hoş bu halinle, arasan, istesen de, hiçbir yerde sana iş vermezler... Çok içme... Biraz azalt... Rengine bak. Vücuduna sağlığına yazık!"* diyerek nasihat ederler. Çıktığı işe yeniden girmek için yaptığı başvuru kabul edilmez.

Macit kendini; *"(...) gurur kuvvetli insanların hakkıdır, zayıflara yaraşmaz. Sonunda palyaço olursun,"* diye eleştirerek, bir zamanlar kovduğu insanları çağırıp ev eşyalarının çoğunu satar. İki odalı, rutubetli bir barakaya taşınır. Burada Müzehher'in öksürükleri daha çok artar, mahallenin "hasta kızın evi" dediği bu eve hiçbir Allahın kulu uğramaz. Devam eden yokluk ve yoksulluğa, bir de karlı tipili süren kışın acımasızlığı eklenir.

Macit; *"Hayat bu kadar nankör olursa, benim elimden ne gelir,"* demekten kendini alamaz. Ama yine de kardeşlerini kurtarabilmek için çırpınır.

Anlattıklarına inanıp, gözüyle gören tek arkadaşı Osman Ragıp, çevresindeki etkinliği kullanarak Niyazi'nin Darüşşafaka'ya girmesini sağlar. Bir doktor arkadaşını götürerek Müzehher'i muayene yaptırır, ilacını alır. Bir süre sonra da hastaneye yatırma olanağı yaratır. Ancak bu olanaklardan yararlanılamaz.

Bir gün Müzehher kan kusmaya başlar. Macit doktor çağırmak üzere sokağa fırlar. Müzehher evde, donmak üzere bulunan Macit de kaldırıldığı hastanede yaşamını yitirir.

Çözümleme

Yazar, çokça rastlanabilen, sıradan bir konuyu, kıvrak zekası ve akıcı diliyle çok yetkin bir biçimde dramatize etmiştir.

Baştan sona duygu yoğunluğuyla sarmalanmış olan kitap, karamsarlığın ve edilginliğin derin izlerini taşımaktadır. Ne var ki, gerilimin belli bir düzeyde tutulması, elektrik akımına kapılan insanlarda olduğu gibi, okuyucunun gözlerini kitaptan ayırmasını engellemektedir.

Zaman zaman duygusallığın maddi ilişkilerle, dünya işleriyle karşı karşıya getirildiği romanda, özeleştiriler ve hesaplaşmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu yöntemle de olay ve ilişkiler salt bireyin sıkıntılarıymış gibi sığ bir görünümden kurtarılarak toplumsal yapının gerçekleriyle bağlamlanmaktadır.

Roman kişilerinden biri olan Macit; güzelliğiyle ünlü romancı Cahit Uçuk'la kısa süren bir evlilik yaşamından sonra, daha yoğun bir çirkinlik kompleksine kapılıp, içkiyi aşırı derecede çoğaltan; romandaki rolüyle de, değişen koşullardan etkilendikçe içine kapanan Mahmut Yesari'nin kendisidir.

Yusuf Ziya Ortaç; hastalığı sırasında Reşat Nuri'ye *"Nafile... Öbür dünyada da rahat yoktur bana... Bu suratla adamı cennete de sokmazlar,"* diyerek, çirkinliğinden ötürü ne denli acı çektiğini belirtir anılarında.

Tipi Dindi yüzünün çirkinliğine karşın, tertemiz bir duygu, düşünce ve yürek taşıyan bu yazarın güzel romanlarından biridir.

Değerlendirme Karmaşası ve Sonsöz

Seyit Kemal Karaalioğlu; yazar hakkında; *"(...) edebiyat kişiliği, küçük hikâyeleriyle tiyatrolarından çok, romanlarında görülür,"* belirlemesini yaptıktan sonra, romanın kahramanı olan Macit için, önce; *"Macit, gelecekten umutlu bir gençtir,"* diyor, birkaç satır sonra, *"iradesi zayıf bir gençtir,"* saptamasını yapıyor.

Şemsettin Kutlu, yazar hakkında bir şey söylemeyip, Macit için; *"geleceğe ümitle bakan, yaşamının şiddetli fırtınalarından uzak bir gençtir,"* demesine karşın, ikinci paragrafta; *"(...) Olay, zayıf iradeli genci büyük sarsıntılara uğratır,"* kanısına varıyor.

Rauf Mutluay; *"Mahmut Yesari. Bu insanın ürünlerinin gereğince olgunlaşmaması, şüphesiz onun suçu değil, içinde bulunduğu ortamın zorlayıcı etkileri yüzündendir."*

Hikmet Dizdaroğlu; *"Mahmut Yesari, kelimenin tam manasıyla popüler bir romancıdır... O, her sınıf okuyucuya hitap eder. Romanlarının belkemiği vakalardır. Birbirini takip eden vaka silsilesi ortasında, okuyucu kendini bunların akışına kaptırır, sonuna kadar gider."*

Tahir Alangu; *"Mahmut Yesari'nin iddiasız, çekimser bir tevazu ile ortaya koyduğu eserlerin, Cumhuriyet'ten sonra yetişen nesillerin roman zevklerinin yükselmesinde etkileri olduğu bir gerçektir... Onun çoğu zamanlar çağının toplum sorunları üzerinde durduğu, halkın yaşayışına yöneldiği de görülmektedir. Yazarlığının dikkate değer yanı, konuları ve tiplerinin çok çeşitli olmasıdır. Onun, çalışma, araştırma, gerçekçi gözlem gücünü gösteren bu yanı, hemen her eserinde kendini gösterir."*

Olcay Önertoy; *"Mahmut Yesari'nin başarısız olduğu yanı, dili kullanışıdır. Romanlarında dilbilgisi yönünden bozuk cümleler, eklerin ve ünlemlerin kullanışındaki yanlışlıklar dikkati çeker."*

Mahir Ünlü-Ömer Özcan; *"Geçimini sağlamak, gazete ve dergilere tefrika yetiştirmek endişesiyle sanatsala çok uzak düşmese de yeterince yaklaşa-*

mayan Mahmut Yesari, yapıtlarında toplumsal sorunlara değinen olayları, gerçekçi bir yaklaşımla da olsa, diziler halinde yansıtmaktan öteye gidememişti. Yalın Türkçe ve açık bir anlatımla yazmıştır, ama ne ruhsal derinlik, ne gerekli betimleme vardır yapıtlarında."

Şükran Kurdakul; "*Cumhuriyetle gün yüzüne çıkan değişik toplum katlarından insanları yansıtmak başlıca amacıdır. Bu nedenle yaşama inceleyici gözlerle bakmayı ön planda tutan romancı gerektiğinde işleyeceği konunun geçtiği çevreleri, yaşatacağı insanları yakından tanıyabilmek için, o çevrelere girerek, o insanlarla birlikte çalışır. Kişilerin mutlaka yaşamdaki gerçeklikleri içinde verilmesinden yanadır... Uzun çözümlemelere gitmeden kişilerin iç dünyalarını konunun gereği ölçüsünde vermeye özen gösterir Mahmut Yesari.*

Uzunca betimlemelerden korkmadan başarılı çevre çizimleri yapar."

Yazı içinde Cevdet Kudret'in yaptığı değerlendirmeyi de sayarsak; yedi edebiyat tarihçisinin dil, betimleme, olay ve yazar konusundaki görüşleri ortaya çıkmaktadır. Ne ki çoğunun görüşleri birbirinden farklıdır. Örneğin, birisi yalın dil ve akıcı anlatımdan söz ederken, diğeri dil yanlışlarının varlığından, betimleme zayıflığı ve olaylardan söz edebilmektedir. Bunun da ötesinde, aynı değerlendirme içinde çelişkiler bulunmaktadır. Dil, betimleme, gerçeklik gibi kavramların, değerlendirmeyi yapanlar tarafından nasıl öznelleştirildiğini anlamak olası değildir.

Aynı durum, içerikte kullanılan umut, irade vb. kavramlar için de söylenebilir.

Okur, bu değerlendirmelerin hangisine inanmalıdır?

Kimi değerlendirmeler, kitabın okunduğuna ilişkin şüphe yaratmaktadır. Bu durumda, hatta işe başlarken eleştirmenin ya da edebiyat tarihçisinin, kendi ölçütlerini açıklamak gibi bir sorumluluğu yok mudur?

O zaman; "Vay!..." okuyup öğrenmek isteyenlerin, edebiyata heveslenen gençlerin haline.

Düzelti ve Özür

İnsancıl dergisinin Haziran 2006 sayısında Yıldız Güncesi başlıklı yazıda geçen *Rıfat Ilgaz'lı Yıllar* adlı eserin yazarı Mehmet Saydur, yanlışlıkla Mehmet Baydur olarak yazılmıştır.

Düzeltir, özür dileriz.

KAHVALTI

Masa
Binlerce cadde
Bir o kadar sokak
Köprü
Bir kase reçel
Biraz peynir
Üç beş zeytin
Bir somun ekmek
Değirmen
Fabrika
Fırın
Bardaklarımızdan
Bir yudum
Aşk
İçiyoruz
Anılarımda
Bir ineğin memelerine
Uzanıyor annem
Babam
Bahçede çapa sallıyor
Dünyadan
Haberlerle
Toprağı gebe bırakıp
Zamanı mayalıyoruz
Gün ışıyor

Çiğdem İSTANBULLU

BİR ROMAN DEĞERLENDİRMESİ
"ARKADAŞ"

Değerlendirenler: *Işıl Yıldırım, İnci Aydın, Kemal Varol, Reyhan Sümer, Semra Cebecioğlu, Servet Çolak, Şirin Küçüktabak*

Arkadaş romanının yazarı Panait İstrati'dir. Panait, Yoitza İstrati ile Gerasin Valsamis'in oğludur. 10 Ağustos 1884'de İbrail'de (Romanya) dünyaya gelir. 1936'da ölür. Babası alkoliktir. Annesi çamaşır yıkayarak evin geçimini sağlar.

İstrati, yeryüzünde düzenin bozuk olduğunu düşünür. Bunun düzeleceğine, düzen değişikliğinin insanların kafalarındaki ve yüreklerindeki değişikliklerle gerçekleşeceğine inanır. Kurtuluş yolunda sanatın rehberliğinin önemini vurgular.

İstrati, "*Sanatçı, kimsenin ayak basmadığı ülkeler keşfedecek,*" der. "*Kayalar arasında, gelecek hayatların yollarını hazırlayacak, üzerinde vücudundan kopmuş kanlı parçalar bırakarak bizim rahatça geçebileceğimiz çığırlar açacaktır.*"

İstrati'nin sanata vurgusunun önemli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü, sanat bir arayıştır. Bir insan araştırmasıdır. Sanatçı her zaman, bilinçle bilinç dışının ortak etkinliğinde yaratır. Sanat araştırmacıları ya da estetikçiler bunun adını koyar.

Sanat, tekilde geneli, bireyselde toplumsalı gösterir.

Ne İçin Yaşamalı?

Roman, Rus-Japon Savaşı sırasında geçer. Savaş yalnızca cephedekilere değil, cepheden uzakta yaşayanlara da yıkım getirir.

Roman, yoksul insanların yaşadığı bir mahallede geçer. Burada geniş avlulu, kireçle badana edilmiş, kutuları andıran yan yana sıralanmış altı odalı bir ev vardır. Adrian'la annesi bu evin bir odasında yaşar. Sardunya, karanfil, fesleğenler arasında.

Adrian Zografi "*Midem için bir şey istediğim yok ama kafamı ve yüreğimi iyice doyurmaya bakıyorum,*" der. Bu bakış açısı önemlidir. Yaşama şöyle bakar: "*Edebiyatı ve güzel sanatları sevmek, yeryüzünün güzelliklerini tatmak, insanları ezenlerin saflarında yer almamak; onun için de maddi bakımdan aza kanaat etmek, doğruluktan ayrılmamak, insanlarla kardeşçe geçinmek, iyi bir arkadaşa bağlanmak, çevresine elinden geldiği kadar iyilik yapmak.*" Adrian toplumsal değer yargılarını reddeder. Bunun karşısına dostluğu koyar.

Adrian, bir mektup alır. Mektup, sözlüsü Leana'dan gelmiştir. Mektubu mahallenin ihtiyar postacısı Gavrila Baba getirir. Adrian'a göre postacılar, "*Saadet ve felaketlerimizin sırlarını kendisine emanet ettiğimiz ve devletin dilenciliğe mahkûm ettiği demokrasi paryaları*"dır. Çalışanlar, içinde postacılar da olmak üzere aslında ücretli köledirler.

Leana, Adrian'ın karşı durduğu değerler içinde yaşayan bir genç kızdır. Adrian'ın da bu toplumsal değerlere uygun yaşamasını ister. Bu sevgi ilişkisinde böyle bir çatışkı görürüz. Yine de Leana, Adrian'ın kendisine değer verdiğini görür. Kendisine değer veren biri ile yaşamak ister.

Zoitza Ana (Adrian'ın annesi) da geleneksel toplumsal değerler içinde yaşamaktan yanadır. Zoitza Ana' nın Adrian'dan beklentisi vardır. Hem kendisi hem de oğlu için rahat bir yaşam ister. Kadın aslında Adrian'ı anlamaktadır. Toplumsal değer yargılarına o da karşı çıkmıştır. Zamanında evliliğini kilisede takdis ettirmemiştir.

Adrian'sa, başka insanlarla dostluk kurmaya çalışırken, anasıyla iyice ilgilenemediği için iç sıkıntısı duyar.

Dostluk, Ama Nasıl

Dostluk sevgisi, anne, baba, kardeş, karşı cinse duyulan sevgiden daha üstündür. Dostluk, hayatın fırtınalarına dayanan bir alevdir. Tanrı'nın şeytanı aklına getirmeden yarattığı bir yağla beslenen tek alevdir. Bu tür dostluğa yaşam boyunca bir kere rastlanır. Peki, dostluk tek başına yaşamı anlamlandırmak için yeterli midir?

Dostluk insanı değiştirir. Adrian, Mihail'le konuştuktan sonra evine değişmiş, sersemlemiş bir halde döner. Adrian bir şeyi apaçık görür. Yaşamda önemli olan maddi zenginlik değildir. Bu, insanı insan yapmaz. Yaşamı anlamlı kılan, dostluk, arkadaşlık, insanca ilişkilerdir.

Adrian'da şu aşamaları görürüz:

- Adrian'ın çevresiyle çatışması, yalnızlık duygusu, arayışı.
- Bu arayışına bulduğu yanıt: Dostluk.

- Mihail'le karşılaşması. Yakaladığı dostluk bağını gerçekleştirme çabası.

Adrian'ın içinde yaşadığı çevreyle çatışması, onun yaşama öbürlerinden farklı bakıyor olmasındandır. Çoğunluk, iş bulmak, evlenmek gibi geleneksel yaşamın günlük kaygılarıyla hareket ederken, Adrian'ın sevgi ve dostluk arayışı dikkati çeker.

Yüzeysel ilişkiler, insanın kendine yabancılaşması Adrian'ı güçlü bir dostluk arayışına itmiştir. Yabancılaşmanın bir çözümü olarak insanlar birbirlerine güven duymayı, birbirlerini sevmeyi başarmalıdırlar. Burada bilinçli olmasa da sezgisel olarak, insan türü bilincinin ön plana çıktığı söylenebilir.

Adrian, Mihail ile karşılaştığında hayranlıkla birlikte büyük bir heyecan duyar. Aradığı dostun o olduğunu anlamıştır. "*Bir adam otuz altı dil bilse de birine seslendiği zaman onun dilinden anlayabileceğinden emin değildir,*" der. Bununla iletişimin, insanları anlayabilmenin, dostluğun dışsal nedenlerden çok bir sevgi ve içtenlik sorunu olduğu vurgulanır. Mihail'den "*Kitap okuyan adam*" olarak söz edilmesi bu bilince işaret eder.

Mihail, sefil bir yaşam sürer. On beş frank aylıkla uşaklık yapar. Fransızca okumasından yola çıkarak, daha önce iyi bir eğitim aldığını söyleyebileceğimiz, okuma tutkusu olan biridir. Bu güç koşullarda sanatla beslenir. Kendi dünyasında huzurlu görünen "*Paryanın gizli cenneti*'nin sırlarını açık etmekten hoşlanmaz. İnsanlara karşı güvensizdir. Sefil dış görünüşünün altında zengin bir iç dünyası vardır.

Mihail'le Adrian'ın değer yargıları, davranış biçimleri, yetiştikleri ortam, dünya görüşleri... farklıdır. Adrian zaman zaman pervasız davranan biridir. Buna karşın Mihail, güvensiz, farkındalığı yüksek, ilkeli davranan biridir.

Bu farklılık şu iki yaklaşımda kendini gösterir. Mihail'e göre önce tanımak sonra sevmek gerekir. Sevgi emek gerektirir. Adrian'sa bunun tam tersi düşüncededir. Adrian, insanların sevilerek tanınabileceğini söyler. Bu iki yaklaşım birbirlerini bütünler. Adrian dostlukta ısrarcıdır. İnsanlar arasında en iyi ilişkinin dostlukla kurulabileceğine inanır.

Burada Adrian ve Mihail'in, oldukları gibi, kişiliklerine uygun davrandıklarını söyleyebiliriz. Adrian içten, duygulu, düşleri olan coşkun bir kişiliktir. Mihail'se insanlarla arasına duvar çeker.

Bunun nedenleri ne olabilir? Deneyimlerden öğrendikleri, kırılmaktan kaçınma, başkalarının alanına müdahale etmesini önlemek isteği olabilir.

Mihail'in insanlarla arasına aşılmaz duvarlar ördüğünü söylemek tam da doğru olmaz. Bilgiye, dostluğa aç biridir Mihail. Adrian "*Ben de senin soyundanım,*" demekle bunu kasteder. Bu, çıkar ilişkilerini dışlayan, yalnızca insan olmaktan dolayı birbirine yakınlık duyan insanların soyudur. Burada soyla anlatılmak istenen sınıf farkı değildir. Ortak insanlık değerlerini taşıyan bireylerdir.

Adrian, Mihail'i bir yıldız gibi görür. Çıkar ilişkilerinin geçerli olduğu çevreden rahatsız olan Adrian, bu karşı duruşta Mihail'in kendisiyle birlikte olacağını düşünür.

Adrian'ın pervasız yaklaşımı Mihail'i çekimser bıraksa da "*Bütün kalpleri açan sevgidir,*" ifadesi başlayan bu dostluğu simgeler.

Adrian, Mihail'le ilgili şöyle düşünür: "*Kendi vatanımda ve ana ocağımda senin kadar gurbette olduğumu yalnız sen anlayacaksın.*" Mihail'in ailesi yoktur. Yalnızca kitapları vardır.

Adrian halk bahçesinde yeni bir arkadaş edinir: Samoyla Petrov. Samoyla, kitapları seven biridir. Ressamdır. Sanatla, edebiyatla ilgili olması Adrian'la yakınlaşmasını sağlar. Mihail'le Samoyla birbirine kimi bakımlardan karşıt kişiliklerdir. Mihail kapalı bir kutu gibidir. Oysa Samoyla hemencecik her şeyini belli eder. Samoyla karakteriyle, Mihail karakteri daha iyi vurgulanır.

Dostluk ve Sevgi

Mihail erdemli olma yolunda kendini yetkinleştirmeye uğraşmaktadır. Bu nedenle dünya malını ve fiziksel gereksinimleri önemsemez. Okumayı, gözlem yapmayı, insana katkı yapmayı seçmiştir. Ağır çalışma şartları umurunda değildir. Çalışırken insanları, davranışlarını sürekli izler. Alınteri ile ekmeğini kazanan işçilerin ufak da olsa niçin hırsızlık yaptığını çözemez. Ama bu hırsızlığı yakalayıp da hukuka başvuranların davranışını gereksiz bulur. Çünkü, dengesiz adalet sisteminde verilen cezanın ağır olduğunu düşünür. Suç ve ceza arasındaki orantısızlığı vurgular. Hırsızlık yapan insanlar bu davranışları sorgulandığında kendilerini savunmak için ikiyüzlü bir tavır sergilerler. Aksi durumda vicdanları rahatsız olur.

Mihail yalnızlığı seçmiş biridir. Yetişkinlerle iletişime geçmek istemez. Bu nedenle de çocukları seçmiştir. Kendisini olduğu gibi kabul edeni seçer. Mihail, boş zamanlarında yalnızca kitap okumaz. Mahallenin yoksul çocuklarıyla kendi payına düşen simitleri paylaşır. Bu, erdemli bir davranıştır.

Mihail, yoksul Rum çocuklarıyla ilişkisine Adrian'ı da ortak eder. Bununla Mihail kendi dostluk anlayışını Adrian'a göstermek ister. Mihail'in çocuklara ayırdığı zaman bilinçli bir seçimdir. Çocukların yüreğindeki kini, aşağılanmayı, dışlanmışlığı, ezilmişliği gidermek ister. Bunun yerine dayanışmayı, sevgiyi koyar.

Adrian'sa yaşadığı çatışmaların farkındadır. Bu çatışmaları Mihail'den güç alarak çözebileceğini sezinlemiştir. Adrian, annesinin kendi yazgısına boyun

eğmişliğinin tersine, karakteri doğrultusunda hayat sürdürmekte ısrarcıdır. Bu bir anlamda onun yazgısıdır. Savunduğu şey, bu hayata sadece çalışmak için gelinmediğidir. İnsanın kendini gerçekleştirmek için, hayatı yüzeysel değil derinlikli yaşaması gerektiğini sezinlemiştir.

Adrian, Leana'nın da hayata kendisi gibi bakmasını ister. Ancak bu onun için hayaldir. Adrian, Leana'nın dünyaya farklı bakışını kabul edebilir. Ancak insanları sınıflandırmasına, Mihail'i aşağılamasına katlanamaz.

Mihail Adrian'a göre daha deneyimli ve birikimlidir. İkisi arasındaki kişilik farklılığı nedeniyle birbirlerini tanıma sürecinde olumlu bir çatışma yaşanmaktadır. Mihail burada Adrian'ın hayat karşısındaki deneyimsizliğinin farkındadır. Adrian'a göre daha akılcıdır. Yaşamın getirdiği sorunlara karşı bilgece bir tutum alır.

Adrian'a göre Mihail haksızlığa uğramış biridir. Mihail istemediği halde, Adrian onu maddi sefaletten çekip çıkarmak istemektedir. Mihail'e göre sefalet, düşlediği yaşamı sürdürmek için olanakları olduğu halde, bunu yapamayan insanın durumudur. Yaşam, benlik sevgisinden başka sevgiye yer vermez, gerisi hayaldir. Mihail'in söyledikleri kendi bakışı değildir. O sadece bizim dışımızda akan yaşamla ilgili bir saptama yapmaktadır.

Adrian insanlar arasındaki sorunların sevgiyle çözülebileceğini düşünür.

Sevgi emektir. Öbür insanların dönüşmesine katkı yapmaktır. Sevgi, ancak eylem içinde olanaklıdır.

Dostluk Sevgisi

Adrian, Mihail'in dostluğunu kazanmanın sevincini yüreğinde, bilincinde duyumsar. Dostluk sevgisinin, diğer sevgilerin önünde, her zorluğu aşabilmede rehber olacağını düşünür.

Adrian, çalışma yaşamının içinde Petrak Usta'yı tanır. Petrak Usta iyi bir yönetici, çalışanların çalışma ortamındaki davranışlarını anlayabilen, ona göre davranabilen birisidir. Aynı zamanda insanlara umut verir. Dayanışma içindedir. Petrak Usta karakteri, romanın temasını destekler.

Adrian, Mihail, Samoyla ve Petrov'un ortak yanlarından biri de sanatsal duyarlılıklarıdır. Mihail sanat için "kuş" metaforunu kullanır. İnsanı gerçeklikten çekip kanatlarıyla yükseğe çıkaracak olan sanattır. Herhalde kuşun iki keskin gözü, bilimle felsefedir.

Dostluk ilişkisinde görünüşün önemi yoktur. Adrian, Samoyla ile çabuk iletişim kurar. Oysa Mihail'le dostluk kurması, epey emek, zaman gerektirir. Burada iletişimin, kişilik yapısıyla bağının önemi ortaya çıkıyor.

Samoyla, Adrian'ın Mihail'i kurtarma çabasını destekler. Ancak önemli bir engel vardır. İlişkilerde vermek yeterli değildir, kabul ettirmeyi başarmak gerekir. Bir insandan zorla bir şey alınabilir, ancak zorla bir şey verilemez.

Adrian-Mihail yakınlaşmasından, Adrian'ın annesiyle Leana hoşnut değildir. Leana, Mihail hakkında çevresindeki insanlara küçük düşürücü konuşur. Bu durum Adrian'ı öfkelendirir. Mihail'i de olumsuz etkiler.

Tüm bu tepkilere karşın Adrian Mihail'le daha fazla zaman geçirmeye başlar. Çevresindeki insanların Mihail'i dışlaması karşısında, Adrian'ın Mihail'e duyduğu sevgi vardır. Yazar bu noktada dost sevgisini sonsuzlukla özdeşleştirir.

Toplumsal Durum

İbrail'de adaletsizliğin egemen olduğu bozuk bir sosyal düzen vardır.

Samoyla ile Adrian olaylara, durumlara kısaca yaşama, katı kurallar çerçevesinden bakanları softa, gerici diye nitelendirirler. Onlara göre her şeyi anlamaya çalışmak, hoşgörülü olmak gerekir.

Samoyla ile Adrian, limanda insanların sefaletini ve ne koşullarda karınlarını doyurmaya çalıştıklarını görürler. İkisinin de duyumsadıkları "acı"dır. Limanda çalışan bir karı kocanın kavgasına tanık olurlar. Samoyla bu olay karşısındaki tavrını sorgular. Karı koca fırtınadan mısırlarını korumaya çalışırlar. Bir süre sonra kavgaya tutuşurlar. Şiddet artınca Samoyla müdahale eder. Ama bu, sorunu çözmez. Adam şiddeti yoksulluğuyla açıklar. Burada toplumsal sorunları izlemekle yetindiğimiz, payımıza düşeni yapmadığımız gösterilir.

Ne yapmalı?

Mihail'e göre hem birey, hem de toplum sanatla değişecektir.

Mihail, herkes sanatı sanat için yapmaz, der. Burada sanatın anlamı, işlevi çıkar karşımıza. Bizce sanat toplumsaldır. Bir tarihi vardır. İnsanın insanlaşması anlamında bir araçtır. Ama aynı zamanda bir amaçtır da. Sanat eserinin amacı kendindedir. Sanat eserinin birliği, bütünlüğü olmalıdır. Gerçek sanat eseri güneş gibidir. Cömerttir, onun gibi kayıtsızdır. İnsan sanatla değişebilir. Olumlu bir değişim okumakla, okuduğunu kavramakla, eleştiriyle, eylemle olanaklıdır.

Dostluk Felsefe İlişkisi

Samoyla Adrian'a şöyle der: "*Bu gün Diyojen zamanındaki gibi adamı mumla arıyoruz.*"

Burada şu soruları soralım. Diyojen kimdir? Neden mumla insan arar? Mihail'le ortak yanları nelerdir?

Mihail'de bakılınca hem kinizmin, hem de stoacılığın izleri görülür.

Stoa felsefesi, her oluşun temeline "logos"u (evrensel us) koyar. Stoacılar insanların hak ve ödevlerini evrensel bir genişlikte ele alırlar. Stoa ahlakı her güçlüğe evet demek değil, her zorunluluğa göğüs germe ahlakıdır. Bu ahlak eyleme açıktır, hatta eyleme çağırır, eylemi gerektirir. Davranış tutarlılığıyla düşünce tutarlılığı insan için vazgeçilmez olmalıdır. Evrende ne rastlantı, ne de uyumsuzluk vardır.

Stoacılara göre üstün insan, tüm tutku ve isteklerini yenmiştir. Yaşam karşısında olduğu gibi, ölüm karşısında da ilgisiz kalmayı bilir. İnsan yazgısından yakınmamalıdır. Eğer insan, ölçülü hareket edip yazgısını kabullenmezse üzülür. Çünkü, yazgı değişmeyecektir. İnsan, doğaya uygun yaşamalıdır. İnsan evrenin bütünü içindeki yerini ne kadar belirlerse, o derece uygun bir yaşam sürer.

Diyojen kiniktir. Hiçbir kural ve yasanın doğa yasalarından üstün olamayacağı görüşüne göre yaşar. Mihail, kendi yaşam tarzını kimseye kabul ettirmek adına bir çabaya girmez. Gerektiğinde sözünü de sakınmaz. Bu Diyojen tarzı bir tutumdur. Mihail'in toplum kurallarıyla uzlaşmaması, sefalet içinde yaşamayı seçmesi de kinik filozoflarınkine benzer.

Şimdi kimi filozofların, düşünürlerin dostlukla ilgili görüşlerine bakalım. Ama önce tarihte bilinen ilk yazılı dostluğa, Gılgamış'la Enkidu'nun dostluğuna bakalım.

Gılgamış-Enkidu

Gılgamış tanrılarca yaratılmıştır. Ölçüleri insanüstüdür. Kendi gücünü sınayabileceği kimse yoktur çevresinde. Bu yüzden dirliksizdir. Halkını kırar geçirir. Halk bıkmıştır. Kadınların çoğu kocasız, oğulsuz kalır. Uruk'un kadınları Gılgamış'ın yaptıklarından usanırlar, tanrıya yakarırlar. Bu yakınmayı duyan gök tanrıları Uruk kentinin baştanrısı Anu'ya seslenirler: "*Sen ipe gelmez vahşi yabanıl boğayı Uruk halkını tedirgin etmek için mi yarattın?*" derler. "*Gılgamış'ı yarattın, onun karşıtını da yarat ki Gılgamış'a karşı dursun, onunla başa çıkabilsin,*"derler. Tanrı bir parça çamur koparıp kıra atar. Enkidu'yu yaratır.

Gılgamış'la Enkidu İşhara'nın kapısında karşılaşırlar. Enkidu Gılgamış'ın geçmesine izin vermez. Boğalar gibi böğürerek kapışırlar. Kapı direkleri parçalanır. Gılgamış diz üstü yere düşer. Öfkesi iner göğsünü geri çeker. Enkidu Gılgamış'ın krallığını ve gücünü över. Gılgamış, Enkidu için şöyle der: "*Ülkede en güçlü olan O'dur. Gökten inen yoğun cevhere benzer. Gücü büyüktür. Kimse karşısında duramaz. Enkidu'nun anası babası yoktur. Kırda doğmuştur onu kimse eğitmemiştir.*" Enkidu'nun gözleri dolar, boğazı düğümlenir, kolları uyuşur, gücü azalır. Dost olurlar.

Enkidu'nun ölümü üzerine Gılgamış yıkılır. Enkidu'nun gözünü yoklar. Ama Enkidu gözünü açmaz. Yüreğini yoklar, yüreği atmaz... Gılgamış duyduğu acıdan aslan gibi bir böğürtü koparır. Tıpkı yavruları aşırılan dişi aslan gibi. O Enkidu'nun yüzüne kapanıp saçlarını yolar ve ortalığı dağıtır. Güzel giysilerini paralayıp yere fırlatır.

Aristoteles

Aristoteles üç tür dostluk olduğunu söyler.

Yarar dostluğu: Karşılıklı dostlukları yarar üzerine kurulmuş olanlar birbirlerini değil, ama birinden öbürüne gelebilecek iyilikleri severler. Kendi yararları için severler.

Zevk dostluğu: Dostlukları zevk üzerine kuranlar için de bu böyledir. Çünkü, bunlar akıllı kişileri akıllılıklarından değil, yalnız onların sağladığı kişisel hoşluklarından ötürü severler. Kendi zevkleri için severler. Yarar ve zevk dostluklarında, neden ortadan kalkınca, dostluk da ortadan kalkar.

Yetkin dostluk: Erdem yönünden birbirine benzeyen iyi insanların dostluğudur. Çünkü, onlar iyi insanlar olarak kendilliklerinden birbirlerinin aynı biçimde iyiliğini isterler. Dostunun iyiliğini, dostu için isteyenler iyi dosttur.

Çiçero

Erdem en önemli ilkedir. Erdem, dostlukları hem kurar hem de korur. Erdemde uyum, sağlamlık ve süreklilik vardır. Erdem aynı zamanda sevginin yaratıcısıdır. Erdemden sevgi ve dostluk tutuşur. Dostlukta yarar gözetilmez.

Dosttan onurlu şeyler istemeyi, dost uğurunda onurlu şeyler yapmayı dostluğun ilk kutsal yasası olarak tanır. Dostun yardım istemesini beklememek gerekir.

Dostluğun temeli, erdeme karşı duyulan saygıya dayandığına göre, insan erdemden ayrılırsa dostluk sürmez. Dostluğu yaşamdan kaldırmak isteyenler güneşi dünyadan ayıranlara benzerler.

Keykavus

Keykavus'a göre dost, kardeşten değerlidir. Nasıl dost edinileceği üzerine kafa yormak gerektiğini söyler. Keykavus'un dostlukla ilgili düşünceleri şöyle özetlenebilir.

Ne kadar çok dostun olursa o kadar çok ayıpların örtülür, hünerlerin ortaya çıkar.

Yeni dost edinirken eskilerine de yüz çevirme. Yarım yamalak dostluk gösteren insanlara güvenme, ama sen tam dostluk göster. İyi ve kötü her işinde onlarla birlikte ol. Senden iyilik gördükleri için bu defa sana gönülden dost olurlar. Düşmanına dost olan dosttan kork, senin dostuna düşman olan dost-

tan da sakın. Nedensiz yere herkese senden şikayet eden dosttan da sakın. Dünyada kimse ayıpsız değildir.

Hünerli kişilerin ayıbı az olur, hünersiz kişileri dost edinme. Çünkü, bu tür insanlardan iyilik gelmez. İçen insanlardan kendine dost edinme. Onlardan ancak arkadaş olunur. Bu tür insanların en yakın dostu içki ve kadehtir. İyilerle gönülden dost ol, kötülerle de dil ucu ile dost ol. Kişilerin sadece iyilerle işi olmaz. Kötülere de işin düşebilir.

Uygunsuz kişilerle dostluk etme, beğenilir düşman uygunsuz dosttan iyidir. Çünkü, uygunsuz dost cehaletle bir yaramaz iş yapar, yüz düşman akılla edemez.

Hünerli, gösterişli, sözüne güvenllir insanlarla dostluk et ki, hünerlerinden sen de etkilen ve tanın. Yalnızlığı, yaramaz kişinin arkadaşlığından daha fazla sev.

Dostlarını da zaman zaman sınaman gerekir ki, gerçekten dost olup olamadığını bilebilesin. Sınamak için iki yol vardır. Birincisi, gücü yettiğince nesnesini dostundan esirgemez. İkincisi eli darda olsa bile dostuna yüzünü çevirmez.

Dostlarının çokluğuna aldanma ve kendine dost olmayı öğren. Öncelikle ne önünü ne arkanı gör. Dostlarına güvenip kendinden habersiz olma. Dostlarını genişlikte ve darlıkta dene. Gerçek dost nimet genişliğinde, harekette ve saygıda, darlık zamanında, kârda ve zararda seninle beraberdir. Seni seveni dostun bil.

Dostuna bir şey öğretme ki, sonra düşmanın olursa sana zararı olur. Yoksulsan zengin kişileri dost edinme. Dostu kendi miktarınca gör ve kabul et. Eğer zenginsen yoksul insanla dost olman iyidir. Aç gözlü dosttan uzak ol, kindar kişilerden uzak dur.

Montaigne

Montaigne, dostluğu ruhların sıkı beraberliği olarak tanımlar. Hatta kişi dostuna kendinden çok güvenecek hale gelir.Montaigne'nin dostluk anlayışında.

Ayrılıkların sevgiyi tazelediğini, dostluğu pekiştirdiğini söyler. Dostluğun kolları, birbirimizi dünyanın bir ucundan diğer bir ucuna kucaklayacak kadar uzundur.

Esere Estetik Bakış

Çatışma

Adrian annesiyle sık çatışır. Anne, kurulu toplumsal düzenin simgesidir. Adrian, yerleşik değerleri, toplumun ahlak anlayışını benimsemez. Bu nedenle bu çatışma aynı zamanda Adrian'ın toplumun düzeniyle çatışmasıdır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Adrian nişanlısıyla da çatışmaya girer.

Adrian, Mihail'le de çatışır. Adrian'ın gençliği, tez canlılığı, Mihail'in gün görmüş bir insanın olgunluğuyla olaylara yaklaşması, aralarında çatışma yaşanmasına neden olur zaman zaman.

Öte yandan yaşamın anlamını arayan Adrian sürekli bir iç çatışma yaşamaktadır. Çernişevski'nin *Nasıl Yapmalı?* adlı kitabını okuması, onun arayışını simgeler. Çevresindeki insanlar onu belli bir kalıba sokmak isterken o, farklı bir şey aramaktadır. Arayışı Mihail karakteriyle somutlaşır.

Kurgu

Eser üçüncü tekil kişi ağzından yazılmıştır.

Lukacs'ın "gizillik kategorisi" olarak söz ettiği yönteme de eserde başvurulmuştur. Peki, nedir bu gizillik kategorisi? Gizillik kategorisi karakterin ortaya çıkmasını sağlar. Adrian karakterinin ortaya çıkmasını sağlayan yöntemlerden biri de budur.

"(...) hayatta gizillik elbette gerçekliğe dönüşebilir. İnsanın bir seçim yapmasını gerektiren durumlar çıkar; seçme eyleminde ise o insanın kişiliğini kendisini bile şaşırtacak bir şekilde kendisini gösterebilir.(...) Özne kararını verdikten sonra kendisine bu kararı verdiren nedenlerin farkında olmayabilir. (...) Soyut gizillik tümüyle öznellik alanının bir parçasıdır; somut gizillik ise bireyin öznelliği ile nesnel gerçeklik arasındaki diyalektiğin bir parçasıdır."(György Lukacs, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, çev.: Cevat Çapan, Payel Yayınları, İstanbul 1979, s. 25-26.)

Yazar, Adrian'ın soyut gizilliğini ve yaşanan somut gizilliği başarılı bir biçimde verir. Bunu eserde şu biçimde görürüz:

Eserde soyut gizillik, Adrian'ın öznel düşünceleridir. Halk bahçesine gitmek istemez. Burası geleneksel gezinti yeridir. Adrian geleneklerle çatışmaktadır. Annesi, nişanlısı gezi için ısrar ederler.

Somut gizillikse, Adrian'ın gitmek istememesine karşın, çevresindekileri kıramayarak halk bahçesine gitmesidir. Bu da nesnel durumla öznellik arasındaki diyalektik etkileşimin ortaya çıkardığı gerçekliktir.

Yazar eserin belli bölümlerinde araya girerek konuşur. Adrian'ın arayışını destekler. Bu, artık kullanılmayan, eski bir yöntemdir.

Nesne-İnsan İlişkileri

Konfetiler

Çay bahçesinde Samoyla ile tanışan Adrian, onu hemen sever. Aralarında bir yakınlık doğar. Yazar bu yakınlığı nesneleri kullanarak güçlendirir:

"Konfetiler, üstünden sıyrılarak yere düşüyordu. Batan güneş camları tutuşturuyor, sokak taşlarını yaldızlıyordu."

Konfetiler, Adrian'ın iç dünyasının coşkunluğu, sevincidir.

YÜRÜMEK İSTİYORUM

Nedir suçsuzluğumuz, suçumuz nedir?
*Herkes çıplaktır, herkes tehlikede...**

kuşların değil
insanın korktuğu
eskiler giydirilmiş
düşünen
korkuluğuz
Bir Mayıs'ta
bulvarlarda
kentin tam ortasında

dört yan umarsız
dört yan mavi
dört yan demir parmaklık

soydular eskilerimi de
duyulmayan çığlığım
çıplak korkuluğum
Ebu Garip'te
dünyanın tam ortasında
Bir Mayıs'ta

dört yan suskun
dört yan duvar
dört yan sisten parmaklık

korkuluk çıplak
korkuluk ezilen
ezilen ezilenden
korkmasın bugün
bizimdir... Bir Mayıs
bizimdir, yaratacağımız
her yeni gün

Nalan ÇELİK

* Marianne C. Moore: ABD'li kadın şair (1887-1972)

Bulutlar

Adrian ile Mihail arasındaki ilişki kimi çatışmalarla sürer. Başlangıçta Mihail Adrian'a güvenmez. Onun coşkusunu çocuksu, geçici bulur. Birbirlerini tanıdıkça bu güvensizlik aradan kalkar. Yazar, doğa betimlemeleriyle bunu anlatmıştır:

"*Ilık bir güneş, sabah serinliği ile bulutları tamamıyla dağıttığı zaman saat dokuzu bulmuştu.*"

Ilık güneş iki arkadaşın birbirlerine duydukları sevgidir. Bulutlarsa güvensizlikle kuşkuyu simgeler.

Göl

Adrian'la Mihail bir gölcüğün yanında otururlar. Bu gölcük, sineklerle, yaban arılarıyla doludur. Yine de suyun üzerindeki nilüfer çiçekleri güzeldir. Bu gölcük ve çevresi Mihail'i anımsatır bize. Onun da kuşkuları, güvensizlikleri, sırları vardır. Bunlar, arılar, sinekler gibi rahatsız edicidir. Yine de yanına yaklaşabilene nilüfer çiçeklerine benzeyen kalbini cömertçe sunmaktadır.

Tema

Romanın teması, "*Yaşamı anlamlandıran şey nedir?*"dir.

Bu soruya yazarın verdiği yanıt, "*dostluk*"tur.

* P. İstrati, *Arkadaş*, çev.: Yaşar Nabi Nayır, Varlık Yayınları, 1999.

KUŞBAKIŞI ORTAÇAĞ - II

Barış ACAR

DÜŞÜNSEL-FELSEFİ BOYUT

Antikçağdan ortaçağa geçiş çoğunlukla V.-VI. yüzyıllara tarihlenmektedir. Bu süreçte özellikle de VI. yüzyılın ilk yarısı öne çıkarılmaktadır. MS 529'da Platon'un Akademia'sının kapatılması, manastır yaşamını belirli kurallar etrafında örgütleyen Benedikten manastırlarının kurulmaya başlaması, Doğu Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyan birliğinin Jüstinyanus döneminde pagan kültürünü tasfiye edecek güce ulaşması ve Bizans kültürünün etkileri bu geçişin kilometre taşları olarak sayılabilir.(1)

Antikçağ felsefesi ve ortaçağ felsefesi arasındaki bağlantı Kilise Babaları'ndan geçmektedir. İsa'nın doğumunu izleyen ilk yüzyıllarda yaşamış bu teologlar Hıristiyanlığı bir öğreti olarak sistemleştirmişlerdir. Onların en önemlisiyse kuşkusuz Augustinus'tur (354-430).(2) Augustinus, başlangıçta, Doğu Hıristiyanlığı için ciddi sorunlar yaratmış ve IX. yüzyılda I. Baselios'tan Anadolu'nun kendilerine bırakılmasını isteyen Paulikanlar gibi güçlü mezhepler yaratan Maniciliğe bağlıdır.(3) Augustinus'a göre, Hıristiyan düşünür, Yahudilerin Mısırlılara yaptığı gibi, çok tanrılı düşüncede yer alan gerçeklikleri Hıristiyan felsefesiyle bütünleştirmek için ödünç almalıdır.(4) "*Başlangıçta söz vardı*"nın bu güçlü filozofu, Guillaume ve Petrarca gibi kendinden çok çok sonraki düşünürleri de derinden etkilemiştir.(5)

***Schola* ve Felsefe**

Augustinus'tan sonra, Yeni Platonculuğun önemli isimlerinden Pseudo-Dionysos, son Romalı, ilk skolastik diye anılan Boethius ve Aziz Bede gibi antikçağla ortaçağ arasında yer alan isimler sıralanırlar. Bunlardan Boethius XII. yüzyıla damgasını vurarak, bu yüzyılların Boethius Çağı olarak anılmasına yol açacaktır. Tek tek kişilerin ötesinde ortaçağın kültürel belirleyenlerinden en başta geleni kuşkusuz okullardır. Ortaçağ üç okul tipinden haberdardır: Manastır okulları, kent okulları ve üniversiteler.(6) Karolenj Rönesansı olarak adlandırılan dönemde ilk okullar açılmıştır. "*Schola*", yani okul sözcüğünden türeyecek olan ve ortaçağın yüksek dönemine damgasını vuran Skolastik felsefe, kaynaklarını buradan alacaktır. Bu okullar Aristoteles metafiziğine dayanarak, usçu bir temelde öğretime yönelmişlerdir.(7) Elbette bu usçu öğretimin amacı, Charlemange'ın okula eğiliş nedeni olarak açıkça gördüğümüz gibi, yeterli edebiyat bilgisiyle donanmış kilise yöneticileri yetiştirmektir.(8)

XI. yüzyılın başında Papa II. Sylvester'la gerçek anlamda bilimsel gelişmeler görülmeye başlanır. Bu dönemde abaküs kullanımının yanında Boethius'un aritmetiğine dayanarak müziği ölçmeye yarayan bir alet de geliştirmiştir.(9)

XII. yüzyıl ve Chartres Okulu, ortaçağ için önemli bir dönüm noktası sayılmaktadır. Evrenin oluşumunu doğal etkenlere bağlayan görüş ilkin Chartres Okulu'nda filizlenmiştir.(10) Böylece bilginin manastırlarda ya da katedrallerde değil, okullarda kazanılmaya başladığını söyleyebiliyoruz.(11) Chartres'da hocalık yapmış ünlü filozoflar arasında Bernardus, Gilbertus, Thierry ve Guillaume sayılabilir. Bu okul, kendisine katılmayan, hatta kendisiyle çatışma içinde olan Abelardus ve Salisbury'li John gibi isimlerle de ünlüdür.(12)

Tanrıbilimin karşısında değil ama onun yanında özgür bilimin ortaya çıkışı bu yıllara rastlar. Thierry, Pythagoras'çı formülasyona dayanarak "*Sayıları yaratmak şeyleri yaratmak*"tır sözleriyle bu tavrı örnekler. "*Tanrıyı tanımanın ön koşulu matematiği öğrenmektir,*" şeklinde özetlenebilecek bu tez daha sonra bilimlerin önünü açacak ilk adımlardandır.(13)

Diyalektik Düşünüş

Bu dönemin kilit isimlerinden biri, diyalektiğin ortaçağdaki babası olarak anılan ve daha çok Heleoise ile yaşadığı, trajik bir sonla biten aşk öyküsüyle tanınan felsefeci Abelardus'tur.(14) Hocaları olan Guillaume, Roscelinus ve Anselmus gibi büyük isimlerin hemen hepsine de başkaldırmış olan Abelardus bir anlamda dönemin ruhunu da simgelemiştir.(15) Tek bir yorumla yetinmeme, her şeyi araştırma geleneğinin temsilcisidir o.(16) Abelardus'a göre, "*gerçeğe ancak sorgulama yöntemiyle varılabilir.*" *Evet ve Hayır* adlı yapıtında, kutsal kitaplarda ve din adamlarında bulduğu 158 çelişkili noktayı ortaya koyan bu filozofun amacı, cevap vermekten çok kuşkuyu öğretmektir.(17)

Abelardus, tümellerin tümüyle dilde olduğunu, kutsal üçlemenin bile gerçeklikte değil dilde olduğunu öne süren adcı (nominalist) Roscelinus'tan da, "*aklı araştıran inanç*" önermesinin bağnaz savunucusu Bernardus'tan da ayrılır. Diyalektiğin temel ilkesini oluşturan tez-antitez-sentez ilişkisi Abelar-

dus'ta aynı zamanda bir uzlaştırma aracı olarak işlev görecektir.(18) XII. yüzyıl bu anlamıyla belirleyicidir. Bir önceki yüzyılın Bernardus'ta simgelenen *"anlamak için inanıyorum"* önermesi, bu yüzyılla ve özellikle Abelardus'la birlikte *"aklı araştıran akıl"* önermesine evrilme yoluna girmiştir.(19) Ancak bu evrilme asla keskin bir sıçrama değildir. Öğrencileri arasından 19 kardinal, elliden çok piskopos ve başpiskopos, bir de papa çıkacak olan Abelardus, bütün araştırıcı tutumuna karşın şöyle de demiştir: *"Eğer Paulus'a ters düşeceksem, filozof olmak istemem; eğer İsa'dan ayrılmak zorunda kalacaksam Aristoteles olmak istemem."*(20)

Arap Etkisi ve Tarikatlar

XII. yüzyılda İslam düşünürleri, özellikle de İbn Rüşd, Aristoteles düşüncesini Batı'ya tanıtmıştır. Ancak bu düşünüşün İbn Rüşd tarafından yeniden tasarlanmış biçimi, kendi içinde pek çok sorun taşımaktadır. Realist-nominalist tartışmalarının kökeninde bu olgu bulunabilir. Aristoteles'in hiyerarşik dünya görüşü Hıristiyan felsefesi için elverişlidir. Ancak ölümden sonraki yaşam gibi konularda İbn Rüşd'ün yorumları Hıristiyanlıkla çelişir.(21) Kordoba doğumlu bu felsefeci, Arap dünyasında hemen hemen hiçbir etki bırakmazken, Batı düşünürleri üzerinde XII. yüzyıldan XVII. yüzyılın ortalarına dek etkili olmuştur.(22)

Kendini en şiddetli biçimde tümeller sorununda simgeleyen tartışmalar, salt felsefi alanlardan başlayıp siyasal konulara dek uzanmaktadır. Bu çatışmanın siyasal düzlemdeki sonucuysa, devletin vatandaşlar için bir araç mı olduğu, yoksa ondan bağımsız bir varlık olarak insanların yaşantısı üzerinde mutlak bir hakimiyeti mi işaret ettiği şeklindedir.(23)

XII. yüzyılın mistik atılımı bir sonraki yüzyılda Dominiken ve Fransisken tarikatlarını yaratacaktır. XII. yüzyıla kadar bilim denince akla gelen, İncil'in yorumlamalı bir okunuşudur. XIII. yüzyılla birlikteyse Aristoteles düşüncesinin etkisiyle dizgeli bir yapı ortaya koyma çabası gelişecektir. XIII. yüzyılın tüm bilgiyi içinde barındırmayı hedefleyen *"summa"*ları böylece ortaya çıkabilecektir.(24) Summa'ların içinde taşıdığı ansiklopedi fikri aslında çok daha gerilere uzanmaktadır. II. yüzyıldan itibaren bilgiyi tek bir başlık altında toplamak için yazılan kitaplar yığma bilgilerle oluşturulmuş pek çok ansiklopedi vardır.(25)

XIII. yüzyılı belirleyen başlıca etmenler, üniversiteler ve dilenci tarikatlarının ortaya çıkışıdır. Haskins şöyle der: *"1100 yılında okul hocayı izler; 1200'den itibaren ise okulu izleyecek olan hocadır."* Abelardus şehirden şehre gezerken adeta okulu da onunla birlikte seyahate çıkmış gibidir. Oysa XIII. yüzyılda lonca örgütlenmesinin de bir uzantısı olarak öğretim yapanlar bir araya gelmişlerdir.(26)

IX.-XII. yüzyıllar arasını kapsayan Skolastik felsefenin erken evresinden, XII. yüzyılın sonunda, Arap felsefesiyle ilişkiye geçilmesiyle, yüksek skolastik aşamasına geçilmiştir.(27) Yüksek skolastiği belirleyen çeviriler döneminin zenginliğini görmek açısından, Gimpel'in XII. ve XIII. yüzyıllarda yapılan çevirilere dair verdiği tabloyu incelemek faydalıdır.(28)

Skolastik için öncelikli amacınsa Manicilerin Hıristiyanlığın ilk iki yüzyılında öğretiye soktuğu düalizmi yok etmek olduğunu söyleyebiliriz.(29) Dilenci tarikatlarına papalığın olumlu yaklaşımı, özellikle de Bogomillerden etkilenmiş olan ve Fransa'nın güzeyinde etkinlik gösteren Katarizm ve Valdizm gibi güçlü akımların yatıştırılması amacını taşımaktadır.(30)

Önceki döneme göre ayırt edici özelliği düşünüldüğünde, skolastiğin ne tam anlamıyla yeni bir düşünüş, ne de bir kopuş olduğu görülecektir. Asıl ayrım yöntemdedir. (31) Skolastik felsefe akılcı temellere dayanmaktadır. Yaşamın amacını bilgiyi bulmak olarak görmüştür. Bu yönüyle de entelektüalisttir.(32)

Aquina'lı Thomas'ta doruğuna ulaşan skolastik felsefe için Umberto Eco şöyle der: *"Skolastik sistemleri dev bilgisayarların öncüsü gibi düşünebiliriz; bir kez tüm bağlantılar kurulduktan sonra, sorulan her sorunun kesin yanıt bulmak zorunda olduğu bir sistem."*(33) *"Bir summa, ortaçağlı olarak düşünen bir bilgisayardır."*(34)

Dilenci tarikatlarıyla üniversiteler arasında da yakın bir ilgi söz konusudur. Aziz Dominique (1170-1221) Vaaz Veren Papazlar Örgütü'nü kurarken, Assisi'li Francesco alt düzeyde yer alan papazları örgütlemekte ve üniversite hocalarını yeni bir yapılanma için hazırlamaktadır.(35) Ayrıca bu yüzyıllarda Aristoteles üzerine spekülasyonlar çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Paris'te 1210 yılında toplanan Konsil, doğa felsefesi konusunda açık ya da gizli olarak yapılan tüm Aristoteles yorumlarını aforozla cezalandıracağını açıklamıştır. Ancak bu çaba bir sonuç vermeyecektir. 1231'de Papa 9. Gregorius Aristoteles fiziğiyle baş etmek için, onu *"hatalarından arındırma"* yoluna gitmeyi yeğleyecektir.(36)

Bu dönemde karşımıza çıkan iki okul, aynı zamanda iki farklı etkinliğin de merkezidir. Paris Üniversitesi, Abelardus geleneğine uygun olarak mantık çalışmaları yürütür. Felsefe ve tanrıbilim alanında önemli gelişmeler gösterir. Oxford Üniversitesi'yse, doğa bilimleri okutur. Oxford'un hocaları arasında Robert Grosseteste, Roger Bacon; Paris'in hocaları arasında Bonaventura, Albertus Magnus ve Aquina'lı Thomas sayılabilir. Uluslararası nitelik-

teki bu üniversitelerin önemlileri 80 kadardır ve Avrupa'nın farklı yerlerine dağılmışlardır. Bununla birlikte üniversitelerin o güne değin varolan çatışmalardan bir anda soyutlandıkları gibi bir yanılgıya kapılmamak gerekir. 1229 yılında Paris Üniversitesi'nde yaşanan kanlı olaylar buna örnektir.(37)

Teknik Olarak Bilim

Bilimsel gelişmelerse bu dönemde, öncelikle düşünüşte birtakım değişmeler sonucu ortaya çıkacaktır. XIII. yüzyıla kadar hep "*argumentatio*"dan yola çıkarak düşünen insanlar Robert Bacon'la birlikte deneye yönelmişlerdir.(38) "*Roger Bacon, elması parçalamak için keçi kanı gerekmediğini belirtecektir. Kanıtı: 'Kendi gözlerimle gördüm.'*" olacaktır. Doğa bilimlerinin zaferi kesin olarak bu noktada başlar.(39)

Bacon, üzerindeki efsaneleştirme halesine karşın, aslında öncüllerini izlemekten başka bir şey yapmamıştır. İzlediği kişi ise Robert Grosseteste'dir. Oxford üniversitesinin ilk rektörü olan Grosseteste, çevirilerinin yanında, kendi doğa felsefesini matematiğe ve deneye dayandırarak ayrıcalıklı bir yeri işaret etmektedir.(40) Onun öğrencisi olan Bacon, ilk kez yapıtlarında "*deneysel bilim*" ifadesini kullanmıştır. Usa vurmanın yanında, kuşkuya yer bırakmayan bilgi için deneye güvenmek gerektiği onunla birlikte dile getirilmiştir. Bacon, her bilimin güvenilir olmak için matematiğe gereksinim duyduğunu açıklamıştır.(41) Bacon'a göre doğa bilgisinin amaç ve anlamı, doğa üzerinde insanın egemenlik kurmasıdır.(42) Bacon'ın hocasından devraldığı optik yasaları incelemesi sonucu yaptığı göz merceğini gösteren çizimler Gimpel'de bulunmaktadır.(43)

Aristoteles'in etkisi ilk kez Fransisken okulunda ortaya çıkmış olsa da, Dominiken hocalarda en üst noktasına taşınmıştır. Aquina'lı Thomas bu etkinin en somut örneğidir. Öğrencisi olduğu Albertus Magnus'un sentezci yaklaşımını summa'larına yansıtmıştır. Anselmus, XI. yüzyılın sonlarında *De veritate* (Hakikat Üzerine) adlı summa'sında gerçekliği tüm yönleriyle ele aldığı iddiasındadır.(44) Fransiskenlerin "*tanrısal aydınlanma*" ve Arap dünyasından devralınan "*tek anlama yetisi*" savını reddeden Aquina'lı Thomas, tanrıyı "*kendi kendine varlık*" olarak tanımlayarak metafizikle fizik dünyası arasına bir set çekmeyi önermiştir.(45) Salt mantıksal açıklamalarla varlığın anlaşılamayacağını savunmuştur.(46) Varlık yapısını, edim ve gizilgüç olarak iki parçalı olarak gören Aquina'lı Thomas'ın tanrı fikri, maddede bulunan gizilgücü ancak etkin anlama yetisinin harekete geçirebileceğini öne sürerek insana önemli bir rol biçer.(47)

Siyasal İçerik

Bununla birlikte salt düşünüş alanındaymış gibi görünen bu gelişmeler, aslında siyasal gelişmelerle yan yana ve iç içedirler. Salisbury'li John ve Aquina'lı Thomas kilise ve imparatorluk arasındaki sonu gelmez çatışmada kilisenin önemli savunucularıyken, Parisli John ve Batrolus krallığın savunucuları olmuşlardır.(48)

XIV. yüzyıla gelindiğinde artık eskiyle olan kopuş en üst seviyesine varmıştır. Modern dünyanın tohumlarının çok ciddi bir şekilde içinde barındığı bu dönem, papalığın, mezhep çatışması sonucunda Paris'ten Avignon'a taşınmasıyla açılır.(49) Dönemin belirleyici düşünürleri, Scotus, Eckhart, Ockham ve Petrarca'dır. Katı skolastiğin savunucusu ve temsilcisi olarak görülen Dominiken tarikatı bu yüzyılla birlikte gücünü kaybetmeye başlar. Yüzyılın en önemli filozofları Fransişken tarikatı üyeleridir.(50) Bu tarikat, içinde, aklı öne çıkaran nominalist ve bireyi öne çıkaran mistik öğeleri beraber taşımaktadır.(51) Nominalistlere göre, deneylerimizin dışında mutlak bir bilgi söz konusu değildir, ki bu, sübjektivizmin önünü açacak düşünüş biçimidir.(52) Fransisken Araştırmaları Merkezi'nden Ioannes Duns Scotus, yeni bir bilgi kuramı geliştirerek soyutlama yoluyla bilmenin yanına görüsel bilgiyi eklemiştir.(53) İnsan istencini ve özgürlüğünü öne çıkaran onun felsefesi ortaçağın edilgen insan anlayışının epeyce uzağında yer almaktadır. Bir birey olarak insan sahnededir artık.(54) Scotus, "*'bu' olma*" kuramını ortaya atarak, bireyin mutlak olarak benzersiz oluşunu, biricikliğini ortaya koymuştur.(55)

Dominiken Araştırmaları Merkezi üyelerinden Eckhart ise, Latince yerine, anadili olan Almanca yapıtlarıyla ulusal bilince doğru giden yolu açmıştır. "An" kavramını öne çıkaran onun felsefesi, binlerce günah işlemiş birinin bir anda bağışlanabileceğini öne sürmektedir.(56) Eckhart'ın diyalektiği Hegel'e kadar uzanan bir çizginin başlatıcısı olarak görüldüğü gibi, Kierkegaard'cı bir yönü de beslediği söylenmektedir. Huizinga ise, Eckhart'ın bambaşka bir yönüne vurgu yapmakta ve onun kilise, kutsallıklar gibi şeylerin adını ağzına hiç almadığını, İsa'dan bile ancak birkaç kez söz ettiğine vurgu yapmaktadır.(57)

Ockham, çağının düşünümcü, refleksiyonlu felsefesine, hatta sık sık retorikçiliğe kayan uslamlamalarına karşı, "*düşünmenin ekonomi ilkesi*"ni savunmuştur.(58) Sonradan "Ockham'ın Usturası" olarak anılacak bu görüş, pratik düşünmenin öncüsü sayılabilir. Usturasının keskinliği "*Tanrının varolduğu açıkça bilinemez*"e kadar varacaktır.(59)

Adcılık-gerçekçilik tartışmasına da yeni bir boyut getiren Ockham, bir yana şeyler, öte yana onları imleyen terimleri koyarak sanki XX. yüzyıl göstergebi-

liminin öncülüğünü yapmıştır. Son skolastik diye anılan bu felsefeci, döneminde de eski akıma karşı modern olanı temsil etmesiyle pek çok kovuşturmaya ve mahkûmiyete maruz kalmıştır. Buna karşın reformun önde gelen ismi Luther de kendini bu düşüncenin üzerinden tanımlamayı seçecektir.(60)

Esklmeye Başlayan Yenl

XIV. yüzyıldan itibaren artık Rönesans'ın bakış açısına girmiş bulunuyoruz. Onun algı evreninde skolastik gibi tek bir gelişim evresi, bütüne ilişkin bir çaba görülmemektedir. Hümanizma, Yeni Platonculuk, Aristotelesçilik, atomizm, şüphecilik felsefi anlamda at başı giderler.(61)

Rönesans düşüncesinin habercisi olan Petrarca ve Boccaccio antik literatürü büyük bir açlıkla incelemişlerdir. Antikçağa duyulan bu ilgi öyle bir boyuta ulaşmıştır ki XV. yüzyılda pek çok aile, çocuklarına, Agamemnon, Achilles, Minerva gibi Yunan ve Latin isimleri koymuşlardır. XV. yüzyılda Medici, Urbino, Vatikan kütüphaneleri gibi bir çok kütüphane oluşturulmuştur.(62)

Petrarca, bir geç-ortaçağ düşünürü olarak Hıristiyan dogmasından kopamamakla birlikte, düşüncesinin ağırlık merkezine *"kendi beni"*ni koyarak modern insanı tanımlamaktadır.(63)

Antikçağ araştırmalarından, bireyin araştırılmasına bu dönüşün ideolojisi hümanizma olarak adlandırılmaktadır. Hümanizmanın insan kişiliğini ön plana çıkaran individüalist (bireyselci) bakış açısı en parlak biçimde biyografilerde ortaya çıkmaktadır. Ortaçağda yazılan ve kişilerin bireysel özelliklerini değil de, onların kronolojik olarak tarih dökümünü yapan metinlerinden farklı olarak, XIV. yüzyılın sonlarında İtalya'da, örneğin Venedik doç'larının yaşamlarını konu alan biyografiler ortaya çıkar. Gerçek anlamıyla ilk biyografi olaraksa Boccaccio'nun "Dante" biyografisi gösterilmektedir. XV. yüzyılın başlarında onu, Villani ve XVI. yüzyılda Vasari izleyecektir.(64)

Hümanizmanın belirleyici özelliklerinden biri de doğa sevgisidir. Erken dönemlerde Dante'de rastladığımız dış dünyaya özgü "güzel" kavramı, Petrarca'da daha da gelişir. Elbette güzele yönelik bu tutum, doğa bilimlerindeki büyük atılımla paraleldir. Pracelcus ve Bruno, artık felsefenin tek amacının doğayı bilmek olduğunu savunmaktadırlar. Doğaya dönük bu ilginin toplumsal yansımasını, botanik bahçelerinin kurulmaya başlamasıyla, gittikçe yaygınlaşan bitki ve hayvan koleksiyonculuğuyla da örnekleyebiliriz.(65)

Aristotelesçi skolastiğe bir tepki olarak 15. yüzyılda Floransa'da, Medici ailesinin girişimiyle, bir Platon Akademisi kurulmuştur. Özellikle sanat alanında, klasik ortaçağ anlayışında karşılaştığımız, içsel olanın yansıması olarak güzelliğin yerine, "ölçü, oran ve uyum"u temel alan güzellik anlayışı Yeni-Platoncu bakış açısını özetler niteliktedir. Engels, antikçağa olan bu keskin dönüşü, diyalektiğin ilkeleriyle yorumlayarak, "yadsımanın yadsınması" olarak tanımlamıştır.(66)

Kent yapısındaki değişmeler ve kapitalist ilişki biçimlerinin gelişmesi, düşünce alanında bireye ve doğaya yöneliş, bilimlerin kendini felsefeden bağımsız olarak ortaya koyması, din konusunda da çok önemli değişimleri getirmiştir. Katolik Kilisesinin sorgulanması ve Hıristiyanlıkta reformların gündeme gelmesi olgusu temelde kilisenin devlet işlerinden elini çekmesi gerektiğini öne süren ve aynı çağda Machiavelli'nin devlet kuramıyla da örtüşen yeni bir anlayışın doğuşu demektir. 1517'de Martin Luther'in Witteberg Kilisesi'nin kapısına astığı 95 tez, bu sürecin tetikleyicisi olacaktır.(67)

Cadı Avı

Dinde reformun üç yorumcusu vardır. Bunlar Luther, Calvin ve Münzer'dir. Bu üç isim bize, reformasyon anlayışının birbirinden neredeyse tamamen farklı üç yorumunu vermektedir. Luther'in reformu daha çok büyük burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bir yapıya sahipken Calvin, küçük kasaba burjuvazisine yönelik bir eğilim gösterir. Münzer ise dinde reformu köylülük açısından yorumlayarak, devrimci bir eylemin ideolojisini yaratmak istemiştir.(68)

Luther'in başkaldırısının içinde, papalığın din ticareti yaparak kendine zenginlik sağlayan bir kuruma dönüşmesi yatmaktadır. Witteberg'in kapısına astığı tezler, Papalığın para karşılığı günah affetme (endüljans) uygulamasına bir tepkidir. Bu tepki Luther'i, *"inananların kendi kendilerinin rahipleri"* olduğu tezine kadar götürecektir.(69) Luther'in başlangıçta devrimci, özgürlükçü bir hareket olarak halkın sözcüsü olan ve ona öncülük eden tutumu, köylü savaşlarının başlamasıyla tutuculuğa dönüşecektir. Burjuvazinin dinsel aristokrasiyi saf dışı etme ve ulusal monarşiyi kurma yolundaki amaçlarına hizmet eden Luther'ci anlayış, Protestan Kilisesinin bakış açısını temsil etmektedir.(70)

Luther'ci kilisenin Copernicus karşısındaki tutumu onun devrimci söyleminin içinde nasıl tutucu bir öz taşıdığının göstergesidir. Copernicus, yerin güneş çevresinde döndüğü evren modelini 1510-1512 yıllarında hazırladığı kitapçığında ortaya koymuştur. Ancak bunun yayımlanması için 1543'e değin beklemiş ve sistemini geliştirmeye, aynı zamanda da dinle çatışmasını engelleyecek kanıtlar bulmaya çalışmıştır. Luther'ci kilisenin şiddetle eleştirdiği tezlerinden dolayı cezalandırılmaması belki de öldüğü için yargılanmaktan kurtulmasına bağlıdır. Bruno

ise onun kadar şanslı olmayacak ve evrenin sonsuzluğuyla başka dünyalara ilişkin tezleri yüzünden 1600 yılında yakılarak öldürülecektir. Karşılıklı anlayış ve dinlerin bir arada yaşaması gerekliliğini savunduğu için, 1589'da Luther'ci kilise tarafından aforoz edilen Bruno'nun, idamında konuşmaması için ağzı tıkanmadan önce dile getirdiği "*Beni ölüme yollarken siz benden çok daha fazla korkuyorsunuz,*" şeklindeki son sözleri, cadı avının asıl olarak Rönesans'a özgü olduğunun bir göstergesi olarak okunabilir.

Buna karşın XVI. yüzyılda, düşünsel ortamın ne kadar değiştiğini görmek, bu yüzyıllardaki değişimin boyutlarını anlamak açısından önemlidir. Rabelais'nin "Dev Gargantua ve Oğlu Pantagruel" öykülerinde kurduğu Theleme Manastırı, çilecilikle dalga geçer ve insanı doğanın bir parçası olarak gördüğü için, istediği her şeyi yapabilme hakkına sahip bir canlı olarak tanımlar.(71)

godot_gelmeyecek@yahoo.com

Not: Çalışmanın ilk bölümünde Alaeddin Şenel'den hareketle saban ve üzenginin ortaçağı nasıl dönüştürdüğünden söz edildi. Bu, bir yandan teknikle düşünüş arasındaki güçlü bağı ortaya koyarken, bir yandan da altyapı-üstyapı ilişkilerine dönerek bir dönemi maddi olgularla açıklıyordu. Aynı olgu üzerine Gilles Deleuze'ün düştüğü şu notu da buraya eklemek gerekir:
"'Üzengi hayvanın gücünü insan enerjisinin yerine koymaktadır.' *Bu yeni bir insan hayvan ortak halidir... İnsan ve hayvan yeni bir ilişkiye girer, biri diğerinden daha az değişikliğe uğramaz, savaş meydanı yeni bir etkilenme tipi tarafından doldurulmuştur... Asla bir düzenleme teknolojik olamaz; hatta bunun tersidir de. Aletler daima bir makinenin varlığını öngörürler ve makine teknik olmaktan önce sosyaldir.*" (DELEUZE, Gilles ve PARNET, Claire, *Diyaloglar*, çev.: Ali Akay, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1990, s. 99-100.)

Dipnotlar

1. AKYÜREK, Engin. *Ortaçağ'dan Yeniçağ'a Felsefe ve Sanat*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 26.
2. JEAUNEAU, Eduard. *Ortaçağ Felsefesi*, çev.: Betül Çotuksöken, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 16-17.
3. SEIDLER, G. L. *Bizans Siyasal Düşüncesi*, çev.: Mete Tunçay, Göçebe Yayınları, İstanbul, 1997, s. 73-88.
4. Jeauneau, a.g.e., s. 18.
5. Jeauneau, a.g.e., s. 19.
6. Jeauneau, a.g.e., s. 29.
7. TİMUÇİN, Afşar. *Düşünce Tarihi I*, Bulut Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 406.
8. Jeauneau, a.g.e., s. 31.
9. GIMPEL, Jean. *Ortaçağ'da Endüstri Devrimi*, çev.: Nazım Özüaydın, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 1996, s. 167.
10. Gimpel, a.g.e., s. 174.
11. ÇOTUKSÖKEN, Betül. *Ortaçağ Yazıları*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 34.
12. Jeauneau, a.g.e., s. 58.
13. Jeauneau, a.g.e., s. 62.
14. Bu aşkın Abelardus'un kaleminden çıkan öyküsü için bkz. ABELARDUS, Petrus. *Bir Mutsuzluk Öyküsü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988. Şiirlerden oyunlaştırılmış metin için bkz. ABELARD ve HELEOİSE. *Mektuplar*, Oyunlaştıran: Ronald Duncan, çev.: Zeynep Avcı, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1996.
15. Jeauneau, a.g.e., s. 68.
16. Çotuksöken, a.g.e., s. 35.
17. Gimpel, a.g.e., s. 168.
18. Akyürek, a.g.e., s. 45.
19. Çotuksöken, a.g.e., s. 34.
20. Jeauneau, a.g.e., s. 71.
21. ŞENEL, Alaeddin. *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2001, s. 249.
22. İbn Rüşd, onun El-Gazali eleştirisi ve Batı düşünüşünde yol açtığı tartışmalar için bkz. COLLISON, D. ve WILKINSON, D., R. *Otuz Beş Doğu Filozofu*, çev.: Metin Berke, Hamdi Bravo vd., Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s. 56-65.
23. Şenel, a.g.e., s. 250-251.
24. Jeauneau, a.g.e., s. 78.
25. ECO, Umberto. *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*, çev.: Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 1999, s. 100.
26. Jeauneau, a.g.e., s. 80-81.
27. Akyürek, a.g.e., s. 32.
28. Gimpel, a.g.e., s. 172-173.
29. Eco, a.g.e., s. 38.
30. TANİLLİ, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş, Cilt II, Ortaçağ*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993, s. 445.
31. Akyürek, a.g.e., s. 35.
32. Akyürek, a.g.e., s. 38.
33. Eco, a.g.e., s. 48.
34. Eco, a.g.e., s. 49.
35. Jeauneau, a.g.e., s. 82-83.
36. Jeauneau, a.g.e., s. 84.
37. Çotuksöken, a.g.e., s. 38.
38. Çotuksöken, a.g.e., s. 37.
39. Eco, a.g.e., s. 114.
40. Gimpel, a.g.e., s. 178-179.
41. Jeauneau, a.g.e., s. 88.
42. Akyürek, a.g.e., s. 96.
43. Gimpel, a.g.e., s. 182.
44. Çotuksöken, a.g.e., s. 31.
45. Jeauneau, a.g.e., s. 101.
46. Çotuksöken, a.g.e., s. 39.
47. Jeauneau, a.g.e., s. 102-104.
48. Şenel, a.g.e., s. 251.
49. Jeauneau, a.g.e., s. 113.
50. Akyürek, a.g.e., s. 91.
51. Akyürek, a.g.e., s. 95.
52. Akyürek, a.g.e., s. 96.
53. Jeauneau, a.g.e., s. 115.
54. Akyürek, a.g.e., s. 97.
55. Eco, a.g.e., s. 142-143.
56. Jeauneau, a.g.e., s. 124.
57. HUZINGA, Johan. *Ortaçağın Günbatımı*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara, 1997, s. 325.
58. Jeauneau, a.g.e., s. 126.
59. Jeauneau, a.g.e., s. 127
60. Jeauneau, a.g.e., s. 129.
61. Akyürek, a.g.e., s. 117.
62. Akyürek, a.g.e., s. 119.
63. Akyürek, a.g.e., s. 121.
64. Akyürek, a.g.e., s. 123.
65. Akyürek, a.g.e., s. 124-125.
66. ENGELS, Friedrich. *Doğanın Diyalektiği*, çev.: Arif Gelen, Sol Yayınları, Ankara, 1991, s. 210-211.
67. Akyürek, a.g.e., s. 126.
68. Şenel, a.g.e., s. 290-291.
69. Şenel, a.g.e., s. 292.
70. Şenel, a.g.e., s. 294.
71. Çotuksöken, a.g.e., s. 44.

İnsancıl Şiir Atölyesi Etkinliği

Rahime Henden'in *Dönüp Bakacak mısın?* Adlı Şiirinin İrdelenmesi

DÖNÜP BAKACAK MISIN?

I
Ben buralarda kayboldum
beni bulacak mısın?
Kayboldum kış ortasında
bu soğuk yangınlarda
daha soğuyacak mısın?
Kayboldum ben
elektrik parası, su parası,
ekmek parası...
Beni tutacak mısın?

II
Kaç sokak ötede ağlıyor şimdi...
Soğuk bir evde
iki kız çocuğu:
- Biri annemin çocukluğu
öbürü, anneni çağrıştırır belki...
Üşümüş de ayakları,
kömür parası, ev kirası,
işsiz anası...
Sen bu yangınlardan
daha kaçacak mısın?
Sen sustun diye azalmadı dertler,
dönüp bakacak mısın?

Rahime HENDEN

Fatma KORCAN

Rahime Henden'in "Dönüp Bakacak mısın?" şiirine sığ bir görüş açısı ile bakacak olursak; iki çocuğu ile ortada bırakılmış, işsiz, umarsız bir kadının ağlayışını görür, üzülürüz. Bu duygulanımın ardından; beterin beteri var, neyse ki biz öyle değiliz. En azından yiyecek bir lokma ekmeğimiz var. Oturalım oturduğumuz yerde, diye de seviniriz.

Bugün özellikle bu bakış açısı desteklenmekte, insanların olaylara böyle yüzeysel bakması istenmektedir. Evlerimizin baş köşesindeki ekranlarda böyle bakılması gerektiğini güdümleyen izlenceler pek çok...

Bu izlenceler özellikle kadınlarca desteklenmekte, kadınlara yönelik olmaktadır.

Bu sorunu bir tarafa bırakıp Rahime Henden'in şiirine derinlikli bakmaya çalışıyorum.

Şairimiz şiirini iki bölüme ayırarak şiirin ritmini oluşturmuş bence. Birinci bölümde, şair uzaklardan seslenirken, ikinci bölümde yanımızdadır artık.

Şiir ikinci bölümde bitmez, açıktır bana göre. Gebedir üçüncü dördüncü bölümlere.

"*Ben buralarda kayboldum*" diye başlar Rahime Henden. "*kış*" ve "*soğuk*" ile sorunu ortaya koyar, "*yangınlar*" ile sorunun büyüklüğünü anlatır şairimiz.

Kış ve soğuk ile somut olarak anlatılmak istenen sorun nedir? Neden kaybolur insan?

Buna; sistem ve sistemin değerlerinin, insan ve insani değerler üzerindeki yıkımı diyebiliriz. İnsan insanlığını yitiriyor. İnsani değerler para ile parçalanıp yok ediliyor.

"*Daha soğuyacak mısın?*" diye seslenir şairimiz. Buradaki "soğuk" soyut anlamda insana yüklenerek, insanın yabancılaşmasını anlatır. Şair, sınıflı bir toplumda yaşamaktadır. Toplumun bir kesimi sorunlardan etkilenmez. Etkilenmediği gibi sorunları görmezden gelmektedir, duyargalarını kapatarak.

İnsan nasıl soğur? İnsani değerlerini ve duyarlılığını yitirerek. Duyarsız insan yaşamıyordur artık.

İnsanı insani değerlerinden uzaklaştıran sorunları; elektrik parası, su parası, ekmek parası, kömür parası, ev kirası olarak somut bir şekilde ortaya koyar Rahime Henden.

İnsanın yeme içme gibi temel gereksinimleri paraya dönüştürülmüş. İnsanın yaşamını kolaylaştırıcı bir etmen olan elektrik para ile ölçülmüş. İnsanın korunma gereksinimini gideren değer, para ile biçim almış.

Bu değerlerden kimler yararlanır?

Parası olanlar. Tüm bunlar parasız insanlar için sorun. Parası olanlar için değil.

Bugün, ev kirasını, elektrik ve su parasını ödemeyi geciktirelim. Neler yaşayacağımız bellidir. Günümüzde para için savaşlar çıkartılmakta, terör desteklenmektedir. Doğa yok edilmekte, kaynaklar tüketilmektedir.

Şair birinci bölümde yok olmuşlukla uzaklardan seslenirken, ikinci bölümde yanı başımızdadır. Seslenmekten öte, ayna tutmaktadır geçmişe ve geleceğe.

Son dizelerde bilinçli bir ben ile insanın duyarsızlığına döner Rahime Henden. Sorunu bilmekle kalmaz, nasıl çözümleneceğini de belirtir. Seslenir, dürter, hadi der...

Şair "*daha kaçacak mısın?*", "*dönüp bakacak mısın?*" dizeleriyle duyarsız insanı sorgular, çözüm için birlikteliğe çağırır.

Rahime Henden toplumdaki kadın sorununa da değinir. Sistemin en çok kadınları ve çocukları derinden yaraladığını anımsatır. Çocuklar kız, kız çocukları analara benzeştirilir. Analar işsiz....

Ayrıca; içinde bulunduğumuz toplumda övgüler babalık, sövgüler ana-avrat ile başlar. Devleti baba olanın en çok üzüleni de analar olacaktır.

Hoşlandım Rahime Henden'in "Dönüp Bakacak mısın?" şiirinden.

Dönüp baksınlar... Bakmasalar da onlar, bilen ve görenler var.

Figen ALKAN

Birinci bölümün dizelerinde, yaşamak için yemek-içmek-barınak zorunda olan insanın seslenişi vardır. "*Kayboldum ben / elektrik parası, su parası, / ekmek parası...*" diyen "*ben*", bizlere sormaktadır: "*Beni tutacak mısın?*"

Bu "*ben*", belki alt katta, 4 numaralı dairede oturan Fatma teyzedir. Kocası iki yıl önce ölmüştür. Emekli maaşı ile geçinmektedir. Arayıp sormayan bir oğlu vardır. Bu "*ben*", Narlı sokak 12 numaralı gecekonduda oturan Ali'dir belki. Doğup büyüdüğü yerde iş bulamayan Ali, beş ay önce gelmiştir bu kente. Halen işsizdir. Bu "*ben*", öğretmen Selim de olabilir. Ya da kocası üç ay önce kaçıp gidince, iki küçük çocuğuna tek başına bakmak zorunda kalan Ayşe.

Fatma, Ali, Selim ve Ayşe'nin evlerinde soğuk yangınlar vardır. Çok olmalarına karşın yalnızdırlar. Dizelerdeki "*ben*" dili, anlamı daraltmamıştır.

Şair, açık-yalın bir biçimde, geçim derdindeki insanın insana seslenişini vermiştir dizelerinde. Yaşamak için, sevmek-üretmek-paylaşmak zorunda da olan insanın içsel yangınları, dertleriyse, "*Beni tutacak mısın?*" diyen dizede gizlidir.

İkinci bölümde şair, "*Kaç sokak ötede ağlıyor şimdi...*" imgesiyle, annelerimizin çocukluğuna götürür zamanı. O zamanki yangınların hâlâ devam ettiğini gösterir. Bu, şairin, "*sen... / daha kaçacak mısın? / sen... / dönüp bakacak mısın?*" sorusunu daha güçlendirir. Seslendiği insanlığa, sorumluluğunu haykırır, anımsatır.

Birinci bölümde "*ben*" diliyle şiirin azalan ritmi, ikinci bölümde "*sen*" diliyle artmıştır.

Meryem ORUÇ

Ben bu şiirle kaybolmuşluğuma dokundum. Dönüp bakmam gerektiğini kavradım. Neden mi? Ülkemin küçücük bir ilçesinden şehre ilk geldiğimde kaybolduğumu sandım. Amonos Dağları'nın tepesinde doğup, Akdeniz'in sularında batan güneş, apartman aralarında görülüp kayboluyordu.

Küçücük ilçemde herkes biraz tanıdıktır. Çevreye selam vererek yollar aşılır. Paramın olmaması da önemli değil. Kendimi tanıtarak para gereksinimini giderirdim. Şehir öyle mi. Bırak kapı komşunu, aynı ortamda bulunduğum insanlarla, bazen göz göze gelip iki laf etmemek için görmemeyi öğrendim. Bu

bende şehir kalabalığının yalnızlığını, "*soğuk yangınlarını*" başlattı, büyüttü.

Kira, su... zorunlu giderleri ödemek için çalıştığımı düşündüğümde "*Ah keşke Diogenes gibi fıçıda yaşayacak cesaretim olsa,*" dedim. Çünkü sadece benim bu zorunlu giderleri ödemek için çalıştığımı düşünüyordum. Birileriyle konuşmaya başlayınca birçok insanın benim benzerim olduğunu gördüm. O günden beri de, "*Ben de senin gibiyim elimi tut*", "*Neden el ele tutuşamıyoruz*"u sorgulamaya başladım. Benim şehirli annem, onun annesi, dedesi de benim yaşadıklarımı yaşamış. Yaşayanların ne yaptığına bakarsak: Susmuşlar. Konuşmamak için kaçıp kapanmışlar. Kapanmalarla sorgulayan, mücadele eden insan yerine; verileni yiyip süt veren, benzerini doğuran bağlı ineğe dönüşmüşler.

Şimdi benim benzerlerim kalabalıklarda, işyerlerinde, kapalı perdelerin arkasında asık yüzlü, donuk bakışlılar. Oysa teknoloji sayesinde birbirimizi görüyoruz, duyuyoruz, biliyoruz. Bilgi uzak değil. Hangi şehirde yaşarsak yaşayalım büyük bir köyde gibiyiz. Birbirimizden etkilenerek çoğalıyoruz. O zaman birbirimizi görmediğimiz, birbirimize dokunup değiştirmediğimiz "*soğuk yangınlardan*" sıyrılmamız gerekiyor.

Berrin Taş'ın dediği gibi "Şair Kadın" Rahime Henden'in söylemiyle önce birbirimize dönüp bakmakla başlayalım. Gerisi mi? Gelir. Yeter ki birbirimize dönüp bakarak kıpırdayalım.

Ayten YILMAZ

Rahime Henden'in, "*Ben buralarda kayboldum / Beni bulacak mısın*" dizesi, koşulların sürükleyerek, köklerinden kopardığı, büyük kentlere akan insanların sesi. Kentler gözün, aklın alamayacağı kadar büyük ve bir o kadar da insan karmaşası içinde. Artık yoktur yan komşumuzun tanıdık sesi. Bilinmez, tanınmaz sesler içinde kendi sesimizi, kendi kendimizi yitirmek korkusu. Kentin sokaklarına ürkek adımlarımızla, hızlı, kararlı adımların karışması.

Acımasızdır yaşam. Bu acımasızlık içinde kentin getirdikleriyle kendi varlık anlayışımızı keskin bir bıçak gibi sorgulama. Sanki varlığı bilinmeyen bir şeyi ortaya çıkarmak ya da yaratmak gibi. O zaman gerçek kış gibi üstümüze çöker. "Yabancılaşma"

"*Kayboldum kış ortasında / Bu soğuk yangınlarda*" dizesi teklikte kalmış, olgusallığı aşamamış, özü kavrayamamış İnsan gerçekliğinin bir yangın gibi giderek yayılarak çevremizi sarması. Özümüz yoktur, sağımız solumuz. İz yol yoktur. Adımladıkça karşımıza çıkan belirsizliğin verdiği ürküntü. Gerçekliğin şaşırtıcılığı elimizi kolumuzu bağlar. Neyim, kimim, bu şehir, bu insanlar, gecenin altında akıp giden ışık dalgası araçların durağı neresidir? Ancak başka bir gerçek kendimizi unutturacak kadar karşımıza çıkar. Elektrik, ekmek, su parasıdır bu.

yeni bir dil bulmam gerek
sevmek için seni
yeni bir tat,
yeni bir anlatım
o kadar ince
o kadar kırılgan
o kadar zarifsin ki
nasıl sevmeli incitmeden seni

Deniz SARAÇ

Gerçek bizi kendimizden çıkarıp çevremize döndürürken yalnız olmadığımızı da görürüz. "*Kaç sokak ötede ağlıyor şimdi... / Soğuk bir evde iki kız çocuğu*" O kadar bizim gibidir ki çevremizdeki insan gerçeği. "*Biri annemin çocukluğu / Öbürü anneni çağrıştırır belki*" derken şair, insan sorununu bir ana kadar yakın buluruz kendimize. Onlar da bizim gibidir. "*Kömür parası / ev kirası, işsiz anası...*"

"*Ya sen bu yangınlardan / daha kaçacak mısın / Sen sustun azalmadı dertler / Dönüp bakacak mısın*" sorunlarımız, varlık anlayışımız bizi bu kadar ortak yaparken bu gerçeği görmemizi engelleyen, görsek de susturan nedir? Teklikte kaldıkça, kendi gücümüzü görmedikçe, her gün biraz daha yalnızlığın karanlığına kaçacağız. Biraz daha çaresizliğin, dertlerin kuyusuna düşeceğiz. Ta ki gerçeğe dönüp gerçeğin içinden çıkanı, görünenin ötesine geçip asıl olanı görene dek.

Ergün ÖZÜTEMİZ

Birinci bölüm. İlk bakışta, geçim sıkıntısı yaşayan insanlar anlatılır gibidir. Okumayı sürdürdükçe şunu görürüz. Anlatılan, türlü sorunlarla uğraşırken insanın kendine ve diğer insanlara yabancılaşmasıdır. Bu durumu kışa benzetir şair. Dahası "*soğuk yangınlar*" eğretilemesiyle trajik bir durum yaşandığını belirtir. Trajik olan, insanlaşmayı engelleyen etkenlerin daha aşılamamış olmasıdır. İnsana sorar şair, "*daha soğuyacak mısın?*" diye.

İkinci bölümde geçmişe uzanır şair. Birinci bölümde değişmeceli kullanılan "*soğuk*" sözcüğü burada temel anlamıyla kullanılır. Soğuk bir evde, yine geçim sıkıntısı yaşayan insanlar vardır. Bize şunu gösterir şair. Benzer sorunlar geçmişte de yaşanmıştır. Susan, kabullenen insan mücadele etmediği için, bu sorunlar bugün de vardır. Yangınları yaşamayı sürdürüyordur insan. Suskunluk yalnızca sorunları çoğaltmaya yaramıştır. Yine sorar şair, "*daha kaçacak mısın?*" diye. Bizi yangınları söndürmeye, mücadele etmeye çağırır.

YARALI BÖCEK-KAÇAK ŞAİR

İncl AYDIN

Bu yazıda burjuva yenilikçi edebiyatın iki örneği, Franz Kafka'nın *Değişim*(1), Thomas Mann'ın *Tonio Kröger*(2) adlı eserleri ele alındı. İki yazar arasındaki farklılıklar, eserlerdeki karakterlerin işleniş biçimiyle ortaya koyuldu.

Gregor Samsa

Gregor Samsa, Kafka'nın *Değişim* romanının baş karakteridir. Bir sabah uyandığında böceğe dönüştüğünü görür. Bir şirkette pazarlamacıdır. İşini, müdürünü sevmez. Ama çalışmak zorundadır. Kazandığı parayla ailesinin borcunu ödemektedir çünkü. Ayrıca ileride kardeşini konservatuvara göndermeyi planlar.

Tüm bunlar o bir böceğe dönüşmeden öncedir. Anne ile baba, böceğe dönüşen Gregor'la ilişkilerini keser. Onu yalnızlığın cam duvarlarına hapsederler. Bu, Gregor'u yaralar. Bundan böyle yalnızlık onun yazgısıdır. Ailesinin konuşmalarını duyar, anlar. Ama onlar Gregor'un kendilerini anlamadığını düşünür. Kendisini bir hiç olarak duyumsar.

Aile üyeleri, yalnızca çıkarları için hareket eden bencil bireyler biçiminde çizilir. Aile, Gregor'a, kendi maddi gereksinimlerini karşıladığı ölçüde iyi davranır. Böceğe dönüşen Gregor, onlara yardım etmek bir yana, onlar için bir yük olur. Onlar için bir fazlalık, tiksinti uyandıran bir nesnedir artık.

Odası temizlenmez. Eskisi kadar ilgilenilmez onunla. Günün birinde babası, sopayla vurarak Gregor'u ağır biçimde yaralar. Çünkü, aralarındaki çıkar ilişkisi bozulmuştur. Ailesinin sevgisizliği, ilgisizliği Gregor'u öldürür. Onunla ailesi arasındaki yabancılaşma o denli büyüktür ki, öldüğü gün aile gezintiye çıkar. Sıkıntı veren bir nesneden kurtulmuşlardır çünkü.

Kafka bir boğuntu ortamı yaratır. Bu boğuntu ortamını gerçekliğin kendisi sayar. Hiçliğe nesnellik kazandırmak ister. Çizdiği karakter, bu bilinmeyen güçlerle, bu çarpıklıkla ümitsizce mücadele edecektir.(3)

Kafka, Gregor Samsa'yla evreni, insanı anlamsız, amaçsız gören hiçlik anlayışını somutlaştırmıştır. Kafka hiçliğe inanır. Öznelliğini, çizdiği karaktere yüklemiştir. Gregor Samsa hiçliğin simgesi, kukla bir karakterdir. Betimlemeler canlıdır. Yazarın ayrıntılı betimlemeler yapması, onun gerçekçi olduğu izlenimi verir. Ama değildir.

İnsanlar arasındaki ilişkinin bencilliğe dayalı yanını göstererek Kafka gerçekliği yansıtır. Ancak bunu bir yanıyla yapar. Çünkü, toplumsal-ekonomik temelinden koparır. Anne babanın, kız kardeşin bencilliği, patronun anlayışsızlığı Gregor'un istediği yaşamı kurmasının önünde engeldir. Böcek, Kafka'nın öznelliğidir. Kafka kendisini bir hiç olarak görür. Kendisini böyle duyumsamasında en büyük etken ona göre babasıdır. Yaşamının cehenneme dönmesinde tek bir neden vardır: Babası. Romanda Gregor Samsa'yı ağır biçimde yaralayan, onun ölümüne neden olan karakterin babası olması, bu açıdan önemlidir. Yara hem somuttur, böceğin sırtında büyük bir yara açılmıştır; hem de soyuttur, Kafka yaşamda kendisini en çok yaralayanın babası olduğunu düşünür.

"Babam karşısında böylesine bir hiç olduğum gibi kahredici duygunun altında ezilip durdum hep (...) beni çokluk saran hiçlik duygusu (başka bakımdan soylu ve verimli bir duygu kuşkusuz), büyük bölümüyle senin üzerimdeki etkinden kaynaklanıyor."(4)

Hiçlik faturasının tek bir kişiye (babaya) kesilmesi sorumluluk almaktan kaçmanın bir başka yanıdır. Bu tutum, Kafka'nın öznelliğini nesnel gerçekmişçesine kurgulamasını gösterir.

Ailenin sevgiyle yaklaşması, anlayışlı bir patronun olması bu yabancılaşmayı, hiçlik duygusunu ortadan kaldıracak nedenlermiş gibi bir yanılsama doğurur. Marx yabancılaşmayı şöyle tanımlar:

"(...) emeğin kendi dışında, ondan bağımsız, ona yabancı ve onun karşısında özerk bir erk durumuna gelen bir varlık olarak varolduğunu ve nesneye geçirdiği yaşamın, hasım ve yabancı bir yaşam olarak ona karşı çıktığı anlamına da gelir."(5)

Demek ki, yabancılaşma kavramı bir nedenden çok bir sonuç. Sınıflı toplumun üretim ilişkileri içinde incelenmesi gereken bir kavram. Bunalım, hiçlik duygusu, bencillik birer sonuç. Bu kavramlar gerçekliğin kendisi olarak değerlendirilirse, Kafka'nın düştüğü yanılgıya düşülür. Bu da hayalet güçlerle savaşan, bunalan karakterlerle karşılaşmamıza neden olur.

Tonio Kröger

Tonio Kröger, Thomas Mann'ın aynı adı taşıyan öyküsünün baş karakteridir.

O, yalnızlık ve karamsarlık ateşinde kavrulan bir sanatçı, yaşamın kıyısında oturan bir yabancıdır.

Gençlik yıllarında arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle geçinemeyen asosyal bir insan, sevdiği kıza bunu söyleyemeyen bir pısırık, kendisinden hoşnut olmayan bir çelişkiler yumağı...

Sanatı kaçış olarak gören bir şair. Yaşamın maddi hazlarını yaşayan, yine de bundan tatmin olmayan, manevi hazzı sanatta bulan bir kaçak.

Tonio Kröger, kendisinden hoşnut değildir. Niçin hoşnut olmadığı üzerinde düşünmez de. Peki, ne yapar karakterimiz?

Yolculuklara çıkar. Uzaklaşmak istediği çelişkilerini, yaşamını da beraberinde taşıdığını unutarak kendisinden kurtulmak ister yolculuklarla. Oysa çelişkiler onun içindedir. Nereye gitse kurtulamaz.

Kimdir Tonio Kröger?

Gerçeklikle savaşmayı göze alamayan bir korkak? Bir bezgin? İlhamını kentten kente dolaşarak bulabileceğine inanan bir budala? Arkadaşının sözleriyle, "yolunu sapıtmış bir burjuva"?

Tonio Kröger'in bilinci ikiye bölünmüştür. Birinci bölümde maddi hazlardan oluşan yaşamı vardır. Kröger bu yaşamdan tiksinir. Yine de sürdürür. Bilincinin ikinci bölümünde sanat vardır. El değmemiş, temiz, manevi bir görev yükler sanata. Kröger mücadele edemediği hayattan "sanat" aracılığıyla kaçmayı seçer.

Edilgin bir karakterdir. Gençlik yıllarında bale hocası onunla dalga geçtiğinde salondan ayrılır. Sevdiği kızın, arkasından gelip onu avutacağını, kendisine sevgisini söyleyeceğini düşler. Yalnızca düşler. Bir girişimde bulunmaz. Gençlik yıllarında sevdiği kızla çok sonraları bir baloda karşılaşır. Kadın evlidir. Bu kez de balo salonundan ayrılır. Balo salonuyla yaşam simgelenir. Kröger, yaşamdan kaçar. Yine de içinde bir umut vardır. Sevdiği kadın arkasından yaklaşıp kendisini sevdiğini söyleyecektir.

Edilgenlikleri açısından Gregor Samsa'yla Tonio Kröger birbirlerine benzer. İki karakter de eylemde bulunmak için çevrelerindeki insanların kendilerini yüreklendirmelerini bekler. İki karakter de başarısızlıklarının faturasını öteki insanlara çıkarır.

Ama iki karakter arasında önemli bir ayrım vardır. Gregor Samsa karakteri tipleşmemiştir. Tonio Kröger karakteriyse bir tiptir.

Tip, toplumsaldır. Karakterin içinde bulunduğu sınıfın genel özellikleri tipte somutlaşır. Tip, bireyde geneli gösterir.

Tonio Kröger küçük burjuva tipidir. Bu sınıfın belirleyici özelliklerini taşır. Bunalım, yalnızlık, karamsarlık, kendisiyle yüzleşememe, kaçış... Bu nedenle Thomas Mann, gerçekliğin bütününü içinde taşıyan bir tip yaratmıştır denebilir. Gregor Samsa'ysa gerçekliği bir yanıyla gösterir yalnızca.

geçit

bir geçit açılacak
düşünceden düşünceye
insanlar
duracaklar dimdik
iradenin iskelesinde
çoğalacak aydınlanan emeğin
ordusu
düşünceden geçip
gidecek eyleme
tanrı denecek
insandadır
insandır
o yaratır gerçeği arayan düşünceyi
gerçeği bulan odur

Işıl ÇAĞDAŞ

Kafka gerçekçi görüntüsü veren ayrıntılı betimlemelerle kendi öznelliğini anlatmıştır. Anlamsızlık, hiçlik duygusunun üstünü bu betimlemelerle örtmüştür. Toplum da, insan da yoktur. Mann ise gerçekliği bütünlüğü içinde verirken toplumu, insanı anlatmıştır. Aralarındaki temel ayrım noktası budur.

Dipnotlar

1. Franz Kafka, *Değişim*, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul, 1993.
2. Thomas Mann, "Tonio Kröger", *Alacakaranlıkta*, çev.: Müşerref Hekimoğlu, Mehmet Karasan, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2000.
3. Györg Lukacs, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, çev.: Cevat Çapan, Payel Yayınları, İstanbul, 1979.
4. Franz Kafka, *Babama Mektup*, çev.: Kamuran Şipal, Cem Yayınları, İstanbul, 2002, s. 16-17.
5. Karl Marx, *1844 Elyazmaları - Ekonomi Politik ve Felsefe*, çev.: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1993, s. 141.

BAT BE DÜNYA... HAK ETTİK

Adviye AZMAZ

"Karizma"nın bir kitapta da olabileceğinin güzel bir örneği... Kapak baskısı, üzerindeki resimler, resimlerdeki renkler, ciltlenme üstünlüğü, sayfa düzenleri ve ölçüleri... "*Al beni, oku beni,*" diye haykırıyor kitap. Dokuz yaşındaki torunumuz da öyle yapmış. Amerika Birleşik Devletleri dönüşü Münih havaalanında Ankara uçağını beklerken almış. Hediye. *Brüder Grimm Deutsche Sagen,* 682 sayfa. 579 "*sage*" içeriyor. 1816-1818 tarihlerinde yayımlanmış bu "*sage*"lar; "rivayet" ya da "söylenti" olarak Türkçeleştirilebilecek bu "*sage*"ların hemen hemen tamamı Alman kültürü ile ilgili. Ama bir tanesi var kiii...

Bamberg'de bulunan Kaiser Heinrichs'in mezarında bir figür varmış adaleti temsil eden; bir el bir terazi tutuyormuş. Ancak, terazinin ağırlık göstergesi yani "dili" ortada değilmiş, biraz bir tarafa kayıkmış. Rivayete göre bu gösterge tam ortaya gelince dünya batacakmış.

"*Kız çerkes güzelii, haydi gel pirinç ayıklanacak...*" diye seslenirdi yaşamının bir ayağı köyde ötekisi kasabada yerleşik komşumuz; kocaman bir tepsiye doldurduğu pirinci bizim balkonun güneşli bir köşesine koyarken. Ben de koşardım hemen. Bu kadar pirinci bir arada görmenin kıvancıyla. Ayıklama yapılırken çene çalınırdı, özellikle de "yakında dünyanın batacağı" konuşulurdu. Komşumuz hanım tarlalarındaki bazı ürünlerde gariplikler görüldüğünü -yapışık buğday başakları, yapışık patatesler, domatesler, biberler gibi- ve bunların dünyanın batacağına gösterge olduğuna inanıldığından satılmadığını, kendilerinin de yemediklerini anlatırdı. Anacığım da, babasının "*Bir zaman gelecek, bina ve zina çoğalacak ve işte o zaman dünya batacak,*" dediğini söylerdi. Çiğ de olsa birkaç adet pirinç tanesini ağzıma atabilmek için uygun bir an aramanın heyecanından belki de, bu tür konuşmalardan pek etkilenmezdim, dünyanın batmasının korkunçluğunu kavrıyor isem de. Ayıkladığımız pirinçler (komşumuzun eşi bu pirinçleri bakkal dükkânında satardı) kasabanın hangi zenginin evinde pilava dönüşürdü bilemem ama, güneşli balkonumuzda şöyle birkaç yıl pirinç ayıkladık. Çok sayıda zenginin altın dişlerine dokunmuştur elbet, dünyanın batacağı endişesiyle görmezden geldiğimiz pirinç taşları.

Sonra II. Dünya Savaşı patlayıverdi. Önce pirinç kayboldu ortalıktan, sonra da buğday, bulgur, şeker, un, yağ vs. Adam başına sadece 250 gram ekmek verilirdi 24 saat için. Hem de resmi baskılı "karne" karşılığında. Arpa, yulaf, çavdar, kepek karışımı yamyassı esmer ekmek aynen gözümün önünde; dört kişilik ailemizin bir günlük temel gıdası. Çay ve ıhlamur gibi temel içeceğimiz üzümle içilirdi. Üzümün de bir kotası vardı ve bizim aileye düşen miktar babamın kilitli dolabında saklanırdı.

Bu yıllardan birinde, zaten düşkün olan babam, göçüverdi. Mirasçılar karakuşlar gibi üşüştüler, ne var ne yok satıp savıp, iki katlı, dokuz odalı, iki dükkânlı evimizin bir tek odasına depolayıverdiler bizi; genç bir anne ile sekiz ve on bir yaşlarında iki kızını. Batıvermişti dünyamız, batabileceği kadar. Bu yıkıntının altından kalkma zorunluluğu on bir yaşındaki benim omuzlarıma yüklenivermişti. Anacığım bir yere gelin gider ve bizi de evlatlık verirse durumumuz "düzelirdi" Ama biz böylesi kurtuluşa resti çekmiştik. Anacığımın "oku" emri bir güneş gibi idi. Çıkan bir fırsatı değerlendirdik ve "ver elini Ankara." Ankara'da okumanın keskin yanlarını katlanmaya değer bulan anacığım, "okuyor" olmamın gururuyla yolcu ederdi beni her ders yılı başında. Üç yıllık ortaokul öğrenimimin tamamlanmasıyla atılmıştı yeni dünyamızın temel taşları. Unutuvermiştik "goca dünyanın" batacağını, çift başaklı buğdayları, yapışık ikizler gibi domatesleri, patatesleri, biberleri, sayıları hızla artan binaları, zinaları, sıtma nöbetlerini, depremleri, gıda kıtlığını, savaşın ülkemize yansıttığı bunalımları. Kendi küçücük dünyamızı kurmanın onuru ve dinamizmi yetiyordu bize.

O yıllarda dünyanın batacağı konusunda görüşler, bulgular, göstergeler gazetelere, seminerlere, konferanslara ne kadar yansırdı bilemem, ama şimdilerde yığınla, medya denilen gücün tüm ayrıntılarında, akademik toplantılarda, konferanslarda ve elbette sunularda, duyurularda, raporlarda. Batacakmış dünya batmasına ya, batışın ne zaman olacağına değin rakamlar farklıymış, kimine göre 50 yıl, kimine göre 20 yıl, kimine göre de 10 yıl kalmış sonun başlangıcını yaşamamıza.

Bir bilim-teknik dergisinde bir duyuru: "12. Ütopyalar Toplantısı. Konu: Gerçeklik, İdeoloji ve Aydınlar..."

Durulur mu... Bakalım ütopyacılar ne diyor. Atladım önce trene, sonra otobüse ve dooğru Ege'ye, toplantının yapılacağı yere. Bir ucu dağların doruğuna takılı, öteki ucu denize yapışık Karaburun'a.

"*A teyzeeemm, senin ne işin var taa buralarda, bu halinde* (değnekliyim ya)" dedi pansiyon bakıcısı Hatice Hanım.

"*Ütopyalar toplantısı için geldim.*"

"*Allah, allah, bugünlerde de bu laf çok dolanıyor ortalıkta, ne biçim toplantı bu teyze, bi deyiversene...*" dedi Hatice Hanım.

Şimdi ben nasıl anlatayım asırlardır üzerinde konuşulan, kalem oynatılan, tartışılan, ideolojiler üretilen bu kavramın anlamını, içeriğini Hatice Hanım'a... Üstelik öylesine, laf olsun diye sormadı Hatice Hanım. İlgisi içtendi. Gösterdiği odayı bana kiralamayı başardığı için patronunun gözüne gireceğinin kıvancından da sormadı. Merakı açıktı, yanıtı bekliyordu, ta gözlerimin içine bakarak, yüz çizgilerimi izleyerek. Nasıl anlatayım ben bu hanıma "ütopya" ya diye içten içten bocalarken, "*Olmayacak duaya amin demektir*" deyiverdim ve hemen ekledim: "*Sen biliyorsundur bu deyimi, çok kullanırız.*"

- Bilmez olur muyum, biz de çok kullanırız.

- Eee, var mı böyle bir duan, olmayacağını bildiğin halde amin demeye çalıştığın bir hayalin falan?

- Çook.

- Bir tanesi söyle yeter.

Düşündü Hatice Hanım, biraz burkuldu, buruştu ve, "*Şuradan bir kurtulsam...*" der demez patron bitiverdi yanımızda. Hatice Hanım'ın bana kiralamaya razı olduğu oda fiyatını duyunca da bana döndü ve o ücrete orada kalamayacağımı söyledi. Hemen çıkışa yöneldim. Ben uzaklaşırken, patron yetkisini aştığı için Hatice Hanım'ı azarlamaya başlamıştı bile.

4-10 Temmuz 2005 tarihleri arasında yapılan 12. Ütopyalar Toplantısı'nın genel başlığı "Gerçeklik, İdeoloji ve Aydınlar2 idi. Programın sadece salon konferansları bölümüne katıldım. Gezilere "değnekli" olmam, lüks otellerdeki akşam yemeklerine de midem ve tutumum izin vermedi. Fotoğraf, karikatür, kitap ve elişleri/takılar sergilerini keyifle ve takdirle gezdim. "Antik Çağ ve Doğu Ütopyaları", "Doğu ve Batı Felsefesinde Öze Dönüş Mitleri: Geleceği Geçmişte Aramak", "Aydınlar Tam Doğruyu Söylemiyorlar", "Bugünlerde Aydın Olmak", "Aklın Ekolojisi", "Opus Dei ve Solcu Örgütlenme Üzerine Bir Neş'e-i Muhabbet", "Ütopyalar Savaşı", "Klik Kozmolojisi", "Ülkemiz Aydınının Temel Sorunu: Yaşama Bütünsel Bakamayış Sayrılığı", "Aydın İhaneti", "Türk Aydını", "Ne Ümmetiz Ne de Köylü: Karmaşık, Karmaşık", "Eğitim ve Meslek Etiği" başlıklı konularla işlendi 12. Ütopyalar Toplantısı'nın ana başlığı. "Aydın İhaneti" çarpıcı ve şaşırtıcı idi. Bir Egeli gazetecinin sunduğu bu konuşmada verilen isimleri akılda tutmalı mı bilemem, ama konu içeriğinin unutulmamasında çok yarar var. "Aklın Ekolojisi" tüm konuşmaların yıldızı idi. Sunuluşunun özgünlüğü ve içtenliği, konunun doğadan alınan örneklerle işlenişi, konuşmacının akademisyen ve de deneyimli oluşu söylediklerini etkin etti.

Konuşmaların bitiminde izleyenlerin sorunları ve yorumları vardı elbet. Özelikle de "aydın" ile "bilge" arasındaki farkın irdelenmesi ilginçti. "Aydın"ların hakim olduğu bir toplantıda, konuşmaların yapıldığı lokantanın dibine kadar gelen denizdeki bikinililerin şov dalışları ve de hemen arkamdaki masada midesine gönderme yapanların (üstelik etoburların) eşliğinde sürdürülen bu tür ince irdelemelerden yararlanma sınırlılığım nedeniyle çareyi -konuşmacıların "*yadın kime denilir diye bir ay düşündüm*" ve "*aydın sistemden beslenen bir demogogdur*" sözlerini de aklımda tutarak- kendi formulüme başvurmakta aradım. Çoğunlukla "Ankara'nın doğusunda" yıllarca süren saha çalışmalarımın verilerinden oluşan bu formulüme göre, "aydın" da, "bilge" de ülke sorunları karşısında pozisyon alan ve buna göre ilgisini, bilgisini geliştiren, olanaklarını ya da donanımlarını çözüm yönünde kullanan, kullanıma hazır eden ve hatta aktif olan kişidir. Ancak, bilge kişinin aydın kişiye göre bir üstünlüğü vardır; bilgisi yaşamın içinden alınmadır, yani deneyimlidir. Okuryazar olmayabilir, ama bu boşluk bilgisinin yaşanmışlığı, kendisinin görgüsü ve çevresine hizmetteki içtenliği ve tevazusu ile kapanmaktadır. Bilge kişi bu özelliklerini pazarlamak için yaşamaz; o aranılır. Özgün bir etiği ve estetiği vardır bilge kişinin yaşamında da, özelliklerini başkalarının yararına sunmakta da. Bu özellikler onun ülke sorunları karşısında aldığı pozisyonun etki derecesini yükseltir ve etkl alanının genişliğini artırır. Bir başka deyişle, okumuş olmak, bilgili olmak kişinin "aydın" olmasına yetmez; yazı yazmakla "yazar" olunamadığı gibi. Kısacası, taa eskilerden bu yana "bilge kişi" için aklımda sağlam ve gönlümde sıcak bir köşe saklamışımdır. Toplantıdaki konuşmalardan, ayrıntılı irdelemelerden sonra da bu sağlamlıkta bir çatlama ve sıcaklıkta da bir soğuma olmadı.

12. Ütopyalar Toplantısı'nın kahredici bir yanı vardı: Ne başlık halinde programda yer almıştı ne de sonradan bir yere sıkıştırılıverdi "gıda terörü" denilen dünya çapındaki amansız sorun. "Okinawa Mutfağı ve Yemek Örnekleri" gibi oldukça yabancı ve uzak coğrafyalı bir mideye hizmet konusu programa alındığı ve üstelik uygulamalı olarak tamam-

landığı halde, özellikle ülkemizi kasıp kavuran, çözümü yönünde hiçbir şey yapılmayan (yapılamayan değil) gıda terörünün kırıntısı yoktu. Bu durum, "terör" ile ve özellikle de "gıda terörü" ile savaşın ümitsiz oluşundan mı idi bilemem, ama hiç kimsenin umurunda değildi. bu hayat memat meselesi konunun eksikliği. Daha da kötüsü, önümüzdeki yıl yapılacak olan 13. Ütopyalar Toplantısı için önerilen konular arasında da yoktu "gıda terörü", "tüketim çılgınlığı" ya da bunlardan kaynaklanan sorunlar. Gerçi katılımcılar arasında "sağlıkçılar" vardı ve sayıları söyleyeceklerine ağırlık verecek yeterlilikte idi, ancak fazla konuşmadılar; ısrarlı ricalara rağmen, bazılarının "her beş yılda bir değişen tıbbi yaklaşımlara", "insan sağlığının parayla satın alınması", "gelen hastaya puan gözüyle bakılması", "insan sağlığının sömürülmesi" gibi geniş kapsamlı ve de derin yaralı sağlık sorunlarına değinen katkıları oldu ise de.

Bir de güzel yanı vardı 12. Ütopyalar Toplantısının: Konuşmacılar sözlerini noktaladıktan hemen sonra pılılarını pırtılarını toplayıp gitmediler; genellikle bu tür toplantılarda yapıldığı gibi. Bunun nedeni konuşmacılar arasında çok kodaman bürokratların ya da çok çok ünlü akademisyenlerin bulunmayışı mı, konuşmaların bir güzelim denize dalan bikinililerin fon oluşturduğu ve hemen oracıkta mideye gönderme yapılabilecek bir lokantada yer alması mı idi bilemiyorum. Sadece "Aklın Ekolojisi"ni sunan akademisyen ayrıldı kendi programının tamamlanmasından sonra; konuşmasını birçok yerde yapmak zorundaydı. Daha bir gün önce Türkiye'nin kuzeyinde bir ilimizdeydi, bugün Ege'de, yarın bir başka ilimizde olması gerekiyordu; söyleyecekleri önemliydi, acildi. Çocukluğumuzun masallarındaki demir çarık-demir asalı, bir amaç peşinde mesafeler kat eden kahramanları geldi aklıma. İyi ki şimdilerde dört tekerlekli ulaşım araçları var da, direksiyona geçtiniz mi hızınızı kendiniz ayarlıyorsunuz. Konuşmacının, "ille de örgütlenmenin güçlüğüne takılmak yerine, kişisel çabaların yararına" inananlardan oluşu belirgindi.

İzleyenler arasında kadınların sayısı epey kabarıktı ve yaş ortalamaları oldukça genç sayılabilirdi. Yararlı yorumlar yaptılar ve ilginç sorular sordular. Ama sunu yapan kadın yoktu. Bu durum, bir kadın izleyicinin ütopik konular arasında kadın-erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesi ile ilgili bir çalışmanın olmayışının nedenini sormasıyla daha da ilginç bir hal aldı. İronikti.

Öteki katılımcılar ne çıkardı bu toplantılardan bilemem, ama "Aklın Ekolojisi" başlıklı konuşmanın etkinliği ve isabeti, "Aydın İhaneti" başlıklı konuşmanın çarpıcılığı ve şaşırtıcılığı, ille de örgütlenmenin zorluklarına takılmak yerine kişisel çabaların yararının vurgulanması, bir eczanenin açılışında dağıtılan minik birer somun gibi lokmaların lezzeti, bir emekli öğretmen hanımefendinin vejetaryen yemekleri, ihtişamı karşısında eridiği o ünlü dağını, Egeli gazetecinin yazdığı gibi Karaburun'un yeşil-mavi karışımı renkli denizini, bin yılı aşkın yaşlarında oldukları söylenilen ağaçlarını -tam orta gövdelerinden öpme fırsatını bulamadı isem de- bir kez daha görüp sevgi ve saygılarımı sunuşum benim kazançlarım oldu.

- Hatic'aaniimm... huu... neredesin...

Elinde toz beziyle odalardan birinden çıktı Hatice Hanım.

- Buyur teyzem, hoş geldin, hele otur şöyle.

- Gidiyorum da seni bir göreyim dedim, bitti toplantılar.

- Bitti mi... aradığını bulabildin mi bari... taa Ankara'dan geldiğine değdi mi?

- Nerdee...

- Demee...

- Dedim bile, ama yetmez, yazacağım da.

- Günlerdir yiyip içip konuşuyorlardı, ne anlattılar ki bunlar...

- Kendi dualarına kendi aminlerini. Sen hiç televizyondaki amin görüntülerini izledin mi... açılan elleri, eller ve parmaklar arasındaki mesafeleri, parmakların eklem yerlerinden kırılışlarını, kolların göğe doğru yükselişindeki açıları ya da dizler üzerine yıkılışını, "Amiinn" deyişteki vurgulamayı ya da uzatmaları, başların kollar arasındaki yerini, göz kapaklarının göz yuvarlakları üzerindeki yerini, oturuş pozisyonlarını, dizlerin kırılıp popolara minder yapılışları, öne-arkaya dalgalanmaları, kameralara göre kıpırdanışları...

Peki neymiş onların duaları?

İşte... geveledıler durdular... aslı astarı bizim dertlerimizle, hayat memat meselesi sorunlarımızla doğrudan ilgisi olmayan şeyler.

Uff, hepten karışıyor aklım... harcanan onca para, zaman, emek...

- Neyse, çocukların nasıl iyiler mi?

- İyiler, iyiler. O gün akşam evde senin söylediklerini konuştuk, onların da varmış meğer olmayacak duaları... bir tatil sitesinde bir ev hayal ederlermiş, öğretmenlerininkini görmüşler de. Bizim adam bile katıldı konuşmalarımıza, ama onunkisi bambaşkaydı... Irak'ı, Amerika'yı, Rusya'yı, Çin'i karıştırdı işin içine...

- Senin adam da haklı, hem de çok haklı inan ki... Eee, sonra...

Fazla konuşamadık, aklımız karışınca uykumuz geldi, amin demeye dilimiz varmadı, yatıverdik.

- Neyse, çok takmayın kafanıza bunları kendinize iyi bakın (bu ithal deyimi de hiç sevmem ya...). Çocuklarınıza odaklanın, onlara iyi bakın, yedikleri-

ne, içtiklerine dikkat edin. Biliyorsun gıda terörü diye bir şey var ülkemizde...

- O da nesi a teyzem, giderayak bir şey daha attın ortaya, azıcık anlat hele.

- Aldırma... toplantılardaki sözde aydınlar bile aldırış etmiyorlar. Hem fazla uzatmayalım, patronun geliverir. O günkü gibi benim yüzümden azarlanmanı istemiyorum. Haydi hoşça kal.

Güle güle git teyzemm, sağlıcakla, uğurlar ola... Amanın dur hele, değneğini unuttun...

...

Önce otobüsle İzmir, sonra da trenle Ankara... 12. Ütopyalar Toplantısı'ndan dönüş güzergâhım. Yol boyu Hatice Hanım'a yaptığım "olmayacak duaya amin deme" benzetmesi üzerinde düşündüm. Ankara-İzmir arasındaki güzellikler bile gideremedi düşüncelerimin bu benzetmede yoğunlaşmasını. Eve gelir gelmez yumuldum kitaplara. "Ütopya"yı az çok bilirdik, dilimiz biraz dönerdi de, "dua" ve "amin" için dikkatli olunmalıydı. O halde önce "dua" için açtım sayfaları. Sözlükte deniliyor ki... *"dua Allaha yalvarma, Allahtan dilekte bulunma, yakarma, niyaz... dua ibadetlerin en şereflisi, en güzelidir... Çalışmadan dua eden silahsız harbe giden gibidir..."* "Amin" ise *"Allahım kabul et, dileklerimiz yerine gelsin demektir..."* Eskiden mahalle mektebine ilk başlayan çocuklar için yapılan merasime *"amin alayı"* denildiğini de ekliyor sözlük.

"Ütopya"yı sözlükle anlamak, anlatmak olmaz. Birkaç kitap karıştırdım. Taa 1516'dan beri çook şeyler söylenmiş, yazılmış bu konuda. İdeolojiler üretilmiş, çekişmeler, çatışmalar olmuş, umutlar yeşermiş, ümitsizlikler sürmüş, kitaplar, makaleler yazılmış, sayısız toplantılarda bu kavram ve getirdiği kavgalar, oluşturduğu düşünceler tartışılmış durmuş.

Kimilerinde cici, kimilerinde öcü olarak varlığını hissettirmiş; 12. Ütopyalar Toplantısı'nda da olduğu gibi. O halde, bu yazının içeriğine uygun olarak seçmek gerek ütopya ile ilgili sözleri...

"(...) barış ve mutluluk için öngörülen ideal bir toplumu savunan politik sistem... insanların mükemmel koşullarda yaşadığı ideal toplum... insan yaradılışının gerçek özelliklerini dikkate almayan, ama yine de özlemi çekilen sosyal bir model, fantastik bir toplum modeli... ütopyaları özlemek ya da bu tutumu benimseyip savunmak sosyal gereksinimlere bir reaksiyondur... sosyal mükemmellik tasarlanır, ama bunun yerine getirilmesi mümkün değildir... insanların gelecekleri için ümit ve amaçlarının oluşmasında ütopik düşüncelerin yararlı olduğu söylenir."

Hatice Hanım'ın çocuklarının hayal ettiği *"bir tatil köyünde bir ev"* ütopyasına gelince...

Bir zamanlar bizlerin de vardı böyle bir ütopyası. Bir kooperatif kurulup, yer satın alınıp inşaat hazırlıklarının başlamasından, yani *"olmayacak duaya amin demeye"*, yani gereğini yapmaya başladıktan neredeyse otuz yıl sonra içinde yaşanabilir hale geldi evler. Bu bir ömürdür. Bu zaman zarfında sürekli ödemeler yapıldı, hem de ödeme gücünü zorlayan miktar ve koşullarda; zorunlu başka gereksinimlerden fedakârlık ederek. Koşulların çekilmezliği nedeniyle üyelikten ayrılanlar çok oldu. Bunca güçlüğe rağmen evlerde yaşama şanslılığına erişebilenlerden, buradaki yaşam biçim ve koşullarının bunca yıllık zahmet ve sıkıntıya değer olup olmadığını düşünenlerin sayısı kabarıktır.

Site idaresi ve idarecisinin seçimi başlı başına bir sorundur. Üyelerin ödeme yapmaları zorunludur, ödeme gücü dikkate alınmaz; sitenin bakımı ve yönetimi için gerekli miktar mutlaka tahsil edilir.

Site sakinleri arasında gruplaşmalar ve gruplar arasında çekişmeler vardır. Özellikle site müdürü çevresinde halkalanan gruba göre bir hiyerarşik düzen kurulur ve marjinal gruplar oluşur. Aynı çatı altında yaşadığınız ve ortadan sadece bir duvarla ayrıldığınız komşunuzla bile ilişkiler olumsuzdur ve etkileri yoğun ve yıkıcıdır. Giderilmesi için de fazla bir şey yapılamaz. Evlerin dağıtımında uygulanan "ad çekme sistemi" yüklemiştir bu sorunları omuzlarınıza.

Buradaki yaşamın ana hatlarını mideye gönderme yapmakla ilgili işler, yüzmek ya da kumsalda pişmek oluşturur. Boşlukları da sözde sohbetler, amaçsız tartışmalar doldurur ve *"semantica"* -daha çok olumsuz yönleriyle- kendisini sergileyiverir.

Burada spor yoktur, sanatsal etkinlikler yoktur, cıvıl cıvıl çocuk sesleri yoktur, horozlar ötmez. Gürültü yasaktır, müzik sesi yasaktır. Günlük yaşamın belirli saatlerinde bazı şeyleri yapamazsınız. İlle de yapmak istediğiniz bir şey varsa site idaresinden izin almanız gerekir. Kişisel özellikleriniz -olumlu ya da olumsuz- hemen herkesçe bilinir. Fısıltı ya da sohbetik medya iyi işler. Ulusal medya olanaklarından önemlilerinin hemen her evde bulunmasına rağmen; çözümü için bireysel çabalara gereksinimi olan hayat memat meselesi acil sorunların yemek tabağınıza kadar getirilmesine rağmen.

Burası "doğa" değildir. "Kır" hiç değildir. İçinden kaçtığınız kentsel ya da kentimsi özellikler bir başka şekilde ve bir başka tür çekilmezlikle buradadır. Doğal altyapı daha kooperatif kurulduğunda -bir daha yerine getirilmesine imkân bırakmaksızın- sökülüp atılmıştır. Bir tek ağaç, çalı, diken, kınalı taş, yaban meyvesi, kır çiçeği kökleri bırakılmaksızın... Şimdiki minyatür bahçeler montajdır. Hemen her evi aynı çiçekler, aynı cüce çalılar süsler. Boyluca bir ağacın dikilmesine izin verilmez; deniz görüntüsünü engelleyeceği nedeniyle. Fauna diye de bir şey yoktur. Boyunları kurdeleli, tasmalı kedi

ve süs köpekleriyle, çenesine engel olamadığınız papağanlarla yetinmek zorundasınız. Bahçenizdeki kazlara, ördeklere, tavşanlara bir sınırlılık getirilmemiştir. Onlar sentetiktir. Gökyüzünden cömertçe dökülen ay ışığı, yıldızların ümit saçan parlaklığı, evrenin ihtişamı karşısında nefessiz kalma gururunuz sitenin cüce direklerine bağlı ampullerinin güçsüz ışıklarına kurban gider. Kısacası, huzur, mutluluk, özgürce yaşam, doğal yaşam, istediğinizi istediğiniz anda yapma keyfi sınırlıdır. Bu sınırlılığı sineye çekebilseniz bile, mutlu olduğunuzu sansanız bile, bu mutluluk monotonluğa dönüşüverir. Ve bu monotonluğu kırmak için atlarsınız dört tekerlekli araçlarınıza ve vaktiyle beğenmeyerek içinde yaşadığınız toplumla, oradaki çevre ve yakınlarınızla ilişkilerinizi yeniden ateşlersiniz. Bu çıkar yolu size sağlayan ulaşım ve iletişim araçlarının mucitlerine, bu icatları geliştirip tüketim pazarlarına sürenlerin hepsine rahmet okursunuz.

...

İyi de, bütün bunları Hatice Hanım'ın çocuklarına kim anlatacak... Anlatmak gerekli mi acaba; yoksa kendileri yaşayarak mı öğrenmeli. Nasreddin Hoca'nın ünlü fıkrasını anımsatıverirler anlatanlara... Bir zengin, Hoca'nın da bulunduğu bir toplulukta oturmuş tepsinin başına habire atıştırırmış baklavaları ve sonra da "*Oohh..., aahh... öldüüm...*" dermiş. Fazla dayanamamış Hoca, varmış göbeklinin yanına, çekivermiş tepsiyi önünden ve "*Biraz da biz ölelim be adam,*" demiş. İşte öyle. Yetişen neslin yetişkinlerden, onların deneyimlerinden yararlanma geleneği pek yaygın değil. Yetişenler "*olmayacak dualarını*" kendileri bulurlar, "Amin" demenin yollarını, yöntemlerini kendileri arasalar daha iyi değil mi...

"Çalışmadan dua eden silahsız savaşa giden gibi" olduğuna göre, kendi silahlarını kendileri üretseler daha uygun olmaz mı...

Madem dua ibadetlerin en şereflisi, en güzelidir, o halde yetişen nesli bu hasletlerin hazzından mahrum etmek doğru mudur...

Ancak, günümüzde hızla büyüyen ve her türlü sorunun kaynağını oluşturan tüketim çılgınlığı/gıda terörü bitişik ikizlerinin kıskacında nasıl beslenecek yetişenler; çalışmak için gerekli sağlığı ve gücü edinebilecekler mi. Onların bu yoldaki çabalarını desteklemek, gerekli önlemleri şimdiden almak yetişkinlerin sorumluluğunda değil mi...

Ya, örneğin, genleri değiştirilmiş gıdalarla (ünlü bir üniversitemiz Türkiye'nin otuzu aşkın yerinden getirttiği patatesleri laboratuvarlarında inceletti ve genlerinin değiştirilmiş olduğunu saptayarak ilgili bakanlığa bildirdi), lağım sularıyla sulanıp kimyasallarla gübrelenerek 45 günde pazara sürülen sebzelerle beslenen çocuklarımızın ve gençlerimiz biyolojik, fiziksel, sosyal ve hatta kültürel varlıkları garip, umarsız uçlar oluşturur, hastalıklar sakatlıklar üretiverirse..., "üretiverirse" değil, belki de üretmişse...

Bu durumun bilincinde olmak, gerekli önlemleri almak, uluslararası, hatta ulusal bir hukuk düzeninin oluşmasına katkıda bulunmak, hızla bir "sağlık savunma ordusu"nu hizmete sokmak (bir tarihlerde yapılan sivil savunma önlemleri gibi) zorunludur. Örneğin bir "ev kadınları sağlık savunma ordusu" mucizeler yaratır, yeter ki yetkililerin bu yöndeki bilinç ve politikası bu amaca yönelik olarak geliştirilsin ve genellikle küçümsenen "ev kadınlığı" özelliği hak ettiği düzeye eriştirilsin.

...

Ülke çapında ve küresel konumda sorunlar aldı başını gidiyor...

Kırk yıldan fazla bir zamandır aralarına katılmaya çalıştığımız AB ülkeleri "U dönüş"lerini çoktaan yaptılar; "zararın neresinden dönülürse kârdır" deyiminin gereğini uyguluyorlar. Biz neden duruyoruz. Onlara açık olan U dönüşler bizlere neden yasak, ya da ustaca engellenmesine neden göz yumuyoruz. Madem "zulme uğrayanların duası kabul olunurmuş", her türlü sosyal, ekonomik, politik, kültürel, ulusal, küresel sorunun kaynağı olarak gördüğümüz tüketim çılgınlığı/gıda terörü bir zulüm değil mi...

Aslında bu tür sorunların lokantalarda, deniz kenarı keyfine paralel, mideye hizmet verirken tartışılmasından medet ummak pek de akılcı değil; bu bir seferberlik durumunu gerektirir... Kapanacaksınız kapalı salonlara, alacaksınız başınızı avuçlarınız içine, aklınız neye erebiliyorsa yüklenecekseniz doooğru sahaya, uygulamaya; yapılabilen kadarını yapmak için; deneme-yanılma yöntemiyle de olsa... hiçbir şey yapmamaktan, sürekli laf üretmekten çok daha iyidir. Durumun vahim ve acil olduğunu haykırıyorlar... bilim adamları, uzmanlar, akademisyenler ve de halkın sorunlarını benimseyen bilinçli kesimleri... Umursamazlığımıza şaşmamak mümkün değil... Aşağıdaki alıntılar son aylarda çeşitli gazetelerde çıkan haberlerden aktarma:

"*Tarım ilacı yiyoruz... sağlıklı ürünler ihraç edilirken, iç pazarda hiçbir denetimden geçmeyen tarım ilaçlı ürünler satılıyor...*"

"*Kuş ölümlerinin çevredeki çiftçiler tarafından kullanılan bir kimyasal maddenin artırılmasından kaynaklanmış olabileceği belirtiliyor...*"

"*200 hektarlık alan yok oldu... yangında yaklaşık 200 hektarlık orman, bağ ve bahçe alanı zarar gördü...*"

"*Orman fotoğrafta kalacak... milyonlarla ifade edilen ağaç varlığı 500 bine indi.*"

"Bitki yerine beton bitiyor. İstanbul 1991-2001 arasında verimli arazilerinin yarısından fazlasını yitirdi."

"Türkiye'de son 40 yılda 1 milyon üç yüz bin hektar sulak alanın geri dönüşü olmayacak şekilde kaybedildiği..."

"Buzullar alarm veriyor. Atmosferdeki ısınma nedeniyle 2100 yılında Kuzey Kutbu'ndaki buzullar eriyecek, canlılar yok olacak."

"En kötü olanlar insanın yol açtığı afetler."

"Göller can çekişiyor..."

"Doğayla oyun oynanmaz."

"Dünyada 800 milyon çocuk aç, bunun 200 milyonu 5 yaşın altında..."

"Gen kaynaklarımız gitti gider."

"Tarım ürünleri korumasız."

"Gıda denetimi çok yetersiz."

"Gıdalar alarm veriyor."

"Sera dünyayı yakacak. Küresel ısınmaya yol açan gazların oranı 1991'den beri 20 kat arttı."

"Böceklerin 'uğur'u yok oluyor. Kimyasal ilaçlamalar nedeniyle zararlılar kadar yararlı böcekler de öldürülüyor. Kimyasal ilaçlama ve anız yangınları sonucunda biyolojik mücadelede büyük önem taşıyan uğurböceklerinin sayısının giderek azaldığı bildirildi."

12. Ütopyalar Toplantısı'ndan dönüş sonrası açmazlarımı bir tarafa dürüp, "gerçi kır kalmadı, ama bir küçük köşe bulunur belki" ümidiyle attım kendimi Ankara'dan dışarı. Ancak, bir küçük köşe ile yetinecek gibi değilim... ulu dağlar, derin dereler, şirin tepeler, koyu ormanlıklar, sarp kayalıklar canım çekiyor. Bu da bir olmayacak dua... Topraktan kaldırılan ürünün % 60'ını yem olarak tüketen özellikle davarların binlercesi benim canımın çektiği yerlerde yayılıyor. Onları güden çoban köpeklerinin havlamaları da benim haddimi hatırlatıveriyor. Daha fazla ilerlemeye olanak vermiyorlar. İyisi mi ben yine köyüme gideyim, dikenli tellerle çevirerek kıyımdan kurtardığımı sandığım kendi kırıma, düşüncesiyle geri dönüyorum...

Varıyorum ki kendi kırıma neler olmamış... Havada gerili telefon kablolarını kesip çalanlar talan etmişler her azayı... kır çiçeklerimi ezmişler, genç fidanlarımı kırmışlar, yetişkinlerde dal budak bırakmamışlar; yakışıklılıkta çevrede benzeri olmadığına inandığım çamlarıma pek dokunamamışlar ise de... Eh, rüzgâr da uğramış arada bir ve gerekeni yapmış; kim bilir taa nerelerden önüne katıp getirdiği plastik torbaları takıvermiş tellere, dallara, boylarının uzunluğuyla övünüp kırım kırım kırıtan kavaklarımın tepelerine, iri taşlara... Nasıl ağlamazsın bebeler gibi, yere oturup tepine tepine...

İyisi mi haydi geriye, Ankara'ya... Yol boyu pislik, poşetler, kutular, kartonlar... mola çeşmelerinin dibine kadar, dinlenme tesislerinin sınırlarına kadar... Tarlalar boyu çuval çuval patatesler, soğanlar, kavun-karpuz yığınları; hasat edilmelerinde, pazarlanmalarında yarar görülmeyen ürün fazlalıkları ve de yakılmış anızlar... Hani neredesiniz, kimyasalları boca edip "bire elli ürün" alanlar, paylaşımcılar, paylaşamayanlar, Afrika'daki açlardan bahsedenler... Hani neredesiniz uluslararası ilişkiler uzmanları...

Ve de köy kenarlarında doğal gübre, hayvani gübre yığınları...

Hani neredesiniz organik/ekolojik/biyolojik tarımcılar... Üretim maliyetini düşürerek ürünleri tüketiciye daha ucuza sunabilmek için çare arayanlar... Bu gübreler tezek olarak yakılmıyor gayri, seller alıp götürüyor kim bilir nelere... Nasıl çınlatmazsın genç bayan akademisyenin kulaklarını; 2004 yılında yapılan bir toplantıda sunmuştu araştırmasının özetini: Sahra tozunun alternatif organik tarım gübresi olarak kullanım potansiyeli araştırılmış ve anlaşılmış ki saha tozu doğal bir bitki besin maddesi olarak sürdürülebilir tarımda, organik tarımda alternatif bir gübre olarak kullanılabilecektir. Seçim bizim tarımcıların; sahra tozlarının peşinden mi giderler, yoksa köy kenarlarında yığılı, bizim dört ayaklı dostların ürettiklerini sellere kaptırmamanın yollarını mı ararlar...

Çocukluğumda bize pirincini ayıklattırıp eşinin bakkal dükkânında satışa sunan komşumuzun tarlalarında üreyen yapışık ikizler gibi patateslerin, domateslerin, biberlerin yerini cam biblolara benzeyen fabrikasyon hemcinsleri aldı çoktaandır; onlarla besleniyoruz. Anacığımın babasından naklen söylediği *"bina ve zina artışı"* da alabildiğine... Balkonunda pirinç ayıkladığımız evimizin yerinde yeller esmiyor ne yazık ki... Dev bir apartman dikmişler, cadde katında özenle tasarlanmış "süper market"iyle tüketim çılgınlığına hizmet veriyor, gıda terörünü hiçe sayarak.

Çin ile Hindistan arasında 47 bin kilometrekarelik küçücük bir ülke ve bu ülkede de dua bayrakları varmış, her evin tepesinde ve doğada görülebilecek bir yerlerde; bir gezi dergisinde yazıyordu. Küçücük de olsa dua alıntısı eklememiş yazar...

Bizimkisini de bayraklaştırsak mı acep...

Bat be Dünya... hak ettik.

"Amin"i yok bu duamızın.

Ama..., ya Kaiser Heinrichs'in mezarındaki terazinin ibresini ortaya doğru kakalayıverirse bir densiz.

Öykü

ÇELİŞKİ

Neriman ÇELİK

Mavi yeşil bir ilkyaz sabahıydı.

Güneş bulutlar arasından kaçamak ışıklarını, uykulu kıpırtısız sular üzerine yayıp coşkuyla okşuyor, arada bir bulut çıkıp bu coşkuyu gölgelliyordu. Ada'ya giden ilk vapurun güvertesindeydim. Bu dinginliğin, vapurun çevresinde dans eden beyaz köpüklerin sesiyle gizli bir uyumu vardı. Her şey bu kadar berrakken, benim ruhum bulanık suların derinliklerindeydi.

Bir an vapurda oluşumdan pişmanlık duyuyor, birkaç dakika sonra bu zayıflığımdan utanıyordum. Ada'ya yaklaştıkça içimdeki dalgalar daha büyümeye başladı. Korku muydu, endişe miydi? Neydi beni bu kadar kıskacına alan? Hayır! Hayır! Nedenini elbette biliyordum, ama sona yaklaşmanın acısını hissettikçe düşüncelerim iyice bulanıklaşıyordu.

Engin'le üç yıldır aynı okul, aynı bölümde, son iki yıldır da aynı öğrenci evinde kalıyorduk. Engin bana yakın olabilmek için kendisine hazırlanmış dairesinden ayrılıp, burslu dört arkadaşımla tuttuğumuz öğrenci evine gelmişti. Bu iki yıl boyunca aşkın ve yaşadığım sınıflar arası çelişkilerin ortasında kalmıştım. Bizim koşullarımızda yaşamaya gayret ediyor, sınıfının alışkanlıklarını yenmeye çalışıyordu. Tüm bunlar beni kaybetmemek için miydi? Ya sonra?

Ne Engin'den ayrılabilecek kadar güçlü, ne de karşısında olduğum sınıfın içine girebilecek kadar güçsüzdüm.

Milyonların çektiği sefaletin, acıların, yasakların nedenini biliyor ve bu acılardan payını almış bir ailenin içinden geliyordum. Yaşadığım aşk ve çelişkiler beni parçalıyordu. Yaşamları boyunca eşitlik için mücadele etmiş ve bunun bedelini de çok ağır ödemiş bir anaya, babaya bu ilişkiyi nasıl anlatabilirdim? Birçok kez anlatmayı denediysem de yüreğim elvermedi. İlişkimi iki yıldır ailemden saklamanın ağırlığını da taşıyordum.

Engin yaz tatilinde, Amerika'daki şirketlerine çalışmaya gitmiş, babasıyla beraber yeni dönmüşlerdi. Orada bulunduğu süre içerisinde, yaptığımız telefon konuşmalarımızın birçoğunda, dönüşte ailelerimizle tanışmamızı istiyordu.

Bu gelgitlerimi, vapurun, iskeleye yanaşıyoruz düdüğü bitirdi.

Olabildiğince ağır adımlarla çıkışa doğru yürüdüm, sanırım vapurdan en son ben indim. Engin iskele çıkışında beni görünce hızlı adımlarla yaklaşıp, sıcacık kucaklayıp, alnıma bir öpücük kondurdu. Yeniden sarıldı, sonra sırt çantamı alıp, kolunu omzuma sımsıkı sardı. Bulutlar bir anda saklanmış da güneş tüm ışıklarını Engin'in gözlerinden dünyaya yayıyor gibiydi. Yürümeye başladık. Şu anda Engin'in hem çok yakınında hem çok uzağında hissediyordum. Ya da yaklaştıkça uzaklaşıyor, uzaklaştıkça yakınlaşıyordum.

Engin bendeki gerginliğin hemen ayırdına vardı, rahatlatmaya çalıştı. Bense bu yanlış anlaşılmayı engellemedim. İçimdeki fırtınaları Engin'in anlayabilmesi elbette pek olası değildi. Bulutlar yeniden gökyüzünü sardı ve yağmur çiselemeye başladı. Köşke varıncaya kadar biraz ıslandık.

Köşke vardık, zili çaldığında güler yüzlü bir hizmetli kapıyı açtı. Yağmur nedeniyle bahçede hazırlanan kahvaltının limonluğa geçirildiğini ve hanımefendinin de bizi orada beklediğini bildirdi. Yaklaşık beş dönümlük bir bahçenin içinde dört katlı bir köşktü. Oldukça şaşaalı bir salondan geçip limonluğa girdik. Yapay su şırıltıları, çiçeklerinden yaprakların görülmediği kamelya ağaçlarının altında hazırlanmış masanın bir ucunda annesi, diğer ucunda babası oturuyordu.

Gelirken özellikle en yıpranmış tişörtümle kotumu giymiştim. Tanıştırılırken, tepeden tırnağa şaşkın gözlerle süzüldükten sonra, köşk bir tiyatro sahnesine, içindekiler de oyuncuya dönüşüverdi. Tek oğulları Engin'i kırmamak için olsa gerek, uyarılmış bakışlarla ve yüreklerinin kaldırabileceği ölçüde gözlerini kaçırarak benimle havadan, sudan, okuldan, burstan konuşmaya gayret ediyorlardı.

Kahvaltı sonrası kahve odasına geçildi. Sanki dünyada onların dışında hiçbir canlı yaşamıyormuş gibi, yapay konular ve sorunlar yaratılıp, aralarında boş boş tartışıyorlardı. En büyük sorunları bahçıvandı. Eli yüzü düzgün, işine düşkün bir bahçıvan bulamamışlardı.

Anlamsızca yaşanan kuralların zincirlerini sürükleyerek kahve sonrası konuk salonuna geçildi.

Bir an Engin'le göz göze geldik; iki yıldır beraber yaşadığım Engin'in gözlerine, beni kendine bağlayan bakışlarının yerine, sınıfıyla uyumlu pırıltısız bir bakış yerleşmişti.

Bu bakışlar, yaklaşık iki saattir benim de oyuncu olduğum bu sahnede yaşanan saçmalığın dehşet verici bunaltısını dağıtıp, berraklaştırdı. İki yıldır yaşadığım çelişkiler bir anda anlamını yitirdi.

Yığınların üzerine egemenlik kurmuş, resmi bir yağmanın yarattığı cennetlerinde, ezilen insanların çığlıklarını görüp, duymamalarını şimdi daha iyi kavradım. Belki de gereksinimim olan, bu insanların arasında geçireceğim bu zaman dilimiydi.

Onların bana Engin'i üzmeme pahasına sormaya cesaret edemediklerini ben sahneden ayrılıp, hiç olmadığım kadar kendimden emin bir duruşla anlatmaya başladım. Babamın ve annemin öğretmen olduklarını, babamın siyasi suçundan dolayı her ikisinin de öğretmenlikten atıldıklarını, babamın uzun yıllar hapis yattığını şimdiyse küçük bir sarraf dükkânlarının olduğunu ve burada sistemin esiri olmuş, sosyal ilerleme inancı olmayan apolitik bir kuşağın gençleriyle sohbetler düzenlediklerini, yaşam karşısında korku duymamalarını, bu düzenin mutlaka bir gün değişeceğinin umutlarını aşılayıp yüreklendirdiklerini. Halbuki doğa bize ne kadar da açık gösteriyor; hepimiz insanız, ayrıcalıksız olarak bir kadının karnında dünyaya çıplak gelip yine hepimiz çıplak olarak toprağa geri dönüyoruz. Bir avuç insanın buna sırtını dönüp, kurdukları çarkın dişlilerinde insanları öğütmesini, kendi türüne yaşattığı bu vahşeti nasıl kabul edebiliriz.

Birden sustum. Annesinin yüzü sararmış, babasının ise yüz kasları gerilmişti. Belli ki benim onurla anlattıklarım onların yaşam karşıtı sahte ahlakı karşısında fazla cüretkâr kalmıştı. Daha fazla vaktim olmadığını söyleyip onları yapay dünyalarıyla baş başa bırakıp ayrıldım.

Ben reddettiğim sınıfın bir parçası olamayacak kadar insandım. Dışarı çıktığımda bulutlar dağılmış, göğün mavisi doğanın yeşili sarmaş dolaş, sarı mimozaları koyunlarına almış, insanın içine sevinç dolduruyordu.

Arnavut kaldırımı yollardan hızla iskeleye indim.

MADIMAK SOBA

soğuk
terli
düşler
değildi
gördüklerim
Sivas
denen
o evde
Madımak
sobasında
şiirlerim
yakıldı
o yüzden
türkülerim
duman
kokar
bir
tadımlık
bile
kalmasın
diye
benden
külümü
havaya
savurdular
ilk
yağmurla
yeryüzüne
yağdım
bir madımak
tomurcuk
yeşersin
diye

Tekin AĞACIK

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

4 Mayıs Perşembe

"*Ortak yaşamda ilişkilerimiz nasıl olmalı*," diye sorar Aristoteles. Bu soru, beni de çok uğraştırıyor.

Dün gördüğüm üç olayı anlatmalıyım.

Birincisi Sıraselviler'de. Taksim Sayrılarevi'nin oralarda. Üç kişi, rahatsız edici ses çıkaran bir aygıtla, yolun ortasına asfalt yama yapıyor.

Hiçbir önlem alınmamış. Yola yama yapma yüzünden yol daralmış, taşıtlar sıkışmış. Yolun neden tıkandığını bilmeyen sürücüler, uzun uzun düdüklere asılmış.

Ben rahatsız oldum. Yola yama yapanlar kılını bile kıpırdatmıyor.

İkinci olay. Öğle yemeğindeyiz. Birden karşı masadan biri bağırdı, "*Lan hıyar, ordan gelinmez*" Cep telefonuyla arkadaşına lokantaya nasıl geleceğini anlatıyor haykıran bir sesle.

Üçüncü olay. Saat 22.00 suları... İstiklal Caddesi'nden geçiyoruz. Birden bir gürültü... Adamın biri, yolda bir şeyler yapıyor balyozla...

Bu üç olay ortak yaşamda ilişkilerimizin tırıl olduğunu gösteriyor. Büyük... ezici çoğunluk, "*Şunu yaparsam insanlar rahatsız olur mu*," diye düşünmüyor. Düşünmesine de gerek yok. Çoğunluk böyle yaşıyor.

"*Asfalta yama yapılacak, yola önlem alayım, insanlar rahatsız olmasın.*" Böyle düşünülmüyor. Çünkü rahatsız olan yok. En azından kendisi bundan rahatsız olmuyor.

Telefonda arkadaşına haykırıyor. Kendisi bundan rahatsız olmuyor. Kendisi rahatsız olmadığı için kimsenin rahatsız olabileceğini düşünmüyor. Gerçekten de bir iki kişi dışında kimse rahatsız olmuyor.

Bencileyin bir iki kişi rahatsız oluyor, aldıran yok ona da.

Peki n'apmalı.

Yönetimle ilgisi yok bunun. Telefonda haykıran kişiye bir görevli gelip de, "*Haykırıp durma, doğru dürüst konuş*," dese, bu, özel hayata, demokrasiye aykırı görülür.

İsviçre'de yaşayan bir tanıdık anlatmıştı. Saat 22.00'den sonra yıkanırsan, polis uyarıyormuş.

Pek şaşırılmıştı buna. "*Yıkanmanın da saati mi olurmuş*," diye. Oralarda oluyormuş işte.

Önlem almadan yol yapımı... lokantada telefonla haykırma... gecenin bir saatinde balyozla iş yapma... bunlar bize özgü yaşama kültürü.

Ortak yaşamda ilişkilerimiz kimseyi rahatsız etmeme ilkesine dayanmalı dersem, bunun hiçbir anlamı olmaz. Çünkü karmaşık bir sorun var karşımızda. Sözgelimi, "*Telefonda haykırma*," desek, "*Haykırmıyorum*," diyecektir.

Karmaşık sorunun birinci bölümü bu. Haykırma nedir, önce bu anlatılacak. Ama "*Haykırmıyorum*," üstüne, haykırmanın n'olduğu anlatılmalı.

Konuşma şöyle de gelişebilir.

- Ses gitmiyor da onun için haykırdım.

Bu durumda ne denebilir. Ama daha kötüsü de var. Şöyle de diyebilir.

- Haykırıyorum lan, sana ne.

Hadi bakalım, ayıkla pirincin taşını.

Bunlar karmaşık sorunun ikinci, üçüncü bölümleri...

Tamam, haykır, ama insanlar rahatsız oluyor, dersen, çevredekilerin, "*Hayır, biz rahatsız olmadık*," demeleri kesin...

Çevredekiler böyle demese bile, haykıranın birden ayağa fırlayıp, "*Rahatsız olan var mı lan*," diye haykırması karşısında, "*Yok abi, ne rahatsız olması, ne güzel sesiniz varmış, bize bir uzun hava çekseniz*," diyenler bile olabilir.

Hani bir de yemeği kendin seçip, tepsiyle kendin taşıyorsun ya, böyle yerlerde, kimileyin titiz yemek seçicileri dakikalarca seçemiyor yemeğini... O, yemek seçerken oluşan kuyruk, kimileyin sokağa taşıyor...

- Hadi seç, seçeceğini, desen, yemek seçme özgürlüğü gündeme gelebilir.

Söylemiştim, karmaşık bir sorun bu.

Peki, Aristoteles ne diyor acaba ortak yaşamda ilişkilerimiz üstüne. "*(...) güzele ve yararlıya göre*," davranılmasını istiyor Aristoteles. (*Nikomakhos'a Etik*, çev.: Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998, 1127a.)

Görüyorsunuz değil mi, başkalarıyla ilişkimiz konusunda Aristoteles'ten ne kadar gerideyiz.

8 Mayıs Pazartesi

Bu sabah, İstanbul'da gökyüzü sıkıştırılmış bulutlarla kaplıydı, iç içe girmişti bulutlar. Gökyüzünün bu konumu ülkemin konumunu aklıma getirdi.

Türkiye'de de sorunlar sıkıştırılmış durumda. Bu sorunları sıralasam, *İnsancıl*'ın sayfaları yetmez.

Ama sorunlar korkutmuyor beni. Her ülkede sorun vardır, sorun da olabilir.

Beni korkutan şu. Sorun çözmüyoruz biz. Sorunları konuşuyoruz. Birbirimizi itekliyoruz. Dahası ben, bu işi, sorun konuşmayı, sorunlar için saç saça, baş başa kavga etmeyi seviyoruz, diyebilirim.

Söylemek istediğim şu. Sorunlarımız sorun değil. Bizim asıl sorunumuz, sorunları çözmeyişimiz. Beni korkutan bu. Sorun çözmeme alışkanlığı var bizde.

Nerden geliyor bu alışkanlık.

Nerden olacak, aileden başlayarak, eğitime kadar uzanan bir süreç bu. Bu nedenle kişisel ilişkilerde de sorun çözmüyoruz, itişip duruyoruz.

Kişisel ilişkilerde sorun çözmeme alışkanlığı toplumsal sorunlara da sıçrıyor. Çözülmeyen sorunlar birike birike tıkış tıkış geliyor üstümüze.

Sorunun kendiliğinden çözüleceği inancı da var bizde. Sorunların altında inim inim inliyoruz... Bu açıdan şaşılacak derecede dirençliyiz. Hiçbir halk, bizcileyin dirençli değildir bu konuda. Bizdeki sorunlar, başka ülkelerde olsa halk çatlar. Her ülke cuntacılarını yargıladı. Biz cuntacılarımızla birlikte yaşıyoruz. Sorunla yaşama alışkanlığı bu.

Sözgelimi, bir kaldırım yapıldığının ertesi günü yeniden kazılabilir Türkiye'de. Çukurlardan atlaya atlaya yürürüz. Belki söyleniriz, ama aldırmayız.

Aldırmayız, çünkü kendimiz öyleyiz. Sorunların içinde büyümüşüzdür. Çözmediğimiz bir dolu sorunumuz vardır. Sözgelimi, kararsızlığımız, tıkıştıra tıkıştıra yaşamamız bir sorundur. Yakınır dururuz bundan. Ama çözmeyiz.

Geçende bir genç geldi. Şunları anlattı. Bir atölye kurmuşlar. Yetkeye karşı çıktıkları için, yetke kuracak birini almamışlar içlerine. Kararlı, disiplinli bir çalışma yürütecekler.

İki ayda çökmüş atölye.

Şöyle dedi genç, "*Eleştirdiğimiz ne varsa, hepsini yaptık biz. Sonunda dağıldık.*"

Üzüldüm. Ama n'apılabilir. Bizim tipik karakterimiz bu. Disiplinli, kararlı bir hayat yaşayamıyoruz.

Geçen gün biri anlattı. "Kültürleşme" için gittiği yerleri sayıp döktü. Başım döndü. Olanak yok oralardan yararlanmasına.

Bazarov'u düşünürüm böyle durumlarda. Hayatı, tıkıştırarak yaşadı Bazarov.

Düşünebiliyor musunuz, bir ay sonrasını tasarlamadan yaşayanlar çoğunlukta bu ülkede. Aklının köşesinden geçirmediği bir dönemece girebiliyor bizim insanımız.

Tasarımsız, ordan oraya koşturup duruyoruz bilinçsizce... Sonra birden yoruluyoruz. Dinlenmemiz gerektiğini düşünüyoruz.

Bilmiyor. Yorgunluğunun nedeni çok çalışman değil. Hem çok çalışmadın sen.

Tasarımsız yaşıyorsun, ordan oraya vurdun kendini. Disiplinsiz, kararsız yaşadın. Bu nedenle yoruldun.

Bizim temel sorunumuz bu.

11 Mayıs Perşembe

Capelle, Gorgias için şöyle der, "*(...) Gorgias aslında hiçbir şeye inanmamakta ya da yeryüzünde tek bir şeye inanmaktadır: Sözlerin gücüne.*" (W. Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, çev.. Oğuz Özügül, Pencere Yayınları, 2006.)

Sözün gücüne inanmakta haklıydı Gorgias, "*Söz var yılanı deliğinden çıkarır,*" demekte haksız değil eskiler.

Sözü şuraya getireceğim. Süleyman Demirel, türbanlı kızlar için, "*Arabistan'a gitsinler, orda okusunlar,*" dedi.

Bu söz, yıldırım gibi düştü türbanlıların içine... Hem türbanlılar, hem türbanı savunanlar eleştirdiler Demirel'i.

"*Arabistan'a gitsinler,*" sözünün acıtıcı, gönül kırıcı olduğunu söylediler.

Demirel'i eleştirenler, ona bir zaman övgüler düzenlerdi. Demirel "Bir bilendi" onların gözünde. Demirel'le ilgili övücü sözlerini unuttular. Demirel'in türbanı öven sözlerini çıkardılar, "*Bakın, bir zamanlar türbanı övmüştünüz,*" dediler.

Ama bir zamanlar, sizler de Demirel'i övmüştünüz. Ne çabuk unuttunuz bunu.

Bu çekişmede hiç konuşulmayan, unutturulmak istenen bir nokta var. Şimdi Demirel, "*Arabistan'a gidin,*" dedi ya, hop oturup hop kalktılar ya... bunlar, bir zamanlar, "*Solcular, komünistler Moskova'ya,*" diye ortalığı inlettilerdi.

İsmet İnönü, "*Ortanın solu,*" dedi mi, bunlar bağırırdı, "*Ortanın solu, Moskova'nın yolu*"

Hiç düşünmezlerdi, bu sözlerin iç acıtıcı, gönül kırıcı olduğunu. Üstelik bunu, yıllarca, milyonlarca kez söylediler. Söylemekle kalmadılar, yazdılar da...

Şimdi bu söz, döndü dolaştı "*Arabistan'a gitsinler*"e dönüştü.

Ne anlama geliyor bütün bunlar.

Söz, iki yanı da keskin kılıca benzer. Söz söylerken özenli davranmak gerekir. Hasmını vururken, o sözün bir gün gelip seni vuracağını da hesap etmelisin...

Yaşama ustası olmayanlar, sözün vurucu gücüyle coşup, akıllarına ne gelirse söyler. Boğaz dokuz boğumludur. Bir söz söylemeden önce iyi düşünmelidir. Ağızdan çıkan söz, sözüne değer veriyorsan, seni bağlar.

Yok, ben ağzıma geleni söylerim diyorsan, yolun açık olsun. Ama unutma, o söz, bir gün gelir seni vurur.

Moskova yolu, Arabistan yoluna dönüştü işte. Türbanlıların incindiğini biliyorum. Ben de incinmiştim Moskova yolu dendikte.

Türban takanlardan, türbanı savunanlardan özür bekledim günlerce. "*Bizler bir zamanlar Moskova yolu diye bağırırdık. Bu sözün ne kadar incitici olduğunu o zamanlar anlamamıştık. Meğerse ne kadar inciticiymiş. Özür dileriz,*" demelerini bekledim.

Kimse özür dilemedi.

Demek, incittiklerini bile anlamamışlar.

12 Mayıs Cuma

Yazmasam da olurdu, ama içimdekini niye saklayayım, dedim. Fransa'da "Ermeni soykırımı savlarının yadsınmasının suç sayılması" için bir yasa önerisi verildi.

Bu yasa önerisi benimsenirse, karşı savı savunamayacaksın. Bu konuda düşünceni söyleyemeyeceksin.

Halkların tarihi kıyımlarla doludur. Sümerlerden başlar hak savaşımı. Hak savaşımlarını tarihi süreçlerde hep ilericiler başlatmıştır.

Komünist Parti Manifestosu yayımlandıktan sonra hak savaşımında komünistler hep önde olmuşlardır. Eşitlik, adalet, özgürlük soyut bir kavram değildir komünistlerce... Her alanda bunun savaşımını verirler.

Şimdi geliyorum Fransa'daki yasa önerisine. Bu öneriyi Sosyalist Partili Christopher Masse veriyor, Komünist Partililer de destekliyor.

Ben bunlara sen nasıl sosyalistsin, sen nasıl komünistsin diyorum.

XX. yüzyılın başlarında Anadolu'da yaşananları, nasıl olur da XXI. yüzyılın kavramlarıyla açıklamaya çalışırsın.

Yozlaşmış burjuva demokrasinin oy sepetinden fazla oy çıksın diye yapmıyor musun bunu.

Diyelim, soykırıma gerçekten inanıyorsun, böyle düşünüyorsun. Peki, karşıt düşünceyi niye susturuyorsun.

Bu yasaklama burda durmaz. Oy avcılığı yüzünden birçok düşünce yasaklanabilir.

Bir tutucunun yapması gereken işi, değil bir sosyalist, bir komünist yapıyor.

Burjuva demokrasileri insanların, özellikle çalışanların sorunlarını çözemedi. Bu durumda komünistlerin önemli görevleri var. Fransız komünistlerinin bu konuda n'apılması gerektiğini düşünmesi, çözüm üretmeleri zorunlu.

Ama bu zor.

Burjuva parlamentosunun, insanın kaslarını gevşeten ılık salonlarında dolaşmak, komünist olmak için yeterli.

Lenin'in *Devlet ve İhtilal* adlı bir eseri vardır (çev.: Kenan Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1994). Fransız komünistleri bu eseri okudu mu acaba.

15 Mayıs Pazartesi

Marks şöyle der, "*On yedinci ve on sekizinci yüzyılların diplomalı, loncalı ya da üstüncelikli okumuş adamları, doktorları ve başkaları, renksiz üniversite yazarları, sıkı saç örgüleri ve yetkin bilgiçlikleri ve kılı kırk yarıp pireyi deve yapan tezleriyle, halk ile usun, yaşam ile bilimin, özgürlük ile insanlığın arasına girdiler.*" (K. Marx - F. Engels, *Yazın ve Sanat Üzerine I*, çev.: Öner Ünalan, Sol Yayınları, Ankara, 1995.)

"*Halk ile usun, yaşam ile bilimin, özgürlük ile insanlığın arasına*" giren yetkili yazarları eleştirir Marks, "*yazınımızı yaratanlar yetkisiz yazarlardı*" der.

Marks'ın söyledikleri tıpatıp ülkemize uyuyor. "*Yetkili sanatçılar*" bütün köşeleri tutmuş durumda. Gazetelerin kitap ekleri bunlarla dolu. Onları öven yazılar, onları öven söyleşiler, onların reklamlarıyla birlikte süslüyor sayfaları...

N'aparlarsa yapsınlar bir türlü dikiş tutmuyor. Sanata uyguladıkları şiddet her yerde geçerli değil.

Deniz Saraç'ın yeni çıkan *Yolculuk* adlı şiir kitabı şiddetin her yerde geçerli olmadığını gösteriyor. (Deniz Saraç, *Yolculuk*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.)

Deniz Saraç'ın şiirleri aydınlığa götürüyor insanı. "*İçimdeki Dünya*"da şöyle diyor. "*Sabahladık yine / bir ben... / bir bendeki dünya // aldın bir yana koydum beni / bir de bendeki dünyayı // ben küçük kaldım / dünya büyüdü // küçüldükçe... küçüldükçe ben / dünyanın içinde bir an oldum... / sabah oldum.*"

"Gılgamış" adlı şiirinde Gılgamış kaderini ellerine almak isteyendir. "*gılgamış... savaşçı... yılmaz / gılgamış karşı koyan tanrılara... / gılgamış yazmak ister kaderini elleriyle... // var git / şimdi ölümsüzlüğü ara.*"

İnsan nerde Deniz Saraç orda. Ortadoğu'da, Ebu Garip'te.

Küçükburjuva bilincini aşamayan şair, bunalımını nesnel gerçeklik sanır. Estetik nesne olamayan şiirlerini kafamıza boca eder. Yaşamaktan nefret eder insan. Bu şiirin serüveni çıkmaz sokakta bitecek.

Deniz Saraç'ın şiirleri yaşamayı sevdiriyor insana. Kul köle yaşamak değil bu. Kaderini eline almak için savaşım vererek yaşamak... "*ateşin kaynağı kendinde / büyük yangınlar çıkararak*" diyor şair Deniz Saraç, aydınlığı gösteriyor insana.

17 Mayıs Çarşamba

İki hafta önceydi, Berrin Taş'la Güngör Gençay'ın yayınevindeyiz. Konuşuyoruz. Ben bir ara "*Köy Enstitüleri kapatılmasaydı,*" dedim. Güngör Gençay, "*İşlevini bitirmişti Köy Enstitüleri,*" dedi. Güngör Gençay'ın bu görüşüne katılmadım.

Bir süre bu konu üstünde konuştuk.

Ne Güngör Gençay'ın, ne benim aklıma geldi yumruklaşmak, "*Vay sen, nasıl olur da benim düşünceme karşı çıkarsın,*" diye.

Hiçbir düşüncelerine katılmadığım dergiler, gazeteler var Türkiye'de. Romanlarını, öykülerini beğenmediğim yazarlar, şiirlerini beğenmediğim şairler var.

Hiçbirinin kişiliği için kötü düşünmedim. Bu bir yana, beni aşağılayanlara, sövenlere de kötü gözle bakmadım.

Karşı olduğum bir düşüncenin susturulmasını istemedim. İçimden, "*Şu gazete batsa, şu yazar susturulsa,*" diye geçirmedim.

Şimdi bunları niye yazdım.

Cumhuriyet gazetesine üç kez bomba atıldı. Hrant Dink'le Aydın Engin'e yargıyı etkileme girişiminden ötürü dava açılmış. Duruşma sırasında Aydın Engin'le Hrant Dink'e tükürmüşler, bozuk para atmışlar. "*Gel de temiz Türk kanı gör,*" diye bağırmışlar.

Ben, bunları yazarken haber geldi. Danıştay 2. Dairesi'ni basmış biri. Silahla taramış yargıçları. Beş kişi yaralanmış.

Bu ülkede düşünceye saygı gösterenler var. Ama karşı düşünceyi, bombayla, silahla, tükürükle susturmak isteyenler de var.

Düşünceye, bombayla, silahla, tükürükle saldıranları polis önlesin, demekle sorun çözülmüyor. "*Ben çoğunluk gibi düşünmüyorum. Polis gönderin beni korusun,*" mu diyeceğiz.

Üstünde ağırbaşlılıkla durulması gereken şu. Biz elli yıldır, bu noktayı niye aşamadık.

Ben bu ülkenin insanıyım. Düşünceye saldıranlar da bu ülkenin insanı. Ama neden ortak bir noktaya gelemedik.

Ortak nokta şu. Senin düşüncene katılmıyorum. Düşünceni eleştiriyorum. Biz neden bu noktada değiliz.

Sorun yalnızca karşı düşünceye bomba atmak değil. Bomba atmıyor, ama sövüyor, aşağılıyor. Burda da sorun var.

Böylesi kişiler için, düşünmeme alışkanlığı var bunlarda diyorum. Düşünmeme alışkanlığı olduğu için düşünmenin bilince verdiği tadı bilmiyorlar.

Türkiye'de düşünme alışkanlığına alıştırılmıyor insan. Ne evde, ne okulda, ne üniversitede. Bilerek düşünme alışkanlığına alıştırılmıyor insan. Düşünürse birçok yanlışlığı görecek de ondan. Bu, bir. Düşünme alışkanlığının gerçekten korkutucu bir yanı vardır, bu iki. Düşünmeye başladın mı kendini değiştirmeye zorlarsın. Beğenmezsin kendini. Tırıl bulursun... İşte bu korkutur insanı.

Stendhal'in *Kızıl ve Kara*'sını yeniden okudum (çev. Bertan Onaran, Payel Yayınevi, İstanbul, 2005). Sonra bir yazı yazdım.

Bakın n'oldu, Balzac üstüne de yazayım dedim. Yazamadım. Demek Balzac üstüne bilgim yokmuş dedim. Ama ben bu durumda bile on sayfa yazabilirim Balzac'la ilgili. Şişirme olur bu yazı. İşin ilginci kimse de "*Bu yazı şişirme,*" demez. Ya bilmediği, anlayamadığı için demez, ya da "*Şişirmişse şişirmiş bana ne,*" der.

Ben, kendime saygımdan ötürü hiçbir yazımı şişirmedim.

Peki n'apıyorum şimdi. Balzac çalışıyorum. Düşünmenin sonucu bu.

İki noktayı aşmalıyız. Birincisi, düşünen insandan korkmamalıyız. İkincisi, düşünmenin bizi değiştirmeye zorlamasından korkmamalıyız.

Bu iki noktayı aşamadıkça düşünme alışkanlığı edinemeyiz. Düşüncenin üstüne silahla, bombayla, tükürükle, sövgüyle yürürüz.

Şunu söylemek zorunlu. Bombayla, tükürükle, sövgüyle düşüncenin yürüyüşü durdurulmaz.

Düşünce, düşünmenin bedelini ödemeye hazır insanların elinde kuşaktan kuşağa geçer.

19 Mayıs Cuma

Danıştay 2. Dairesi'ne saldıran, avukatmış. "*Allahın askeriyim,*" diye on bir kurşun sıkmış. Yargıç Mustafa Yücel Özbilgin öldürüyor, dört yargıç yaralı. Bunun üstüne, AB Türkiye Delegasyonu Temsilcisi Hans Jörg Kretschmer şöyle demiş, "*Türkiye tehlikeler ülkesi. Demokrasiye saldırı bu kadar kolay olmamalı.*" (*Radikal*, 19.05.2006.)

Sokrates'in demokrasiye eleştirisine doğru dürüst yanıt verilmedi. Diyelim, bir giysi alacağız. Paramızın elverdiği ölçüde bize yakışanı, güzel olanı seçeriz, alırız. Bu yüzden bir giysi için ayaklarına kara su inene kadar dolaşanlar var.

Seçimlerde oy verirken düşünüp taşınmıyoruz. Bakın, Tuzla Belediyesi, evlenenlere bir kitap veriyormuş. Bu kitapta şunlar yazılmış, "*Belediye memurunun kıydığı nikâh bazen geçersizdir. Evlenme yaşı erkeklerde 12, kızlarda 9'dur. Erkek 3 kere 'boş ol' der, kadın boşanır. Kadının boşanma hakkı yoktur. Bir erkek şahitliğine karşı, 2 kadın şahitliği gerekir. Erkeklere 4 eş caizdir. Mirastan kız çocuk, erkek çocuğun yarısı kadar pay alır.*" (Meral Tamer, *Milliyet*, 19.05.2006)

Tuzla halkı, bütün bu yazılanlar olsun diye mi seçti Belediye Başkanını. Bu halkın sorunu, kızını dokuz yaşında evlendirmek mi.

Sorunlar buralardan çıkıyor. Ben, kendimi bildim

bileli bu ülkede demokrasinin tıkır tıkır işlediğini görmedim. Her gün değilse bile haftada bir sorun çıkar.

Bunun temel nedeni şudur. Burjuva uygarlığı demokratik insan yetiştiremedi. Sözgelimi demokratik insanın çoğunlukta olduğu bir ülkede Bush başkan seçilemezdi.

Bize geldikte, ne söylesem boş, durumumuz ortada. Sorun kişilerin ötesinde. Burjuva demokrasileri bir zamanlar ileri bir adımdı insan soyu için. Ama bugün burjuva demokrasileri biçimde kaldı. Biçimde kaldığı için toplumsal sorunlar çözülemiyor.

Türban sorununu alalım. İktidar şöyle düşünüyor. Ben seçimle iş başına geldim. Oy çokluğum var. Kamusal alanda da serbest bırakacağım türbanı.

Türbana karşı olanlar, "*Hayır. Bırakamazsın,*" diyor. Gerçekten de bir yasayla bu işi çözemiyor iktidar. Olay yargıya gidiyor. Yargı da kamusal alanda türbana vermiyor serbestlik.

Sinirler geriliyor.

Tüccar sorununu çözemezse batar... Türban demokrasi içinde çözülemiyorsa bir yerde sorun var.

Şimdi ben, bir genç kız, kalkıp TBMM'ye şortla girebilir mi desem, "*Baş örtüsü Allahın buyruğu, şortla karıştırma,*" denir.

Yine oraya geldik, sorun çözmeyi sevmiyoruz biz.

22 Mayıs Pazartesi

"Tekzip" yazılarını okur musunuz.

Ben "tekzip" yazılarını özenle okurum. "Tekzip" edilen yazıyı okuyup unutmuş olsam ya da okumamış olsam bile.

"Tekzip" yazılarının bende uyandırdığı ilk kanı şu. Türkiye'de bir yerde bu "tekzip" yazılarını yazan biri, ya da bir kurum var. Bu kanıya varmamın nedeni şu. Yıllardan beri okuduğum "tekzip" yazılarından biri için bile, "*Aaa, güzel bir dille yazılmış,*" demedim. "Tekzip" yazılarının Türkçesi çok kötü.

"Tekzip" yazılarında dikkatimi çeken ikinci nokta şu. Gidimli düşünce yok bu yazılarda. Peki ne var, kötü bir retorik var. Bu yüzden okurken sıkılıyorum. Öyleyse, işin ne, niye okuyorsun bu yazıları, denebilir. Umudumu kesmedim, belki güzel bir "tekzip" yazısına rastlarım diye okuyorum.

"Tekzip" yazılarının genel çizgisi şöyle oluyor. "Tekzip" edilen yazıda sözü edilen kişinin saygınlığı toplumda zedelenmiştir. Ama ekleniyor, sözü edilen kişinin toplumdaki saygınlığını hiç kimse zedeleyemez. Buna karşın "tekzip"le bu saygınlık düzeltilmektedir.

"Tekzip" yazılarında, sözü edilen kişinin yaptıkları "tekzip" edilmiyor. Sözü edilen kişinin niyeti açıklanıyor. "Evet yapmıştır, ama niyeti, amacı şudur," deniyor.

"Tekzip"lerde, "tekzip" edilen yazının yazarı için "kötü niyetli, zorlama yorumcu, nerden kaynaklandığı bizce bilinen, asil milletimizi rencide eden" nitelendirmeleri çokça kullanılıyor.

"Tekzip" yazıları mahkeme kararıyla yayımlanıyor. Bu yüzden "*Bu yazıyı biz yayımlamayız. Kötü bu yazı,*" denemiyor.

Şunu önermek zorunlu. "Tekzip"leri kim yazıyorsa, önce Türkçe öğrenmeli. Sonra bir yazının nasıl yazılacağını...

Geçen gün okuduğum bir "tekzip" şöyle başlıyor, "*Gazeteniz olan* Radikal*'in...*"

Böyle bozuk dilli "tekzip"leri geri çevirmeli mahkemeler. Çünkü "tekzip"ler dilimizi bozuyor.

"Tekzip"lerle ilgili bir de şunu söylemek istiyorum. Bugüne kadar inandırıcı bir "tekzip" okumadım. "Tekzip" edilen yazı doğru söylediği için değil inandırıcı olamama. Daha önce söylemiştim ya, kötü retorik var hepsinde. İlk elde inandırıcılık burda sarsılıyor. Kötü retoriğe rastlayınca gülmemi zor tutarım, çabuk, kolayca gülen biri olmamama karşın.

"Tekzip"lerde temel sava doğrudan girilmiyor. Sanırım, yazı yazma özlemiyle yanıp tutuşan biri bu "tekzip"çi. Bir dergide, bir gazetede yazısı çıkacak, "*Dur, görsünler yazı nasıl yazılırmış,*" diye dolanıp duruyor. "Tekzip"le fıkra yazarlığına başlayacağını bile düşünebilir.

Dolantıdan dolayı, temel konu yitip gidiyor.

Belki de bunlar benim öznel düşüncelerim. "Tekzip"lerin inandırıcı olduğuna inanıyorlar. Bir yanlışı önledik diyorlar. Belki de "tekzip" elden ele dolaştırılıyor o gün, "*Bakın, susturduk onu. Doğruları çıkardık ortaya,*" deniyor.

Böyle düşünülmese gün aşırı bir "tekzip"le karşılaşır mıydık.

24 Mayıs Çarşamba

Bir haberdi o. Okuyan okudu, okumayan okumadı. Bir haberdi, üstelik gazetelerin köşesine sıkıştırılmış küçük bir haber... geçti gitti.

Haberde anlatılan şu. Küçük bir kız. Dokuz yaşında. Üvey babasının cinsel saldırısına uğraşım. Gebe kalmış. Şimdi on iki yaşında. Annesi dini nikâhla evlendirmiş küçük kızı. Yine gebe kalmış. Sayrıevine kaldırıldıkta bunlar çıkmış ortaya.

Önce bir soru. Bütün çocuklara eşit koşullar hazırlamayan bir dizge, insani bir dizge midir.

Bu çocuğun yazar, şair, hukukçu, doktor olma olasılığı daha doğar doğmaz bitiriliyor. Hiç kuşku yok, binlerce çocuk eşitsiz başlıyor hayata.

Çocukların bir bölümü, daha baştan eleniyor. Kalanlar, ustura gibi keskin çaprazlama çalışan bıçakların arasından geçmeye çalışıyor.

Bir soru daha. Geçenlerde Danıştay'a saldıran kişi, o çarkların hangi bölümünde hayatın dışına düşürüldü.

Kimilerini de bütün insani gizilgüçlerini budayarak eliyor. Bunlar dikeyine yükseliyor. Kimileri kof yükseklikte yaşıyor. Kimileri durup arkasına bakıyor,

bir çöl uzanıyor arkasında. Ot bile bitmemiş yürüdüğü yollarda.

Burjuva uygarlığı bu.

Gece, son yudumları içerken, o küçük kız düştü aklıma. İnsani eşit koşullarda başlasaydı hayata, belki bir piyanistti... belki balerin olacaktı, belki şair...

İnsani eşit koşullarda başlanmıyor hayata. İnsana aykırı olağanüstü bir durum bu. Ama burjuva uygarlığının başarısı burda. Olağanüstü, insan karşıtı bir işleyişi, olağan, doğal gösteriyor insanlara.

Erdemsizlik burda başlıyor. İçimize işlemiş, "*Beş parmağın beşi bir mi*" sözüyle aklıyoruz kendimizi...

Peki, elenenler serçe parmak mı oluyor, yoksa kesilip atılan altıncı parmak mı. Nalan Çelik şöyle bitirir "Ekmek Öyküsü" adlı şiirini "*Uygar insanın işine gelir / Çoğu zaman da unut(tur)mak /Aslanın dişi ve erkek / Avın da ortak eylemlilik olduğunu*" (Nalan Çelik, *Gelincik*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2005).

Ortak eylemliliği unuttuk. Bireyselin çarkında çatır çatır kırılan gizilgüçlerimizin sesini bile duymuyoruz.

Küçük kız... gebe... saldırıya uğramış... dolanıp duruyor içimde. Bir haberdi o diyorum, üstelik küçük bir haber. Geçti gitti.

Geçti gitti mi.

31 Mayıs Çarşamba

"Şeytan söyletti" derler ya, bugün *Radikal*'deki haberi okurken, bu söz düştü aklıma. Haberin başlığı şöyle, "Radikal Kitap *5 yaşında 'müzelik' oldu*." Başlıktan sonra "*Radikal Kitap 5'inci yaşını önceki gün Pera Müzesi'nde düzenlenen geceyle kutladı*," deniyor.

Burda duralım, "*düzenlenen gece*" denmiş. Gece düzenlenmez. Gecede "bir şey" düzenlenir. Sözgelimi, toplantı düzenlenir, kutlama düzenlenir.

Gece düzenlenir mi... nasıl düzenleyeceksin geceyi. İkinci yanlış şöyle, "*düzenlenen geceyle kutladı*"

Geceyle kutlanmaz. Kutlamak için şenlik yapılır, toplantı yapılır. Toplantıyla kutlanır, şenlikle kutlanır.

Üçüncü yanlış şu, "*Tüm yazar ve yayıncıları bir araya getiren* Radikal Kitap *gecesinin*" Radikal Kitap gecesi olmaz.

Peki bu haberin doğrusu yok mu hiç. Var. Şeytan söyletti demiştim ya, işte haberin doğrusu o. Şimdi o bölümü yazıyorum. "Radikal Kitap *gecesinin başrollerinde Pınar Kür, Adalet Ağaoğlu, Doğan Hızlan, Murathan Mungan, İnci Aral, Vedat Türkali gibi edebiyat starları vardı*."

Teşekkür ederim. Çok teşekkür ederim.

Yıllardır bunu söylüyorum. Ama haberde adı geçen yazarlar, "*Hayır, biz star değiliz. Bu Gündoğdu'nun uydurması*," deyip durdular.

Fotoğraf

Batı Şeria'da bir duvar,
gri ve soğuk.
Duvarın önünde mankenler
renkli ama donuk.
Az ötede bir asker
elinde tüfeği,
karşısında çocuk
bir avucunda taş
bir avucunda yüreği,
ve hiçbirine aldırmadan
güzel bir duruş
anlamlı bir gülüş arayan
moda çekimleri!

Güzel bir gülüş
duvarın önünde değil,
duvarların olmadığı yerde

İlke BEREKETLİ

Sözü edilen yazarlar star, ama yine de düzeltilmesi gereken yerler var. Vedat Türkali için "yeni star" denmesi gerekirdi. Eskiden star değildi Vedat Türkali.

Eskiden sık sık görüşürdük Vedat Türkali'yle. Star olduğundan beri görüşmüyoruz. Star olmanın bir özelliği de bu. Sözgelimi Hasan Ali Toptaş... star olduğundan beri görmüyorum.

Radikal'in haberinde önemli bir eksik daha var. Selim İleri starlar arasında sayılmamış, orda olmasına karşın. Oysa hem Adalet Ağaoğlu, hem Selim İleri, en eski starlarımızdandır. Hakkını yemişler Selim İleri'nin...

Habere göre "*gecenin başrollerinde*" starlar varmış. Bu şaşırtıcı değil, starlar hep başroldedir.

Edebiyatın bozuntuya uğratılmasında da başroldeydiler... Daha sonra bozuntuya uğrattıkları edebiyattan, bu işi başkaları yapmış gibi yakınırken de başroldeler.

Kaderleri böyle çizilmiş. Başrolde olacaklar, hep.

Peki n'olmuş "*gecede*" Şöyle deniyor *Radikal*'de. "Radikal Kitap *gecesinde her kuşaktan yazar bir araya geldi. Projeler, dedikodular ve içki su gibi aktı.*"

İçkiyi okudukta sıkıldı canım. N'olur beni de çağırsaydınız. Başroldeki starlara baka baka iki kadeh rakı içsem fena mı olurdu.

BİR MEKTUBUN YEDİ RENGİ

KIRMIZI - *Sevdalardan söz eder*

Gölgemin üstüne basarak geçtiğim sular
Nice zamanları taşır adsız ıslaklığında
Suskunluğum biraz da yaşlandığımı
anlatır...
Unutulmuş bir akrabalığın kırmızısını,
Uzak bir göğün gözlerini bürüyen
Gizini bilmediğim sonsuz kavgayı.

Bunlar benim yaşanan sevdalarım...

TURUNCU - *Kentlerden söz eder*

Yıkılmış bir evin eski coğrafyası,
Turuncunun resimlerdeki yalnızlığıdır;
Nefesi karanfil kokulu, kuş tüyü
yastıklarda,
Irmağı vardır, köprüsü vardır, sokağı
vardır...
Yosma şarkılara karışan akşamlarda,
Şaraplar çalgılı sofralarda kalmıştır.

Bunlar benim yargısız anılarım...

SARI - *Yüzlerden söz eder*

Bir yavuklunun yüzü ne söyler sana,
Gündüzleri ne söyler, geceleri ne...
Binlerce yılın karnında taşıdığı sıcaklığı
Güneşin çıplaklığına karıştıkça,
Büyüyen hangi yakarıların göğüdür,
Hangi cuma sarı, hangi cumartesi suç.

Bunlar benim kaybolan adlarım...

YEŞİL - *Bedenlerden söz eder*

Günden güne büyüdükçe
terkedilmişliğimiz
Bir tek yeşil arka çıkar, topraktaki tohuma,
Eski hasatların bereketi yaşanmasa da,
Nice yataklar hazırlanmış, nice kapılar
açılmıştır;
Sonunda ibiklerin düşeceği belli olsa da,
Bütün kalabalıklar dağılmış, yollar
boşalmıştır.

Bunlar benim ağıtlı şarkılarım...

MAVİ - *Denizlerden söz eder*

Hangi vapurlar yorgun, hangileri islim
islime
Kıyılardan uzaklaşınca, güven olmaz
rüzgarlara,
Yalpalı sandalda kürekler sende olsa da;
Şu bir tutam Akdeniz, özü dalgalarında
Maviden aşırılmış nazar-boncuğu bir an
Kör-kütük soyunmak yetmez aşka.

Bunlar benim ıslığı ıslak yaşlarım...

LÂCİVERT - *Yeminlerden söz eder*

Saymakla bitmeyen nice okkalı yemin,
Ayyaş avuntusudur meyhane
dumanlarında;
Yıllar yılı yüreğimde taşıdığım yüreğim,
Ne aldı ne verdi gerdek
saklambaçlarında...
Düşler lâcivertlenmekse kanatsız
bulutlarda,
Dertlenmek neye yarar, ince ayar bir
zamana.

Bunlar benim günü geçmiş duraklarım...

MOR - *Yarınlardan söz eder*

Sözcükten sözcüğe taşınan şiir / güneş
dillidir
Yağmurlarla bereketlenen toprak / güneş
dillidir
Köklerle beslenen tohum / güneş dillidir
Sevdalarla aklanan yuvar / güneş dillidir
Karınlarda damarlanan özsu / güneş dillidir
Doğum sancısındaki ana / güneş dillidir

Bunlar benim moru suçsuz gizlerim / dir...

Sabahattin YALKIN

EKMEK

genişletilmiş 2. baskısıyla okuruyla buluşuyor...

"Cengiz Gündoğdu alev kalemlerle yazdı. Satırları tutuştu. Her yazısı direnmeyi gösterdi. İnsan kaybolmasın, dedi. İnsan kaybolmadı... Örgütleyen yazar, okuruyla tartışır. Ben böyle düşünüyorum, yapıyorum, der. Sen ne diyorsun? Tartışma iki insan arasında başladı mı büyür, yayılır. Gettolara dek. Cin tonik içilen renkli barlarda kalmaz.

Örgütleyen yazar, bu benim yanılgım, der. Okura da yanılgıyı gösterir. Yanılgı yazarları, yanılgıdan kaçarlar.

Cengiz Gündoğdu, bir insan. Adı var. Onuru, yazarlık. Düşüncesi, nesnesi, rüyası, somut. Adıyla çağırıyor.

...

Bu yazıyı, Cengiz Gündoğdu'ya veya Cengiz Gündoğdu için yazmıyorum. Bu yazı, örgütleyen yazarlar içindir. Tüm değerlerin alt üst olduğu, doğrularla yanlışların iç içe geçtiği bir süreçte, dik duran insanı gösteren yazar, her dönemde var olmuş. Sürgünlüğün kahredici çilesi içinde bile, rüyanın umutlusunu gösteren Cengiz Gündoğdu, dik bir yazar. Hayatın renklerini taşıyan sözcükler, örgütleyen yazarlar için övgüler değildir."

Güven Pamir

İNSANCIL YAYINLARI